

KAZALO LETNIKA XLV.

Članki:

	Stran
<i>Baukart Jan</i> : Časovna glosa k socialnemu vprašanju	1
<i>Družovič Hinko</i> : Petje v delovni šoli	161
<i>Kos Fran dr.</i> : Mendel	25, 76, 134
<i>Kveder Dragotin</i> : Kritično osvetljenje dr. Fr. Žgečeve razprave „Problemi vzgoje najširših plasti našega naroda“	57, 129
<i>Lah Ivan dr.</i> : Občanski nauk	209
<i>Majstorovič Mil. R.</i> : Vasa Pelagič	16, 67
<i>Radojčić Nikola dr.</i> : O potrebi naučnog proučavanja Slovenaca	121

Iz šolskega dela:

<i>Bizjak Joško</i> : Matematični zemljepis v osnovni šoli	141
<i>Kukovčeva Eliza</i> : Smernice za jezikovni pouk v smislu samopridobitnosti	28
„ <i>Srbohrvaščina na srednji učni stopnji</i> “	175, 216
<i>Lavtar Luka</i> : Praktično računanje na višji stopnji osnovne šole	85
<i>Spreitz Albin</i> : Iz prakse za prakso	99, 198, 229

Telesna vzgoja:

<i>Šavnik Edvard dr.</i> : O šolski higijeni	199
--	-----

Razgled:

A. Slovestvo.

<i>Ацић М. Срећен</i> : Учитељске забележке. (Pavel Flerè)	104
<i>Belle Ivan</i> : Sadjarstvo. (Flerè.)	42
<i>Bezjak dr.-Pribil</i> : Vzgojeslovje s temeljnimi nauki o dušeslovju za učiteljska in sorodne šole. (K. Ozvald.)	37
<i>Bradač Fr. dr.</i> : Iz starorimske lirike	108
<i>Dimnik Jakob</i> : Kralj Aleksander I.	107
<i>Erjavec Franc</i> : Brezposelnost in problemi skrbstva za brezposelne	194
<i>Ewald K.-Holeček</i> : Tiho jezero in druge povesti	149
<i>Flerè Pavel</i> : Pripovedne slovenske narodne pesmi. (Erjavec.)	233
<i>Gangl Engelbert</i> : Zbrani spisi VII. (P.)	106
<i>Gesen S. J.</i> : Osnovi pedagogike (M. R. Majstorovič.)	194
<i>Golar Cv.</i> : Pastirjeva nevesta	108
<i>Grafenauer Iv. dr.</i> : Josip Jurčič. Spisi II.	108
„ <i>Josip Jurčič</i> . Spisi X“	41
<i>Humek Martin</i> : Domači vrt	194
<i>Karafiati-Bradač</i> : Kresničice	195
<i>Kontler-Kompoljski</i> : Narodne pravljice iz Prekmurja (P.)	107
<i>Korban Jos</i> : Povodni mož. Šolski oder I. (P.)	107
<i>Kosem Zvonimir</i> : „Ej prijateljčki . . .“ (P.)	107
<i>Lavtar Černej</i> : Računica za osnovne šole II. del. (M. L.)	230
<i>Publikacije Slov. Šol. Matice za 1923.</i> (Pavel Flerè.)	100
<i>Pugelj Milan</i> : Zakonci	150
<i>Račič Božo</i> : Belokranjske otroške pesmi	149
<i>Ramovš Fr.</i> : Historična gramatika slov. jezika II.	234
<i>Rape Andrej</i> : Iz dni trpljenja	195
<i>Řiha-Přibil</i> : Povest o svatbi kralja Jana	195
<i>Tiran Ernest</i> : Čudežne gosli. Šolski oder II.	150
<i>Томин М. М.</i> : Зоологија. II. део. (F.)	106
<i>Veber France</i> : Etika	40
<i>Waštetova Ilka</i> : Mejaši. (Pavel Flerè)	41

B. Časopisni vpogled.

I. Pedagoško-znanstveni članki	43, 108, 150, 195, 234
II. Iz šolskega dela	45, 111, 199, 237
III. Iz šolske organizacije	112, 150
„Das Schulkind“	114
„Gradjanska škola“	113

	Stran
„Jedinstvo“	113
„Učiteljski list“	113
„Věstník Pedagogický“	114
Priporočljivo pedagoško slovstvo	45, 114, 238

C. To in ono.

† Dimnik Jakob. (Pavel Flerè)	240
† Kos Fran dr.	153
Kulturni program češke vlade za leto 1924.	49
Meščanska in srednja šola	153, 212
Muzikalne šolske prireditve v pretečenem petletju v Mariboru. (H. Druzovič).	244
Pedagogika in umetnost. (Steiner-Šerko.)	48
Pedagoške smernice waldorfske šole v Stuttgartu. (Steiner-Šerko.)	46
Pogled na reformo učiteljske izobrazbe. (Dr. O. Kutzner.)	115
Proti „Matičnemu listu“. (Pavel Flerè)	118
† Šubic Ivan	152
Vzgoja v Rusiji. (A. O.)	244

Drobne pedagoške novice:

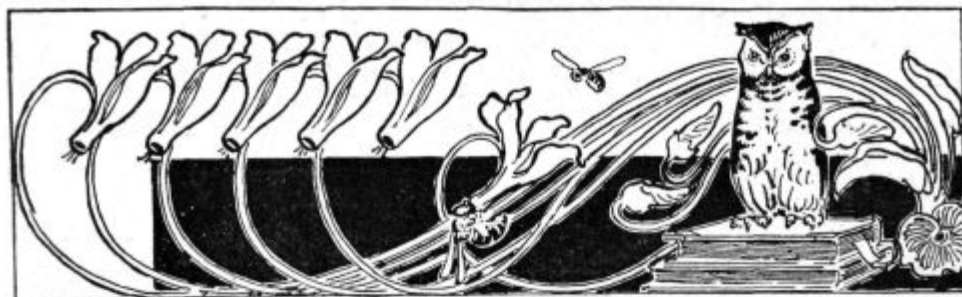
Delovna šola v Belgiji	120
Honigsheim P.: Volkshochschulwesen	202
Inteligenčne skušnje	202
Katoliška cerkev in mladinsko gibanje	202
Mednarodni shod mladine	202
Mladinska zaklonišča	157
Moderni dijaški dom	120
Novi zakon o državni zaščiti dece v Nemčiji	202
Osnovno šolstvo v Nemčiji	50
Osnovno šolstvo v Španiji	50
Poljedelske nadaljevalne šole	158
Proti učni knjigi	120
Reforma stenografije	50
Seksualna vzgoja	203
Seminar za mladinsko skrbstvo	157
Srednješolske javne tekme v Avstriji	51
Šolsko vprašanje v neodrešeni domovini po sporazumu z Italijo	119
Telesna vzgoja na Francoskem	119
Telovadba in sport v Avstriji	119
Učitelj — častni doktor	120
Učiteljska izobrazba v Saksonski	158
Učiteljstvo v Ameriki	245
Učiteljstvo v Franciji	244
Učiteljstvo v Saksonski	245
Vibracijski čut	202
Živi jeziki na čehoslovaških šolah	120
Dr. Derganc Fr. Filozofski slovar. (Nadaljevanje iz XLIV. letnika.)	51, 159, 203, 245
Tiskovni pogreški	160, 248

VII 9 36586 dv

030024413

JAN BAUKART:

ČASOVNA GLOSA K SOCIALNEMU VPRAŠANJU.

I.

Od sodobnih življenskih vprašanj, ki teže današnje človeštvo, je socialno vprašanje med najvažnejšimi, če ne najvažnejše. Ni novo; zakaj življenje človeštva je že od vsega začetka sem neprekinjen socialni boj, z omejitvijo, da ne rečem, z odpravo tega boja pa se bavi socialno vprašanje. Toda naša doba ga čuti tembolj, čimbolj se dviga z naraščajočo civilizacijo in uvidevnostjo v ljudskih masah spoznanje, da so življenske pravice in dolžnosti zelo neenakomerno razdeljene. Izenačiti — prideliti vsakemu človeku enako vrhano mero pravic in dolžnosti: to je klic naše dobe.

Tisti, ki skušajo rešiti pereči socialni problem, iščejo predvsem njega globlje vzroke. Za najvažnejšega, celo kot temeljni vzrok smatrajo kapitalizem, pa ne samo v običajnem smislu grmadenja stvarnih vrednot, predvsem denarja v maloštevilnih rokah, temveč kot osebno lastnino sploh. Osebna lastnina jim je koren vsega zla; kapitalizem v navadnem pomenu besede je le njena potencia. Za rešitev socialnega vprašanja, v kolikor se tiče kapitalizma v širšem smislu, pa se nam odpira več potov. Eden izmed kompromisnih bi bil ta, da se omeji osebna lastnina, kapitalizem, navgor z določbami o največji dopustni višini premoženja, navzdol pa z določitvijo najnižje dopustne mezde. S tem bi sicer ne dosegli izenačenja, temveč bi dobili le okvir, v katerem bi se lahko gibala in udeleževala podjetnost vsakega posameznika. Kdor pa dosledno stremi za enakostjo, mora iskati drugih, radikalnejših sredstev. Izmed socialnističnih struj si je boljšešvištvo izbralo najbolj brezobzirno sredstvo. Rešiti hoče socialni problem s tem, da takoj odpravi kapitalizem, osebno lastnino sploh. Predvsem hoče spraviti s sveta denar, vnani in najbolj osovraženi znak kapitalizma; nadalje hoče posplošiti narodno premoženje tako,

da postanejo vse stvarne vrednote lastnina vseh, posameznik pa uživa od njih le toliko, kolikor odgovarja njegovim zmožnostim in njegovemu delu v prid splošnemu imetku in neki, za vse določeni najmanjši meri življenjskih potreb.

Vzemimo, da je mogoče to izvršiti: da odpravimo takoj ali vsaj v kratkem času denar kot merilo stvarne vrednosti, da odzamemo vsakemu človeku vse, kar je do sedaj imenoval svojo last, in da mu z najstrožjimi sredstvi zabranimo zbiranje nečesa, kar bi se bilo moglo smatrati za osebno lastnino! Vzemimo vsaj, da so vsi prebivalci ne zemlje, marveč samo ene države v današnjem smislu besede, ali gospodarske enote, enako bogati ali enako siromašni! Tako stanje bi bilo naravnost idealno ne le po naukih boljševištvu, temveč tudi mnogih mislecev, ki so ga že slikali v številnih utopijah in ki jih moramo šteti med najznamenitejše ljudi.

Toda — ali smo s tem odpravili kapitalizem, osebno lastnino iz predstav in misli, iz čustev in stremljenj ljudi, iz vseh tistih substilnih manifestacij, ki tvorijo izraz tega, kar po navadi nazivamo dušo?

Da moremo odgovoriti na to vprašanje, ki je za rešitev socialnega problema najvažnejše, treba poseči dalje in globlje. Poiskati treba moralne podlage današnjega socialnega stanja.

II.

Življenje vsakega bitja je borba njegove osebnosti zoper vse, kar ga obdaja, bodisi zoper druga bitja, bodisi zoper razmere, ki nastajajo iz nasprotstva teh bitij medseboj in njim ali njih združevanju. Posebnost te borbe je, da posamezno bitje ne pobija samo nasprotnih mu sil, ampak da jih v gotovih slučajih obrača celo v svojo korist. Oboje se godi v veliki meri brez pomisleka, torej nezavestno iz življenjskega nagona, ki ga prinese vsako bitje s seboj na svet in ki je opravičen po obstoju tega bitja samega.

Življenjski nagon je torej naravna podlaga sebičnosti, egoizma kakor v vseh bitjih, tako tudi v človeku ter daje glavno smer njegovemu udejstvovanju. Če bi bil na svetu en sam človek ali če bi prijahal redkokdaj ali sploh nikdar v dotiko z drugim človekom, bi se njegova sebičnost v vsakem slučaju lahko izživila v tistih širokih mejah, ki jih je zarisala priroda sama. Vsaka družba, in četudi je samo dvojica, pa zahteva od vsakega svojega člana gotovo mero obzirnosti napram drugim in upoštevanje razmerja med njimi. Ta obzirnost je že predstopnja neke druge sile, ki uravnava smer človeškega udejstvovanja tako kakor egoizem in ki jo v njenem najvišjem razvoju poznamo pod splošno označbo ljubezni do bližnjega. Njej kakor sebičnosti ni treba zavestnosti.

Ti dve sili se borita v človeku za premoč; to je tisti boj med zlim in dobrim, ki mu je tudi vsaka bolj razvita vera dala svoje metafizično

ozadje. Razmerje med njima je jedro morale, ki torej v svojem bistvu ni neizpremenljiva; vendar pa znači beseda »morala« ali »navrstvenost« v običajnem smislu nekaj stalnega, neizpremenljivega, neko po tradicijah, oz. avtoritetah, po dediščini ali po drugih silah posvečeno dopustno razmerje med sebičnostjo posameznika in ljubeznijo do bližnjika.

V glavnem lahko razločujemo troje razmerij. Da jih ponazorimo, vzemimo, da proizvaja življenjski proces v človeškem telesu energije v vrednosti števila 10 ali na kratko 10 energij, ki jih upotreblja človek deloma v delu za se (sebičnost = a), deloma v delu za druge (ljubezen do bližnjika = b). Delo za drugega pa ne znači samo ročnega ali duhovnega dela, temveč tudi sočutje, usmiljenje itd.

Prvo razmerje je izraženo v temeljnem nauku krščanstva in nekaterih drugih ver: Ljubi svojega bližnjika kakor samega sebe! ali negativno: Ne stori svojemu bližnjiku ničesar, česar si sam ne želiš! — Sebičnost in delo za sebe (a) sta tukaj enaka ljubezni do bližnjika in delu za druge, za splošnost (b), torej $a = b$ ali $a : b = 5 : 5$. Poudarjam, da mi delo za obitelj ali bližnje sorodnike ne pomenja že vsega dela za druge, za splošnost, ker je preveč sorodno delu za sebe. Mogoče je, da prehaja takšna, lahko rečem, kolektivna sebičnost v ljubezen do bližnjika, vendar je ne more nadomestovati.

Delo za sebe pa sestoji iz dveh komponent. Človeško telo upotreblja del svojih energij za vzdrževanje sebe samega, od 5 recimo 2. Ostale 3 se udeležujejo v drugi smeri: v zbiranju materialnih vrednot, ki naj mu lajšajo in slajšajo življenje ali naj mu zagotovijo obstanek za slučaj bolezni ali starosti in ki tvorijo osebno lastnino. Delo za sebe se torej deli v delo za vzdrževanje življenjskega procesa (a—e) in delo za osebno lastnino (c). Gornje razmerje se zdaj glasi $(a - e) : c : b = 2 : 3 : 5$.

To bi bila ohlapna matematična ponazoritev danes veljavne morale, ki ustvarja med obema silama, med sebičnostjo in ljubeznijo do bližnjika, neko ravnovesje, neko nevtrarno razmerje. Kljub tej nevtrarnosti se zdi ta morala nekaterim egoistična, ker dopušča tudi osebno lastnino. Dejstvo pa je, da je to razmerje, razmerje sedanjosti, le idealna zahteva. V praksi se namreč smatra delo za druge samo za sredstvo lastnega življenja; ljubezen do bližnjika izvira iz pričakovanja enake ljubezni od strani drugih. To razmerje namreč ni nič ustaljenega, trdnega, nego je produkt trajnega boja med obema silama, katerih prva je globoko zasidrana v človeški duši, o čemer bomo še pozneje razpravljali, druga pa izvira iz nujne potrebe, vzgoje in uvidevnosti. To' dejstvo nas ne sme motiti; zakaj zahteva, ideal današnje morale ostane in učinkuje kot neobhodno potreben regulativ nasprotujočih si sil. Tako n. pr. tudi vojne še dozdej ni bilo mogoče odpraviti, zato pa so civilizirani narodi sprejeli določbe, ki omejujejo njena sredstva.

V praksi prehaja torej razmerje danes veljavne morale na eni strani, kar posebej poudarjam, v drugo možno razmerje, in sicer, da je sebičnost večja od ljubezni do bližnjika, $a > b$, ali z ozirom na efekt življenskega procesa $(a-c) : c : b = 2 : 4 : 4$ ali $2 : 5 : 3$, $2 : 6 : 2$, $2 : 7 : 1$ ali končno kot višek $2 : 8 : 0$. Takšna morala je očitno egoistična in ni morala v navadnem smislu besede. Vsem razumljiv bi se njen nauk glasil: Ljubi samega sebe bolj ko svojega bližnjika! ali: Stori svojemu bližnjiku, česar si sam ne želiš! in glede delovnega učinka: Delo mojega bližnjika je sredstvo mojega življenja. Toda to so načela moralnega propada. Zgodovina nam priča, da so dobe najbolj razvite sebičnosti hkratu dobe najgloblje moralne dekadence ne glede na vero, ki je v teh dobah utegnila cvesti, a le na zunaj in ne tudi vsebinsko. — Ozrimo se nazaj v dobo izrazitega fevdalizma in podložništva, v 15. do 17. stoletja! Takrat je bilo nečloveško izrabljanje podložnega kmeta v velikem delu Evrope, četudi ne na vseh fevdalnih posestvih, tisto sredstvo, s katerim je fevdalni gospod pokrival ogromne troške svojega vedno bolj luksurijoznega življenja; državni dohodki so se po večjem delu porabljali za čim večji sijaj vladarjevega dvora. Pri tem vladajoči stan ni upošteval, da so njegove prenapete zahteve čestokrat segale tako daleč, da so tangirale že tisti del delovnega učinka, ki je bil podložniku potreben samo za obstanek, torej njegov »eksistenčni minimum«. Pogosto je bilo razmerje porabe delovnega učinka z ozirom na podložnika to-le: $(a-c) : c : b = 1 : 9 : 0$. Tedaj pa so začele propadati tudi kmetove telesne sile, njegovo delo je bilo manj vredno — in s tem se je bližal tudi propad fevdalnega gospodarstva. — Dobro je, da ne trajajo dobe izrazite sebičnosti predolgo; da so predvsem dobe vojen in prevratov; da niso splošne, kakor ni bilo izžemanje sužnjev ali podložnikov nikoli splošno, in da rode iz sebe ali dobé od zunaj protiutež delujočim silam, kakor n. pr. mlado krščanstvo, ki je omiljevalo suženstvo in sploh socialne razmere cesarskega Rima. Če bi take dobe trajale predolgo ali če bi bil njih učinek splošen, bi to značilo propad če ne človeštva, pa vsaj ene države ali enega stanu. Do viška se razvije sebičnost le redkokdaj, morda v posameznikih ali razmeroma maloštevilnih skupinah, ki se pa ne morejo udeleževati predolgo, zakaj preden vzamejo tlačencem vse pogoje za obstanek, izbruhne iz teh življenski nagon z nebrzdano silo — v uporih, revolucijah.

Vendar niso dobe zelo razvitega egoizma brez koristi za celokupno človeštvo. Vojne in prevrati ustvarjajo nove razmere, nove, mlade tvorbe človeškega sožitja, nove države — torej pomlajujejo; dobe suženosti in podložništva porajajo nove kulturne vrednote, pospešujejo v prvi vrsti umetnost, pa tudi znanost, zakaj razmeroma maloštevilni vladajoči stan ne more porabiti sadov dela svojih mnogoštevilnih podložnikov ozir. sužnjev v vsakdanjem preprostem življenju, iz česar se potem razvije

težnja po lepšem, udobnejšem življenju, po požlahtnenju človeških potreb. In to je pogoj vsake višje omike. Te koristi pa ne opravičujejo morale same.

Tako je obiležje druge, egoistične morale, ki je vsekakor nezdrava. Nazivali bi jo lahko moralo preteklosti, dasi se pojavlja čestokrat, da ne rečem, v pretežni meri v današnji življenski praksi. Da prehaja dandanes veljavna morala tako pogosto in globoko v moralo preteklosti, in sicer daljne preteklosti, je razumljivo: sebičnost je gotovo starejša izmed naznačenih dveh sil, ki usmerjata človeško delovanje, in resnična je beseda: Človek nagiba k hudobiji. Hudobija, zlo je v tem slučaju to, kar prija samo posamezniku.

Na drugi strani pa vidimo prehod nevtralnega razmerja v tretjo možnost, namreč v razmerje, kjer je sebičnost manjša od ljubezni do bližnjika, torej $a < b$, ali glede delovnega učinka $(a - c) : c : b = 2 : 2 : 6$ ali $2 : 1 : 7$, $2 : 0 : 8$, $1 : 0 : 9$ ali končno $0 : 0 : 10$. Nauk te morale bi se glasil kakor nov evangelij: Ljubi bližnjika bolj ko samega sebe! ali: Stori svojemu bližnjiku več dobrega, nego si sam želiš! In z ozirom na delovni učinek: Delo za bližnjika je svrha mojega življenja. — Zanimivo je razmerje $(a - c) : c : b = 2 : 0 : 8$, ki znači, da se človek odpoveduje osebni lastnini, pa tudi $(a - c) : c : b = 0 : 0 : 10$, ki ne pomenja nič več in nič manj, ko da žrtvuje posameznik svoje golo življenje iz ljubezni do bližnjikov, ne enega bližnjika, morda lastnega otroka, ampak skupnosti.

Redki so ljudje, ki se povzpno do take nesebičnosti in požrtvovalnosti, zakaj stari Adam se upre v človeku tedaj, ko gre za zatajevanje lastnih teženj pod današnjo moralo, najhuje pa, ko se mu stavi usodno vprašanje: Biti ali ne biti? — Pa imeli smo take ljudi. To so naši heroji — junaki, svetniki — glasniki nove, altruistične morale, novega razmerja med sebičnostjo in ljubeznijo do bližnjika, razmerja — to smem že zdaj reči — morda daljne bodočnosti.

Zgodovinski razvoj treh označenih etik, tako zvane nevtralne, egoistične in altruistične, je bil menda takšen, kakršnega skušam v naslednjem očrtati. Najprej je prevladala sebičnost; sama ni vladala gotovo nikoli, zakaj že življenje samo je rodilo nagon, da skrbi človek vsaj za svojo družino, posebno mati za otroka. To še je nekaka kolektivna sebičnost, pa že prehod k najprej navedeni ljubezni do bližnjika. Življenske razmere, predvsem bojazen, so rodile nujnost vedno večje obzirnosti napram bližnjikom, ki se je celo dvignila do zavestnosti, dalje do nezavestne in končno do zavestne ljubezni. Takrat so morda razumni možje izrekli nauk: Ljubi tudi svojega bližnjika, predvsem pa tistega, ki ti to ljubezen vrača! Razvoj je šel dalje in krščanstvo, prej pa že nekoliko drugih verstev, je opustilo zahtevo po medsebojnosti, ker terja ljubezni tudi za sovražnika, in je ustvarilo ravnovesje med sebičnostjo in ljubez-

nijo do bližnjika. Krščanstvo se je pri tem ustavilo, ne zahteva več, kar nam priča, da pozna svojega »človeka«. Seveda je praksa vedno šepala za naukom ter šepa še zdaj in nikdar ni bilo nobeno mogočih razmerij med sebičnostjo in ljubeznijo do bližnjika praktično splošno ne v enem narodu, ne v eni državi. Odločilno je, katero izmed glavnih razmerij prevladuje, toda ne v nauku, temveč v življenju. Iz vsega tega pa sledi, da med našimi tremi etikami ni strogih mej, ampak da vodi iz te v ono mnogo prehodov, ki zagotavljajo temu, kar nam pomenja morala, kontinuiteto če tudi zelo počasnega razvoja.

III.

Temelj današnjemu socialnemu stanju tvori današnja morala, po idealni zahtevi nevtralna, po pretežni praksi egoistična. Poglejmo pa, katero razmerje sebičnosti in ljubezni do bližnjika terja novi socialni red, ki je cilj boljševišтва!

Prvo razmerje $a : b = 5 : 5$ ali z ozirom na delovni učinek $(a - c) : c : b = 2 : 3 : 5$ očitno ne zadostuje, ker daje prostora tudi osebni lastnini (c), ki jo hoče boljševišтво odpraviti. Po naukih boljševišťva ni osebna lastnina samo prva stopnja kapitalizma, temveč je tudi eden izmed vzrokov za neenakost ljudi, ker daje nekaternikom sredstva za udobnejše življenje in jih tudi usposablja, da prevajajo svoje dolžnosti na rame ubožnejših. To razmerje vsebuje za boljševišťvo še preveč sebičnosti in premalo ljubezni do bližnjika, nadalje premalo čustva zaupnosti in odgovornosti napram družbi.

Drugo razmerje $a > b$ ali $(a - c) : c : b = 2 : 4 : 4$ itd. do $2 : 8 : 0$ za novi socialni red sploh ne prihaja v poštev, ker je v njem sebičnost večja od ljubezni do bližnjika.

Ostane še trije: $a < b$ ali $(a - c) : c : b = 2 : 2 : 6$ itd. $0 : 0 : 10$. Zahtevam boljševišťva pa ne odgovarjajo vse možnosti tega razmerja, ampak le od tiste navzgor, ki znači odpravo osebne lastnine $[(a - c) : c : b = 2 : 0 : 8]$. Tukaj sebičnost sicer še ni docela izključena, toda znižana je v taki meri, da zagotavlja posamezniku le najnujnejše za skromno življenje brez posebnih željâ. Ves ostali učinek njegovega dela gre v korist skupnosti.

Dejstvo, da zahteva socialni red boljševišťva uveljavljenje tega tretjega razmerja, pa ne znači nič več in nič manj ko uveljavljenje nove morale ne samo nekaterih za dobrobit družbe zavzetih posameznikov, temveč splošne, za vse ljudi obvezne.

Spričo tega se pojavlja več važnih vprašanj: Ali je sploh mogoče uvesti to novo moralo? Kakšne ovire bi morali pri tem premagati? V kakšni dobi bi jo bilo mogoče vsaj v pretežni meri uveljaviti? Takoj ali v daljši dobi? —

Na ta vprašanja bom poizkusil odgovoriti o naslednjih odstavkih.

IV.

Iz prejšnjih izvajanj sledi, da je vsaka etika-teoretska in praktična — produkt dolgotrajnega razvoja in da krije v sebi nadaljnje možnosti. In te kali so od vsega začetka, tako da o kakšnem uvajanju nove etike ne moremo govoriti, nego le o tem, ali je mogoče, te prvenke tako pomnožiti, da prevladujejo vse drugo. Kakšne nove morale ne moremo uvesti, temveč le posplošiti; stremiti moramo za tem, da jo čim večji del človeške družbe prizna kot najvišjo zahtevo in — to povdarjam — da se ravna po njej po svojih najboljših močeh.

S tem smo odgovorili že na drugo vprašanje. Tudi te nove morale, morale nesebičnosti, ni moči, pa tudi ni treba uvesti, ker so jo že izvajali sicer maloštevilni posamezniki; treba jo le posplošiti.

Kljub temu so ovire — da odgovorim na tretje vprašanje — velike in silne. To namreč niso ovire vnanjega, vsakemu neposredno vidnega sveta, temveč glavne se grmadijo v človeku samem, so notranje ali psihične. V svoji skupnosti tvorijo današnje človeško duševnost, duševni svet, v katerem živi sodobni človek. Ta svet ni nič novega, včeraj ali predvčeraj vzniklega; v tem svetu se je rodilo, je živelo in umiralo že nešteto pokolenj. In reči smemo, da se v splošnem ne razlikuje mnogo od onega pred tisočletji. Predniki so ga zapuščali potomcem kot naravno dediščino, ki jo je zakon vztrajnosti ohranjeval v skoro nezmanjšani sili in svežosti. Najnavadnejši izraz te čustvenosti nahajamo v življenjskem nagonu, ki sili sleherno bitje, da obrača vsa sredstva in vse razmere v prid svojemu obstanku in obstanku svoje vrste, razploditvi. Ta nagon je opravičen po dejstvu tega obstanka. Istovetiti ga smemo s sebičnostjo, ki skrbi za sebe prej in bolje kot za druge. Vzgoja jo je vedno ovirala, jo skušala zadrževati ali usmerjati drugam, odpraviti je ni mogla, pa je najbrž tudi ne more. Vzgoja je sila, ki deluje od zunaj posredno proti notranji sili, katere obstanek opravičuje narava sama. Zato je vzgoja v neki meri dopuščala sebičnost; poznala je njeno neodoljivo moč ter jo vedno skušala obračati v svojo korist.

Sebičnost se kaže predvsem v cinitvi čustev. Človek nezavestno išče čustva, ki jim je končno jedro neko ugodje, ter se ogiba vsem čustvom neugodja. To ni gonja za nasladami; povsem naravno je, da išče človek čustva veselja, spoštovanja, zdravja itd. ter zavrača čustva žalosti, zaničevanja, bolesi itd. Če pa stremi posameznik kedaj tudi za čustvom neugodja, brezdvomno nahaja v tem neugodju (n. pr. v bolečinah) primerno ugodje. Ali je to razmerje zdravo ali ne, je seveda drugo vprašanje. Kakor pa iščemo čustva ugodja, tako tudi predstave in misli, oz. predmete, ki bi mogli to ugodje, četudi samo trenutno, povzročiti. Kakor se branimo vsakega neugodja, tako se tudi obračamo od predstav in misli, oz. predmetov, izzivajočih neugodje. Cenitev čustev je obenem

cenitev predmetov, vseh vrednot, ki jih delimo kakor čustva na ugodja in neugodja v pozitivne in negativne vrednote (vrednote — nevrednote).

Med čustvi iste polaritete ali vsebine odločuje jakost ali recimo kvantiteta čustva. Ta jakost se dviga na eni strani od skupnega minima do maksima ugodja, na drugi strani pada do maksima neugodja. V tem, v principu neskočnem okviru je raznih jakosti nebroj. Med čustvi iste polaritete ali vsebine stremimo bolj za čustvi večje jakosti (ugodje), oz. odklanjamo odločneje čustva večje jakosti (neugodje); v isti meri pa cenimo predstave in misli, oz. predmete, povzročujoče ta čustva, kot pozitivne oz. negativne vrednote.

Jakost čustva pa se ne omejuje le sama ob sebi, temveč tudi po deju ali psihičnem aktu. V pojasnilo naslednji primer. Nekoč in nekje niso moje besede bile na mestu; v trenutku, ko sem jih izustil, sem to tudi že vedel in polastilo se me je silno čustvo neugodja. Če se danes spominjam takratnih okoliščin, se mi ponovi isto čustvo neugodja. Nekoč je misel sočasno z dejstvom samim povzročila moje čustvo, danes pa le — da se tako izrazim — neka »čustvena domišljija«. V prvem slučaju je bilo čustvo pristno, v drugem nepristno. Toda današnje nepristno čustvo ni več tako jako kakor nekdanje pristno in tudi nikdar ni bilo tako jako. Pristno čustvo ima namreč to prednost, da ga podpira sočasnost predmetov, t. j. vrednot, ki ustvarjajo njegove psihične podlage, predstave oz. misli, medtem ko nam je te posredne povzročitelje nepristnih čustev iskati v preteklosti oz. bodočnosti. Zaradi omenjene razlike v kvantiteti stremimo za pristnimi čustvi ugodja bolj ko za nepristnimi čustvi ugodja ter zavračamo odločneje pristna čustva neugodja nego nepristna čustva neugodja. Vzporedno s tem stremljenjem oz. zavračanjem pa teče cenitev predmetov, vrednot, ki posredno povzročujejo posamezna čustva.

S temi izvajanji še nismo izčrpali vseh možnosti, ki se skrivajo pod pojmom nepristnih čustev. Delimo jih namreč lahko še dalje, in sicer na tri skupine: 1. (nepristna) čustva ugodja ali neugodja, ki jih doživljamo v spominu na lastna pristna čustva ugodja ali neugodja ali njih dopuščanju (pričakovanju); 2. (nepristna) čustva ugodja ali neugodja, ki jih doživljamo sočasno s pristnim čustvom ugodja ali neugodja nekega bližnjika; in 3. (nepristna) čustva ugodja ali neugodja naše lastne osebe ob spominu na pristna čustva ugodja ali neugodja nekega bližnjika ali njih dopuščanju. Natančneje naj razjasni položaj nastopna

razpredelba

čustev po deju

pristna čustva, č. sočasno s predstavo
ali mislijo, oz. predmetom, n. pr. imam
dovolj kruha (ugodje), nimam dovolj
kruha (neugodje)

nepristna čustva po psihičnih
podlagah

1. č. ob spominu na lastna
pristna č. ali njih dopuščanju,
n. pr. imel sem (bom) dovolj
kruha (ugodje), nimam (ne
bom imel) dovolj kruha
(neugodje);

2. č. sočasno s pristnim č.
bližnjika, n. pr. on ima
dovolj kruha (ugodje) on
nima dovolj kruha
(neugodje);

3. č. ob spominu na pristna
č. bližnjika ali njih dopu-
ščanju, n. pr. on je (bo) imel
dovolj kruha (ugodje), on ni
(ne bo) imel dovolj kruha
(neugodje).

Kar se zdaj tiče jakosti čustev, ne moremo dati prednosti 1. sku-
pini nepristnih čustev, pa tudi ne drugi. Tu bo stvar vedno na tehtnici
Pač pa lahko trdimo, da so najmanjše jakosti nepristna čustva 3. sku-
pine. Vrste čustev po jakosti in vrste njih povzročujočih predstav in misli,
oz. predmetov, vrednot bi bila menda sledeča, toda ne izcrpna. A za naše
vprašanje zadostuje.

I. Pristna čustva,

II. Nepristna čustva 1. skupine v gotovih slučajih enake jakosti, ali

III. Nepristna čustva 2. skupine celo v obratnem redu,

IV. Nepristna čustva 3. skupine itd.

Iz vsega tega sledi: Cenitev čustev po polariteti (ugodje — neugodje),
po jakosti ali kvantiteti in končno po deju (pristna — nepristna), je ego-
centrična, sebična in z njo tudi vse vrednote, cenitev predmetov, vred-
not, ki ustvarjajo psihične podlage čustev, predstave in misli. Brez-
dvomno je neugodje, ki se nam zbuja ob pogledu na tuje trpljenje, manjše
nego ob lastnem trpljenju in še manjše je ob spominu na tuje trpljenje ali
njega dopuščanju. To čustvo neugodja pa je za sožitje človeške družbe
silne važnosti, to je namreč sočutje (usmiljenje itd.) Zaraditega je čut za
trpljenje bližnjika in družbe tako bled in neizrazit in tem bledejši, čim-
bolj oddaljen nam je dotični bližnjik v času in prostoru. Med vojno smo
čitali čestokrat, da je v bitkah padlo mnogo desetstisoč vojakov; pozneje
smo čitali, da so v Rusiji gladovali in umirali milijoni. Teh trpečih ljudi
nam je bilo žal iz raznih vzrokov: ker so pripadniki našega, sorodnega
ali prijateljskega naroda — morda sploh, ker so ljudje — ker so med

njimi morda naši sorodniki in prijatelji — vendar smo si na jasnem, da naše čustvo neugodja, naše sočutje ne odgovarja — milo rečeno — v pretežni večini slučajev višini gorjâ, ki ga je moral pretrpeti vsak poedinec izmed trpečih.

Tudi s stališča danes teoretski veljavne etike ne more zadostovati cenitev čustev po zgoraj označenih vidikih, med katerimi je jakost odločilne važnosti, ker je taka cenitev preenostranska in dostikrat pogrešna. Seči moramo po drugem merilu in to je kvaliteta čustev ali recimo, njih kulturna vrednost. Po tej razločujemo štiri skupine čustev: 1. hedonska, ki slone na občutkih in obsegajo vsa čustva »prijetnosti« in »neprijetnosti« (vonja, toplote — smradu, mraza itd.); 2. estetična čustva, ki izvirajo iz zaznave lepote oz. grdote kakega predmeta; 3. vrednočenja, sloneča na nahajalnih in takovostnih mislih in kažoča vrednost, ozir. nevrednost dejstev (veselje, spoštovanje, žalost, zaničevanje; soradovanje, sožalovanje itd.); 4. logična čustva, kojih podlaga so misli in ki nam kažejo resničnost, ozir. neresničnost teh misli samih. V tej četvorici čustev so hedonska čustva najmanjše vrednosti, potem sledé navzgor estetična čustva, vrednočenja in logična čustva in sicer tako, da je vrednost hedonskega čustva najvišje jakosti manjša od vrednosti estetičnega čustva najnižje jakosti itd. do logičnega čustva najvišje jakosti. To vrednost sem imenoval kulturno, zakaj zdi se mi, da je v četvorici čustev neka četvorica kulturnih stopenj. Gotovo stoji na najnižji stopnji kulture človek, ki polaga največjo važnost na hedonska čustva, njih psihične podlage in tem vzporedno nastopajoče predmete, t. j. stvari in dejstva. Človek, ki cení poleg hedonskih ali nad njimi estetična čustva, njih psihične podlage itd., stoji neprimerno više. Ako je zmožen, po čustvih oceniti vrednost raznih dejstev, kakor n. pr. siromak sem, in kar je še več, dejstva: siromak je, se je že začel odmikati od ozkega osebnega stališča proti stališču več ali manj objektivnega ocenjevatelja ne samo lastnih čustev, njih psihičnih podlag itd., temveč tudi čustev svojega bližnjika, njih psihičnih podlag ter njim vzporedno nastopajočih predmetov. In to stališče je brezdvomno više od vsakega prejšnjega. Končno pa doseže s cenitvijo logičnih čustev, njih psihičnih podlag, torej misli itd., najvišjo stopnjo kulturnosti, ker se je dvignil nad sebe, nad bližnjika in družbo do najvišje objektivnosti.

Seveda je takšno strogo stopnjevanje praktično nemogoče; a vedno bo za kulturnost posameznika merodajen odgovor na vprašanje, kateri skupini čustev, njim odgovarjajočim psihičnim podlagam in končno predmetom pripisuje največjo vrednost ne v teoriji, ampak edinole v praksi.

Toda četudi ocenjujemo čustva, njih psihične podlage in tem vzporedne predmete, vrednote, po vseh omenjenih merilih: polariteti, jakosti, po deju in kvaliteti ali kulturni vrednosti, vendar ostane še vedno posameznik merilec in cenilec svojih čustev in s tem tudi vrednot. In vse

vrednotenje se ne more rešiti spon sebičnosti. Zato se mi zdi potrebno, da poiščemo še eno merilo, takorekoč regulativ za cenitev čustev in vrednot, merilo namreč, ki sicer ne eliminira posameznika kot cenilca čustev in vrednot, ker je to izključeno, ampak postavlja kot kriterij vrednosti ozir. nevrednosti namesto ugodja ozir. neugodja posameznika ugodje, ozir. neugodje človeške družbe. Ta kriterij bi imenoval socialno važnost. Brez dvoma so nekatera čustva za sožitje človeške družbe pomembnejša, so socialno važnejša od drugih. Do tega zaključka nas mora dovesti naslednje vprašanje: Kdo je za sožitje človeške družbe važnejši — ali človek, ki polaga malo pomena na hedonska čustva, mnogo pa na vrednočenja, posebno na ona, ki jim je psihična podlaga misel na čustva bližnjika — ali človek z enakim stališčem napram hedonskim čustvom, ki pa ceni pred vsem estetična in logična čustva? — Odgovor se ne more glasiti drugače ko: Prvi je važnejši. Ne rečem s tem, da nimajo estetična in logična čustva nobene socialne važnosti; a njih vrednost ni neposredna kakor vrednost hedonskih čustev in vrednočenj, temveč je posredna. Tako nam je z ozirom na socialno važnost razločevati dve skupini: 1. neposredno važna čustva (hedonska č. in vrednočenja) in 2. posredno važna (estetična in logična č.) Ne bomo se bavili s tem, da doženemo, kateri red pritiče čustvom v okviru druge skupine, pač pa treba to storiti pri čustvih prve skupine. Pri tem nam je takoj jasno, da so hedonska čustva manjše socialne važnosti, ozir. da je njih važnost v njihovi negativnosti; to se pravi, da je človek za družbo tem večje vrednosti, čim manj pomena pripisuje v svojem življenju hedonskim čustvom. Od vrednočenj ne prihajajo v poštev vsa čustva v enaki meri, marveč predvsem tista, ki jih označujemo s samostalniki, sestavljenimi z neločljivim predlogom »so —«, torej soradovanje, sožalovanje itd., sploh sočutje. Tej skupini pritiče v omenjeni vrsti prvo mesto.

Altruistična morala zahteva cenitev čustev, njih psihičnih podlag in tem vzporednih predmetov v prvi vrsti z vidika socialne važnosti. Ta cenitev ni lahka, zakaj premagati treba kakor pri hedonskih čustvih tako tudi pri vrednočenjih predvsem sebe samega, sebičnost. Tudi to merilo ne more odpraviti vseh napak v vrednočenju. Glavna napaka sploh tiči v dejstvu, da človeško čustvovanje ne odgovarja docela vsem zahtevam vnanjega sveta. Hedonskim čustvom so psihične podlage predstave najnižje vrste (občutki), ki so vsaj po ogromni večini — da se v neki meri netočno izrazim — nujno »nepopolne«, ker ne morejo njim vzporednih stvari ali dejstev samih izčrpati. Vrednočenja slone na mislih, tudi enako nujno »nepopolnih«, kakor so n. pr. slike napram stvarjem samim. Ni čudo torej, da so med vrednočenji najbolj »nepopolna« tista, ki se našajo na dejstva, tikajočih se bližnjika, človeške družbe, ki pa smo jim priznali eminentno socialno važnost.

Iz dejstva, da naše čustvovanje ne odgovarja docela vsem zahtevam vnanejšega sveta, osobito gledé bližnjika in človeške družbe, sledi, da je naše stremljenje gledé teh še bolj »nepopolno«. Boriti se mora na eni strani s splošno človeško težnjo za ugodjem, na drugi strani pa z »nepopolnostjo« čustva neugodja, ki se nam zbuja ob tujem trpljenju. Zadnji vzrok temu, da je človeško predstavljanje, mišljenje, čustvovanje in stremljenje »nepopolno«, osobito gledé bližnjika in človeške družbe, tiči v ustroju človeškega telesa in tega, kar navadno nazivamo človeško dušo. Človek je organizem zase, usposobljen in primoran, da živi svoje posebno, od vseh drugih prostorno ločeno življenje. Neposredno ne morem uporabljati telesa svojega bližnjika in njegovih čutil zase; neposredno ne morem zaznati njegovih predstav, misli in čustev, nego le posredno preko lastnih »nepopolnih« predstav, misli in čustev.

Takšno je psihično obiležje posameznika, v svojih globinah nagonsko. Še bolj nagonska, da, nepreračunljiva v svojih izrazih pa je duša mase, s katero se moramo v prvi vrsti baviti, ker preko morale posameznika želimo posplošiti moralo v maso. Tukaj samo povdarjam, da so ovire, ki jih postavlja novi morali čustvenost mase, neizmerno večje in silnejše od vseh drugih ovir. Med temi drugimi omenim le eno: kje naj vzamemo potrebno število propagatorjev, oznanjevalcev in razširjevalcev nove morale — ljudi, ki niso vzgojeni v starem, temveč v novem duhu, ki torej nimajo nobene duševne in duhovne preteklosti, ki jim etična praksa ne šepa za etičnim naukom, ki premagujejo vsak hip sebe samaga na novo?

Zakaj premagati označene zapreke, ne pomeni nič drugega, ko premagati prirojenost in zakon vztrajnosti, prelomiti v veliki meri z dosedanjim predstavljanjem, mišljenjem, čustvovanjem in stremljenjem, usmerjati vse to na novo ne gledé svojega »ego«, marveč gledé skupnosti, človeške družbe — v splošnem: preurediti vse vrednote, ustvariti in posplošiti nov moralni tip. Nova morala zahteva socialno popolnejših čustev. Pri tem omenim mimogredé, da so sodobni izraziti čustveniki večinoma hinavci. Nova morala zahteva nadalje več krepke volje, torej značaja, več delavnosti vseh in več uvidevnosti. Težišče pa ostane v prvem. In tu si stavim važno vprašanje: Ali ne znači zahteva po socialno popolnejših čustvih že izpremembe človeka v psihičnem in morda tudi v fizičnem oziru?

Ne oziraje se na to, da bi se taka izprememba mogla izvršiti le v življenski dobi neštetihih pokolenj, ne morem na to vprašanje odgovoriti docela jasno. Kar pa nasprotuje nevtralni in nesebični morali najbolj, to so razni nagoni, nezavestna stremjenja, ki temeljijo večinoma na silnih hedonskih čustvih. Ako te nagone trajno oviramo v njih razvoju, jih obrezujemo ali napeljujemo v druge smeri, vplivamo v vrsti mnogih pokolenj gotovo tudi na to, kar nazivamo človeško dušo. Kar se tiče fi-

zičnih izprememb, je Lafcadio Hearn, ki je v spisu »Anto« (Mravlje) svoje knjige »Kwaidan« stopal na Spencerjevi poti evolucije še dalje, nazirajoča, da se bo človeštvo socialnemu ravnovesu bližalo — nikdar ga ne bo doseglo! — tedaj, ko bo našlo sredstvo, da omeji spolno življenje. Takrat bi se lotilo najbolj izrazitega nagona, komponente življenjskega nagona, kar bi se ne moglo zgoditi brez fizičnih izprememb, brez vedno večjega priličenja obeh spolov vsaj pri večini človeštva. In njemu se zdi, da gre razvoj, dasi skrajno počasi, v to smer.

S tem pa smo odgovorili že tudi na 4. in 5. vprašanje (koncem 3. odstavka).

Čeravno namreč izključimo potrebo, da se izvrše večje psihične in sploh fizične izpremembe v ustroju človeka, vendar moremo opravičeno trditi, da nove morale ni moči posplošiti in uveljaviti v kratki dobi, temveč le v življenjski dobi rodov, katerih število ne moremo niti približno določiti.

V.

Prišedšemu do teh zaključkov, se mi zdi potrebno, da se vsaj mimogredé ozrem po sredstvih, s katerimi bi se četudi le postopoma bližali visokemu cilju, ki lebdi za vsem našim prizadevanjem in delnimi cilji — namreč ozdravljenju človeške družbe. Za tako visoki cilj se moramo posluževati najboljših, najizbranejših, torej najučinkovitejših sredstev. Da jih najdemo, treba prevdarti, da znači izraz: ustvariti in posplošiti nov moralni tip — še vedno to, kar je dejal že Komenský: napraviti iz človeka »človeka«. To je smoter, sredstvo pa je vedno staro: namreč vzgoja, trajna, neprekinjena vzgoja vseh ljudi, v prvi vrsti naraščaja v novem duhu.

V tem je jedro problema. Zame socialno vprašanje ni toliko gospodarsko vprašanje, namreč vprašanje, kako urediti in nagraditi produkcijo, razdeljevati njene izdelke, odpraviti ali omejiti osebno lastnino in s tem kapitalizem — temveč v svojem najtežjem delu je vprašanje ljudske vzgoje v novih in na skupnost usmerjenih načinih dojemanja predstav, mišljenja, čustvovanja, hotenja in udejstvovanja. Ta vzgoja, ki bo vcepljala širokim slojem moralo nesebičnosti, se bo morala ravnati po sledečih glavnih smernicah, t. j. zahtevah, ki jih stavi njen smoter.

Morala bo vse ljudi navajati, da bodo

1. pravilneje in vsestransko opazovali čim več pojavov na svetu;
2. pravilneje mislili in to posebno gledé pojavov, tikajočih se v prvi vrsti bližnjika, družbe in tega, kar je tej potrebno;
3. globlje in popolneje čustvovali, da se bodo odrekli hedonskim čustvom, v kolikor se to sklada z zdravjem in vzdrževanjem človeškega

telesa, da bodo pravilneje cenili vsa vrednočenja in to gledé družbe, izobraževali tudi estetična in logična čustva ter s tem sploh omogočili pravilno cenitev vseh vrednot tako, da se razvije končno neke vrste stoicism napram vsemu blesku itd., pa tudi napram vsem neugodnostim itd., ki vabijo, ozir. odbijajo posameznika v nasprotju s potrebami skupnosti; in

4. bo morala vcepiti ljudem krepko voljo, neomajno stremljenje za tem, kar je spoznala družba — ne posameznik — za dobro, zakaj dobro je po morali nesebičnosti le-to, kar koristi ali je prijetno skupnosti človeške družbe.

Zadnja zahteva kaže naravnost na os, okrog katere se vrti vse vzgojno vprašanje, na značaj, ki je krepak, neomajen, smotren ne samo za se, ampak za vse, ki zatuje samega sebe za drugega ter zasleduje svoj cilj ne oziraje se na težave, bolečine itd. Značaj pa je vsota dobrih, dobro vkoreninjenih navad, ki so postale že nagonske. Nagoni, kakor si jih navadno predstavljamo, so sicer najhujši nasprotniki nesebične morale, ker so nezavestni in vsled tega nepreračunljivi. Toda odlikuje jih ogromna sila. Tega dejstva se mora vzgoja okoristiti s tem, da ustvarja dobre navade, jih vkorenjuje v človeškem čustvovanju in hotenju ter jih postopoma pretvarja v dobre nagone; enako mora že obstoječe slabe nagone izpreminjati v dobre. V obeh slučajih bo ostala njih sila neizpremenjena, oz. se bo morda le malo zmanjšala. S temi dobrimi nagoni gradi obenem slabim nagonom jezove, notranje, psihične in moralne ovire.

Seveda se vzgoja ne sme omejevat na četudi številne posameznike, nego mora skušati zajeti čim več ljudi, torej maso. Danes je še težko izvrševati njen program, ker so vzgojitelji ljudstva še razmeroma redki. V neki meri pa stremljeva za smotrom označene vzgoje že danes vsak učitelj, to je vsak človek, ki dasi v malem krogu skuša zbuditi v človeku to, kar ga predvsem odlikuje pred živaljo, t. j. gorko čustvo. Morda se komu zdi, da pretiravam pomen čustvovanja! Vendar mora vsakdo priznati, da je mnogo resnice v Ruskinovih besedah: »Glavna razlika — znak plemenitosti — med posameznimi ljudmi, med posameznimi živalmi je gotovo večja ali manjša čustvenost. Da smo gobe, bi nam morda čustvenost ne bila primerna; da smo deževniki, v vedni nevarnosti, da nas razreže lopata na dva dela, bi nam najbrž tudi škodovala prevelika občutljivost. A ker smo človeška bitja, je za nas ugodna; le v toliko smo ljudje, v kolikor smo čustveni, in naša plemenitost je gotovo razmerna naši čustveni dovzetnosti«.

Kar pa more že danes vplivati na maso zelo vzgojevalno, to je zgled tistih, ki so o potrebi naznačene vzgoje in s tem ozdravljenja človeške družbe uverjeni. Kdor zahteva od bližnjika nesebičnosti, mora biti sam nesebičen ter se ne sme izgovarjati s tem, da današnji praktični družabni red ne dopušča nesebičnosti v zahtevani meri in da je za njega — po-

sameznika — bolje, ako se mu v svojih dejanjih ne protivi, dasi pripoznava njegovo pogrešnost in krivičnost.

Razen ljudske vzgoje po označenih smernicah je vsako drugo sredstvo le vnanjega značaja, vnanja ovira in zasilen pripomoček. To velja v prvi vrsti o sredstvih, ki jih uporablja boljševišтво, da izpremeni družabni red. Z dekreti je uničevalo osebno lastnino, kapitalizem in vrednost denarja, z dekreti je zabranjevalo svobodno trgovino, organiziralo racijoniranje živil, komunaliziralo in socializiralo tovarne, železnice itd. Kdor misli, da je ta pot edino izveličaven, je moralno slep, ker ne vidi, da je sicer mogoče, uničiti stvarne vrednote, da pa ni moči izruvat iz človeškega mišljenja starih pojmov o teh vrednotah, iz čustvovanja starih čustev, cenilcev vrednot, in iz stremljenja podedovanih, globoko vkojenjenih nagonov za temi vrednotami. Sicer se poslužuje boljševišťvo tudi vzgoje, gotovo več ali manj nezavestno ter vzdržuje šole za agitatorje, prireja ljudska predavanja, predstave itd. — vendar vse to prizadevanje ne sega v globino človeške duše ter lepi le na zunanost, ker pripisuje boljševišťvo v svojem skrajnem racionalizmu največji pomen razglabljanje pameti in ne neštevilnim irracionalnim čustvom in nagonom. Poleg tega ne uvideva dovolj, da treba za poglobitev njegovih naukov nečesa, kar je najvažnejše: časa, zakaj le v njem je moči ustvariti nove navade, nove nagone.

Človeštvo leži danes na Prokrustovi postelji. Njegovi napol hromi udje, stare navade in nagoni, predstave in pojmi, njegov egoizem — vsi štrle preko postelje in razni poklicani in nepoklicani zdravniki jih obsekujejo in obrezujejo ne glede na to, da bo ostal morda le življenja nezmožen trup, namesto da bi jih lečili in zavezovali, njih hipertrofijo polagoma zmanjševali, sploh usmerjali delovanje njegovih organov drugam s tem, da bi mu odpirali nove, širše vidike, vidike človečnosti in mu pokazali pot, po kateri bi se med novimi notranjimi, psihičnimi in moralnimi ovirami bližalo cilju vseh — splošni sreči.

Samo bližalo? — Da samo to, kar še enkrat povdarjam, zakaj iz vseh izvajanj je jasno, da ne bo rešila socialnega vprašanja nobena revolucija; reševala ga bo evolucija, silno počasen razvoj človeštva v duhovnem, predvsem moralnem in končno morda celo v fizičnem oziru.

MIL. R. MAJSTOROVIĆ:

VASA PELAGIĆ.

(Život i pedagoške ideje.)

Slobodan mislilac, nacionalni revolucionar i demokrata, apostol humanosti, narodni učitelj i propagator reformisanja našeg društva i prosvete, Vasa Pelagić dolazi u red prvih boraca za socijalnu i radnu pedagogiku u srpskom delu jugoslovenskog naroda.

Zahtevajući radikalnu društvenu izmenu, ekonomskih, pravnih i političkih prilika, on je zahtevao i radikalni preporodaj sve školske nastave i sve prosvete uopšte. Tesna veza svih ovih pitanja obrađena je gotovo u potpunosti. Glavni pak nerv sve njegove reforme, sve njeno težište, izraženo je u rečenici: »Na stvarnoj prosveti i korisnoj privredi leži moć naroda i države.« Tom čoveku i tim idejama u pedagogici i biće posvećeni ovi redovi.

1. Život.

Pelagić je rođen 1837. g. u Bosni u selu Žabarima, nedaleko od grada Brčko u plemenitoj seljačkoj porodici, u kojoj će provesti sve vreme do 1852., kad je pošao u osnovnu školu. Po svršenju osnovne škole, zbog oskudice u materijalnim sredstvima, baca se na »apostolsko« putovanje do Beograda, u kome će produžiti školovanje. Svršivši u Beogradu dva razreda gimnazije, Pelagić se upisuje u bogosloviju, u kojoj će se ubrzo ispoljiti njegov borbeni duh, onaj isti duh, koji se docnije borio za istinu, pravdu, slobodu, progres, međunarodni mir, solidarnost i jednakost, »za privrednu i zdravstvenu nastavu, protiv vaspitne mlitavosti, pokvarenosti i smicalica«, protiv klerikalizma, za pravu religiju oličenu u istini, protiv despotizma za demokratiju, protiv šovinizma za internacionalizam i bratstvo među narodima.

Protest mladog bogoslovca Pelagića protiv didaktičkog formalizma, »babskog slišavanja« i ropske pedagoške poslušnosti, nije ništa drugo do protest cele njegove mlade generacije, koja robovaše vaspitnoj dresuri i glupim udžbenicima. Tu je prvi put, u njega, ispoljena težnja sa slobodomnijim i prirodnijim vaspitanjem.

Po svršenju bogosloviji ponovo se vraća u Bosnu i dobija u Brčkom za učitelja. U vaspitnom poslu idealista i zanešenjak, Pelagić osniva školski fond, čitaonicu i dr. kulturne ustanove i aktivno saraduje na Црбобрану, u kome grmi protiv turskog birokratizma i rdave uprave u Bosni.

Po ispitivanjima dr. V. Čorovića »turske vlasti po svojoj tradiciji bile su u pitanju školovanja nemuslimana bez ikakva interesa. Od Omer pašinog vremena, odnosno od sredine XIX. veka, i tim se pitanjima obraća veća pažnja, ali ne toliko radi škole, koliko od straha od

srpske propagande, koja je od dolaska na presto knez Mihaila postala vrlo aktivna«. Zbog tih svojih napisa Pelagić kao učitelj bude optužen, ali on srećno izmakne ponova u Beograd, odakle ga pošalju u Rusiju na produženje studija.

U Rusiji Pelagić sluša istoriju, medicinu, ekonomiju i čita, pored kritika i putopisa, naročito zapaljive, revolucionarne i zabranjene spise Aleksandra Hercena i dr. slobodoumnih pisaca. Pod uticajem te vrlo liberalne i racionalističke lektire on dobija sve veću odvratnost prema »mantijaškoj religiji«. Kad mu je prebacivano, zašto ne polaže ispite i ne diplomira, odgovorio je: »Došao sam u Rusiju, da dobijem više znanja i praktike za dalji rad u svom narodu, a ne polaganja ispita radi i dobivanja sjajnih školskih svedodžbi, koje otvaraju put u gospotske kancelarije i salone«. Docniji »ozloglašeni« protivnik birokratizma Pelagić u svom životu i radu, u mnogome nas potseća na život i rad ruskog publiciste, revolucionara i književnika A. Hercena.

Iz Rusije odlazi u Nemačku, a odatle dolazi ponovo u Beograd 1866. godine. Tu odmah vladi podnosi konkretni predlog o osnivanju tri više škole (Prizrenu, Banjaluci i Mostaru) i potpomaganju 58 osnovnih škola u glavnim mestima Herceg-Bosne i južne Srbije. Njegov predlog bi rado primljen, i u odboru, koji je imao da kaže o njemu presudnu reč, behu mitropolit Mihailo, Ljuba Nenadović, Petronijević, Dragašević, Vujić, Dimitrije Matić i Ilija Garašanin, od kojih naročito poslednji, oprobani radnik na jugoslovenskom jedinstvu, beše najvatreniji pobornik.

Pelagić, po svršenom poslu, otputova u Banjaluku i u septembru 1866. g. otpoče predavanja u školi. Iz političnih razloga, kao što smo napred kazali, ta je škola nosila naziv »bogoslovija« iako to u stvari nije bila. Tako maskirana banjaluška »bogoslovija«, pod energičnim, poštenim i vešt看 Pelagićevim vođenjem postade »živo kresivo i podstrek« za revoluciju u Bosni, koja će kasnije oboriti stari turski režim, i jedan od centara za jugoslovensko političko i kulturno oslobođenje i ujedinjenje.

Pošto se u ovaj rad banjalučke »bogoslovije« hteditoše da umešaju i druge sile, to Pelagić bude primoran, da se zakaluđeru, samo da se ta važna ustanova zadrži u srpskim rukama. Pregaoštvo i muška izdržljivost stekoše Pelagiću još veću popularnost i još veći autoritet u narodu. Po ondašnjoj poznatoj izreci on je bio stvarni »bosanski ministar prosvete bez vladaočevog ukaza.« Školske i crkvene opštine iz svih krajeva Herceg-Bosne, obraćahu se na njega, da im odredi učitelje, pošalje knjige i. t. d.

Tada Banjaluka postaje centar srpskih opština ne samo u prosvetnom, no i u političkom pogledu. To hteditoše neki srpski krugovi iskoristiti i zavladiti Pelagća za bosansku krajinsku episkopiju. Ali u 1869. g. neki revolucionarni dački duhovi izazovu jednu političku parnicu, te se Pela-

gić morade pojaviti na sudu, kao branilac časti, prava i slobode svojih đaka i ujedno, kao kritičar svih dotadašnjih istupa turskih vlasti prema srpskom plemenu. Sami se muslomani začudiše velikoj odvažnosti, rečitosti i slobodi Pelagićevoj. »Taj pop govori tako slobodno«, pričahu oni. »kao da mu sto zapetih topova na prsima stoji. Takav čovek od Kosova u Bosnu nije došao«. Zbog oštre kritike tadašnjeg ekonomskog i političkog režima pred sudom u Banjaluci Pelagić bi poslan u Sarajevo. Koliki je uticaj on imao u narodu i s kakvim se prizorima narod s njime oporštao, može se najbolje ceniti po tome, što je i »žensko i muško, i staro i mlado, tugom i plačem pokriveno bilo«. Koliku je moralnu revoluciju on proizveo svojim radom služi kao dokaz i pismo učitelja Petra Mitrovića samom Pelagiću pisano: »Doista brate, kad bih ja na vašem mjestu bio, rekao bih, da sam najsretniji čovjek, jer kud će veće sreće za čovjeka, nego kad on dočeka, da živi u srcu cijelog naroda. Ne znam kao da imate neku očaravajuću silu, te možete onako silno potresti ovaj narod, i raspaliti toliku ljubav prema sebi i svom radu.«

»1870 g. počinju i prvi progoni srpskih učitelja i veleizdajničke paznice. Serafim Perović, Leontije i Jovan Radulović iz Mostara, Kosta Vučković iz Banjaluke, Teofil Petranović iz Sarajeva, zajedno sa Pelagićem, stradaju radi svojih veza sa Srbijom.« Pelagić bi osuđen na osam meseci zatočenja. No on i zatočenje u Sarajevu iskorišćava i piše predlog sarajevskoj opštini za osnivanje liceja, čitaonica itd. Predlozi su bili praćeni kritičkim napomenama na ondašnje uređenje sarajevske osnovne škole, koje je odudaralo ne samo od zahteva napredne pedagogike, no i od samih nacionalnih potreba. Ovim predlogom stiže protivnike i među konzervativnim učiteljima. — Kako je Pelagić ostavio dubok utisak i velike simpatije u Sarajevu, najbolje je dokaz zdravica učitelja Save Kosanovića, koji je pio za zdravlje: »Pelagiću mučeniku«.

Pod uticajem kritičkog pisanja evropske štampe Pelagić bude određen, da ostatak progonstva izdrži u Carigradu, ali iz nepojmljivih razloga njega poslaše u Solun, pa odatle u Čanakole u Aziju i Čutoju, odakle blagodareći pomoći srpskog i ruskog konzula i znanju grčkog i turskog jezika pobegne, tek posle dve godine u Rusiju, a odatle u Srbiju. U Srbiji je bio primljen »sjajno kao narodni mučenik i borac za prosvetu i oslobođenje srpsko«, a 1871. g. »Ujedinjena Omladina Srpska«, važan činilac u ondašnjem kulturnom životu našem, bira ga za svoga predsjednika.

Iz Srbije na poziv kneza Nikole ode u Crnu Goru, da se primi za nadzornika svih osnovnih škola (ministra prosvete). »Slobodna Crna Gora, bila je ideal Pelagiću,« Crna gora, koju su toliki naši i strani pesnici i književnici veličali i opevali, ne mogoše zadovoljiti jednog borca za slo-

буду. »Tamo je gore ropstvo no u Turskoj,« pisao je Pelagić. »Knez i njegovi dvorjani, senatori i velikaši bogovi su, a narod raja prava.« Ne mogavši da podnosi taj režim ode sa Cetinja i preko Zadra dođe u Novi Sad. Tu se baca na slobodoumnu propagandu i mađarske ga vlasti proteraju.

Otišavši u Prag on štampa revolucionarnu knjigu: Борба Американа за слободу и независност, i rastura je po svem jugoslovenstvu. U Vukovaru bude uhvaćen i jedva na intervenciju srpskog poslanika Svetozora Miletića, ministar Slavije naredi te ga pustiše. Kako mu tu nije bio miran opstanak on otputuje u Trst, odatle u Grac, gde javno »položi ostavku« na svoje arhimandritstvo preko novina. Ostavka je proizvela veliku senzaciju naročito kod inteligencije. Od toga dana datira se Pelagićeva gladijatorska borba sa klerikalizmom uopšte. U Gracu razvija apostolsku delatnost među jugoslovenskom mladinom. No i odatle teran ode u Švajcarsku, a odatle u Beč.

Krajem meseca juna 1875 g. otpoče revolucija u Hercegovini, a avgusta iste godine i u Bosni. Pelagić juri u Bosnu i u bosanskoj Krajini organizuje revolucionare. Pokret političke, ekonomske i socialne prirode vrlo je dobro došao Pelagiću, jer je njegovo mesto, kao apostola novih pogleda na uređenje društva zaista bilo među revolucionarima. Veoma aktivan u revoluciji u Bosni, još više se zamera izvesnim reakcionarnim elementima, spasavši smrti pok. Kralja Petra, koji se takođe borio, kao običan ustaš, te bude uklonjen iz ustanka. Od tada postade još ogorčeniji protivnik birokracije, rdavog ekonomskog uređenja, crkvene religije itd. Sredinom 1879. g. on štampa Историју босанско-ерцеговачке буне, u kojoj veoma vatreno iznosi sve razloge za ovu revoluciju i svo nezgodno mešanje izvesnih neodgovornih činilaca. Knjiga načini senzaciju. U Hrvatskoj bude »zvanično osuđena«, dok su je u Srbiji »prezidijalima zabanjivali«.

Gonjen zbog imenovane knjige on štampa Пут унакрс око света, zbog čega bude proteran u Rumuniju. U Rumuniji napiše i u Švajcarskoj štampa brošuru: Шта нас кошта Бог и господар, zbog koje steče još više i prijatelja i protivnika. — Posle nekoliko godina mu se dozvoli povratak u Srbiju, u kojoj energično produžava svoj propagatorski rad, štampa i rastura: Народни учитељ, Словенска унија и Тројна унија Јевропе, Речник страних речи, Наука и радници, Зашто се појављују буне и револуције, Преображај школе и наставе, Нова наука о јавној настави, Каква права требају народу, Како треба да се школујемо ит.д. Zamerivši se reakcionarima on 1890 bude ponova proteran u Rumuniju, odakle, po odluci Narodne Skupštine, bude ponova vraćen. No 1. aprila 1893. g., budući bačen

u ludnicu, spasava ga iz ove sama narodna masa. Progonjen i dalje on 25. januara 1899 g. završi svoj mučenički život na osudu.

2. Njegova kritika vaspitanja i nastave.

Piscu je najveći zadatak da se bori protiv sviju društvenih zabluda u ime istine i pravde. Volter.

Za istinskog reformatora nema ni vere ni zakona, ni države ni običaja, koje bi bile veće i svetije od kritike.

Spenser.

Pravična kritika gradi sve bolju, sve veću i tvrdju zgradu narodnog i čovečanskog blagostanja i kulturnog progressa.

Pelagić.

Pored kritičara našeg ranijeg prosvetnog sistema: Svetozara Markovića, V. Karića, Miloša Milovanovića i dr. Pelagić nesumnjivo zauzima jedno od najvidnijih mesta, zbog svoje kritike koja je svestrano obuhvatala pedagoški problem i u nas i na strani. Njegov kriterijum nije baziran na postojećim religijama ili zakonima, pa ni na ranijoj domaćoj i školskoj obrazovanosti, već na novom naučnom materijalu, koji pored filozofije, psihologije i higijene daje i »naučni, humanitarni moral«, »naučni moral, koji hoće jednaka prava i jednake dužnosti za sve društvene članove i međusobnu ljubav i bratstvo sviju ljudi i naroda« i politička ekonomija sa sociologijom. Tako široko postavljajući kritiku vaspitanja i nastave, on neće stati na specifično pedagoško gledište, često veoma opasno i pristrasno, već na teren svestranog osvetljavanja ovog problema, kako sa individualne, tako i sa socialne tačke gledišta. To je pak ono što Pelagićevoj kritici daje najveću vrednost i što joj je, u narodnim masama, pored lakog, popularnog i sugestivnog stila, prokrcilo ne samo onako široko rasprostranjenje već i intenzivnu diskusiju.

Polazeći sa gledišta, da prosvetna reforma ima da »učini ljude srećnim, zdravim i čestitim,« on će veliki deo svojih pedagoških, pa i ostalih knjiga, posvetiti kritici ranijeg našeg vaspitnog i školskog sistema, izlažući je tako, da ona bude što pristupačnija najširem krugu čitalačke publike, jer je on uvek imao na umu, da se propaganda svake, pa i pedagoške reforme, ne sme oslanjati na teškom naučnom izlaganju, već da je potrebno sa istom upoznati pored nastavnika, vođa i zakonodavaca i roditelje i omladinu, pošto samo takva akcija može doneti plodonosnog rezultata. Dosledno tome, on će se u svojoj kritici, ustremiti svom snagom svog publicističkog načina pisanja, koji je on, čini nam se prvi uneo u našu pedagošku književnost, na sve ono što koči pravilno otvaranje već pomenutih zamisli. Slobodan od svih obaveza, koje često položaj, mesto i funkcija u državi, sprečavaju da se istina kaže. Pelagić je oštro

napadao, često i ličnosti, koje bi svojim radom trebale i mogle da doprinu i potpomažu progres naroda i čovečanstva, a to nisu htele ili nisu mogle zbog svojih obaveza. S tih razloga njegova kritika, i pored sve žučnosti, ima mnogo veći značaj, no mnogobrojne kritike pisaca, koji pišu indirektno i zavijeno.

»Ceo obrazovani svet veli, da on jedino postoji, da radi i želi da mu narod bude obrazovan i srećan, a u isto ga vreme jednako vodi na devadeset devetu stranputicu, na ivicu, na kojoj samo veštaci i bezobzirni grabljivci prolaze srećno, a neveštaci gube tamo, ne samo zaradu i sreću, nego i zdravlje i glavu. Pa zašto se tako mnogo izbegava«, produžava Pelagić, »raditi otvoreno i direktno bez okolišavanja, o tom najuzvišenijem predmetu — o onakvoj nastavi, koja donosi svima sreću i znanje? To je što ovo zahteva veću spremu i što takva kritika mora dirati i svekoliki sadašnji sistem školovanja, pa kroz to, mora zakačiti i sve savremene društvene zakone, upravljače, uredbe i odnose. Tom se kritikom moraju osuditi i gurnuti, ne samo ceo sistem sadašnjeg školovanja i političkog i socijalnog uređenja, nego i svi činoci, koji to odobravaju i održavaju.« Ova ispovest sadrži esenciju i obim njegove kritike i na njoj se bazira sve ostalo, što ide njojzi u prilog.

Civilizacija, nastava, prosveta i vaspitanje, užasne su po svojim posledicama. Intenzivno ubijanje omladine pomoću »školskog artijaškog puistolovlja«, »golog dresiranog znanja«, bez trunke savremenog realnog duha, najviše revoltira Pelagića. Zato će on svoju kritiku, u obimnoj meri, upraviti i protiv nesavremenog programa i metod, protiv učenja za ispite, protiv »učevne komedije i varvarske nagonice«, protiv nastave, koja »zadovoljava samo formalnu stranu, a ne vodi brige, da se zadovolje životne potrebe omladine, čoveka, naroda i ljudstva« i protiv svega »nametanja, nasilja, nagonice i satiranja«, od čega omladina njegovog doba (pa i sada) stradaše kako u nas tako i na strani. Njega neće interesovati samo naš progres, on ga hoće za sve čovečanstvo, jer apostol humanosti, jednakosti i slobode to hoće ne samo za svoj narod, no i za sve čovečanstvo.

Za Pelagića su vrlo očevidne posledice formalnog znanja. Postoje vrlo ućeni ljudi, kapacitete u svojoj struci, bez trunke vaspitanja za pravilan, progresivan život. Mnogi će odlično poznavati klasičnu filologiju, mnogi sofističku i skeptičku filozofiju, znaće Platona i Aristotela u prste, znaće rimsko pravo, galske ratove itd. a neće znati, »da sačuvaju zdravlje od bolesti, kako da uredi opštinu i državu, pa da svi njeni članovi budu zdravi, razumni, vredni, trezveni, čestiti, zadovoljni u blagostanju, složni, ljubazni i solidarni između sebe pri poslovima svojim i odnosima svojim. Neće znati svoje potrebe fiziološke i higijenske, kao ni to, da je nužno čoveku radniku da unese dnevno u sebe: belančevine 130—150

gramov, masti 150—200 gramov, i ugljenih hidrata 560—600 gramov. Oni ne znaju ni tu naučnu istinu, da je čoveku nužno belančevine za održavanje muskula, kreča za kosti, masti za nerve, za krv gvožđe i dr. sastojaka, koji su veoma potrebni kao dopuna za bolju pravilnost rada i snage u celom telu i mozgu i bolju energiju duhovnu i muskularnu.

I što je veoma važno, u većini slučajeva, takvi ljudi udešavaju zakone, propise i uredbe, po kojima će se narodi upravljati. A vrlo često takvi kroje uredbe, propise i zakone školske, koji će doneti omladini toga naroda, mesto istinske svetlosti »mrak u glavi, mrak u telu, mrak u kući, mrak u državi, mrak u kesama narodnim, koji stvara razvrat, nesreću, lenost, luksuz, slabost tela, uma, morala i karaktera, krađu, bunu, ubistvo i svakovrsku podlost.«

Prilikom štampanja: Преображаја школе и наставе и »Дневном Листу«, krajem osamdesetih godina prošlog veka, poznati javni radnik profesor P e t a r A. T i p a, pisao je: »Pelagiću, ne oskrvni tvoga pera, ono treba da ostane svetlo!« i Pelagić ga zaista nije oskrvnuo. On ne iznosi nešto originalno, ali je on sejač originalnih tuđih ideja, koje je hteo da prenese i aklimatizira našoj školskoj stvarnosti. On je originalan u ondašnjem vremenu, jer je napuštao staro i težio novim orijentacijama. On je hteo da revolucionise našu pedagošku stvarnost, još duboko utonulu u konzervatizam. On je naš Rusó i Spenser, jer, kao i oni, Pelagić odlučno i oštro osuđuje pretovarenost omladine, »znanstveno pustolovlje« i uzvikuje sa Spenserom, da »sadašnji pravac učenja ubija život hiljadama najboljih učenika, tamani zdravlje i u bolest baca stotine hiljada, a milioni postaju telesni i umni bogalji«. To je činio i dr. E. R a j h dovikujući svima pozvanim: »tužite se da nemate radne snage za progres čovečanstva, pa opet vašpitavate i učite decu tako, da postanu kao iscedeni i isušeni limunovi, zbog čega vam se može reći, da ste budale devetnajstog veka, obučeni u frak i cilindar, budale sa šarenim trakama, ordenima i titulama.« Ove misli potpuno se slažu sa F r i k e o m, koji je tvrdio da »školska omladina sadašnjice većinom naliči na one biljke, koje su u sobama veštački odnegovane, ili koje su u gudurama i među stenama u provalijama pobledale i zakržljale«. Ali kako naša budućnost zavisi od škole, to bi škola po dr. B o k u, morala biti sasvim drukčije uređena, a ne onako kako je danas. Takva bi škola morala stvarati ljude, koji znaju misliti, koji neće biti prosta mašinerija nekolicine eksploatora.

Šta pomaže čoveku znanje svetog pisma, talmuda, korana, katihi-zisa, raznih gramatika, krstških ratova u kojima učestvovahu čak i gola deca, biografije vladalaca, raznih »zemaljskih i nebeskih hijerarhija«, imena raznih varoši, gradova, godina i događaja u političkom istorijama, raznih nepoznatih životinja i biljaka, teorije retorike i poezije? Gotovo

ništa! Zar nije bolje mesto opširnog izučavanja zoologije dobro poznavati prirodu naših polnih organa, mesto tropskih biljaka kulturu domaćih, mesto raznih »šančeva, katakombi i baruština«, značaj ili neznačaj njihov, mesto kostiju starih »svetaca« gajenje povrća, mesto »geoloških slojeva i zvezdanih pokreta« — materiju za poslovanje i ručne radove, mesto sviranja na klaviru i notalnog pevanja — babičluk, mesto glupe mode — skromnu higijensku nošnju, mesto učenja o »veličanstvu bogova« — o veličanstvu radenika na unapređenje kulture i civilizacije itd. Zar nije bolje mesto neistine i neslobode — postaviti istinu i slobodu. jer nesloboda »davi, ruši i gnjavi svetinju istine i pravde«. Sloboda je za omladinu poluga nateretka, što i »sunce za proleće i biljke.« Vaspitanje, po Pelagiću, i domaće i školsko, upravljeno je protiv individualne slobode, a bez slobode nema karaktera. »Otmeni svet« ističe se ispred »neotmenog« sužavanjem slobodnog dečjeg razvića i, blagodareći takovom vaspitanju, »plemeniti« i »otmeni« krugovi i jesu najveći i izvori sumnjivih karaktera.

Rđav nastavni sistem, u svima državama, vaspitava samo rđavu omladinu i »fabricira mnogobrojnu gospodu«, koja na stotine i hiljade raznih načina vraća zlo za dobro tom istom narodu iz koga je ponikla. No, i pored ovoga, ma koliko da se koketuje o humanosti, ljubavi i uzoritosti, stara škola razvija omladini principe, koji su suprotni ovima. Šta znači obrazovana nečovečnost? Šta znači obrazovana elita, koja prezire »prost« narod? Šta znači voditi najveću brigu o životinjama, a ne voditi o ljudima? Zar je ovo vaspitanje u moralu, vrlini, plemenitosti? Šta znači vaspitanje u luksuzu i modama, »razvratnom odelu«, do stvaranje omladine za prostituciju. Zar se bez mode i luksuza ne može? Zar se prirodno potpomaganje telesnog i duhovnog razvića ne treba da poštuje? Da, sve je ovo tako i, posle Pelagića, malo se ljudi našlo u nas, koji će propagirati ove ideje, koje su nesumnjiva dobit za naše nacionalno vaspitanje.

Posmatrajući slične pojave u Engleskoj Alfred Uoles je izrekao ove znamenite reči: »Ako uporedimo naše gigantske napretke u fizičnim naukama i njihovu praktičnu primenu, sa socialnim stanjem našini, videćemo da je i vladavina i pravda, naše narodno obrazovanje i cela socialna i moralna organizacija u strahovito varvarskom stanju«. Današnjom lažnjom civilizacijom mi se nikako ne možemo osloboditi od tod žalosnog socialnog i moralnog varvastva. Izmajstorisano i u mengele stegnuto vaspitanje tu nam ništa ne pomaže. Jednostrana i oskudna nauka, unutra laž, a spolja lažni varak nisu nikako putevi za oslobođenje, nisu nikako čvrsti temelji za srećnu budućnost. Za to je potreban slobodan pogled na prirodu i prirodne odnose (E. Hekel).

No, ovo još nisu usamljene misli. Čuveni naš geograf V. Karić, pisao je o obrazovanju u nas, za vreme Pelagićevog rada, »da ono nije u stanju dati omladini ni umnog, ni telesnog nužnog razvića, ni moralne

jačine, ni pozitivnog znanja. Ono nam daje bezdušnu inteligenciju, koja se valja u blatu nevaljalstva i šarlatansta». U to vreme je i časopis »УЧИТЕЉ« pisao, da škole okivaju telo i dušu u omladine, koja hoće igre i stvarnog znanja. »Mesto svestranog razvića, mene su svestrano ubijali. Nauka školska nije mi se pokazivala u prvoj svetlosti, trpali su mi u glavu mnogo, ali to je sve brzo izletelo iz moga mozga, jer me niso učili o svetu živome, o onome što ja volim i što mi koristi sada i u docnijem životu. Moje je dosadanje znanje vrlo bedno i žalosno. Jaz sam pun samih fraza i pravila, prva šarenila i formula, zastrt tamom i zlobom, nemarnošću i ništavilom.«

Staro fizičko vaspitanje je, po Palagiću, »samoubistvo omladine i naroda i njihove energije«. Nastava je nemoderna i ne odgovara dečjem duhu i uzrastu, a nastavnici su majstori mesto umetnici, volonteri mesto stručnjaci. Zar je moguće pravilno organizovanje nastave bez poznavanja fizioloških i psiholoških zakona? Ne! Onda ona, tako udešena, ne može da širi ljubav, kad nije prožeta ljubavlju, ne može da bude interesantna kad se silom deca nagone da uče »naizust ono što ona ne vole, što ne razumeju, što mrže«. Pa i nastavnici su, u mnogo slučajeva, razlog, što se učenici odbijaju od škole, nastave, što navodi omladinu na najgore misli i dela. Diktatura u vaspitnom i obrazovnom smislu isto je što i diktatura u socialnom i političkom smislu.

Nastrano vaspitanje stvara nastrane ljude. Vrlo se retko ističe jevrosimstvo, sa onom narodnom: »Nemoj, sine, govoriti krivo, ni po babu ni po stričevima, već po pravdi boga istinoga«, dok mrnjavčevićstvo dobija prevagu. Međutim, nema razvića karaktera bez jevrosimstva, bez doslednosti u akciji po principu »pravde boga istinoga«. Vaspitanje bez jevrosimstva ne širi među omladinom i narodom »bratsku ljubav i iskrenu međunarodnu solidnost«, već mržnju, iskvareni patriotizam, šovinizam, propagandu protivnu vaspitanju za princip mira. Šta je ovakvo vaspitanje donelo onim narodima, koji su ga naročito gojili, dobro je svakome poznato, posle evropskog rata.

Ali Pegalić nije samo ovo osuđivao. Njega je bolelo i ono vaspitanje, koje »ubija u omladini u embrionu bratsku solidarnost i ljubav u rodom narodu«. Zar odnos između roditelja i dece, učenika i nastavnika, nije prvi razlog ovoj osudi? Zar diktatura nad decom u porodici i školama, a nad ljudima van škole i roditeljska, nastavnička i starešinska nadmenos — ne ruše vaspitanje za solidarnost i ljubav? Odnos između varošana i seljaka, radnika i činovnika, gospodara i sluga, siromaka i bogataša, nesrećnih i srećnih, nepoštenih i poštenih, sve je nesnosniji, sve je nemoralniji i dobar deo odgovornosti za ono prima na sebi i škola. Čim se i spolji kod nekog učenika jače individualnost, koja negira rdavi

disciplinski i vaspitni režim, odmah škola, nastavnici i ceo obrazovno-vaspitni sistem skoče na tu individualnost, da je uguše, sabiju, unište. Zar škola na takav način ne odmaže progresu? Zar se tu na mesto vrline ne razvija nevrлина? (Konec prih.)

DR. FRAN KOS:

MENDEL*

1822—1922.

Z Lamarckovim naukom, da temelji descendenca na direktni prilagoditvi organizmov na življenske pogoje in podedovanju teh osebno pridobljenih lastnosti, je bila v proučevanju žive prirode utrta nova smer.

Nov faktor, ki naj ureja filogenetski razvoj, je uvedel v biologijo Darwin: nauk o naravnem izboru (natural selection). Utemeljil ga je izkustveno in eksperimentalno z umetnim izborom udomačenih živali. Princip, ki med organizmi izbira najprikladnejše oblike, mu je med udomačenimi živalmi potreba in recimo tudi kaprica človeka; v svobodni prirodi pa borba za obstanek. Darwinovi predniki, ki so se pečali z evolucijo, so gradili svoje zamisleke le na osnovi pasivnega opazovanja in spekulativnega teoretiziranja. Darwin je uvedel v novo biološko strujo eksperiment. Z izbiranjem, gojenjem in križanjem (bastardiranjem) raznih pasem in vrst, je skušal ustvarjati nove.

Poleg Haeckla, ki je descendenčni nauk uspešno uveljavil v morfologiji in embriologiji, je v tisti dobi najizrazitejši zagovornik Darwinove selekcijske teorije Weismann. Kot odločen nasprotnik lamarckizma, je označil selekcijo kot edini činitelj, ki povzroča filogenetski razvoj. Široko je zasnoval Weismann teorijo dednosti in neprekinjenosti plodne plazme. Snov, ki prehaja neprekinjena od parentalnega na filialni organizem, plodna plazma, je nositeljica dednih lastnosti. V tem posebnem svojstvu jo Weismann nazivlje idioplazma, pojem, ki ga je v biologiji uporabljal že botaničar Nägeli. Citološka raziskovanja Van Benedena, Boverija, Bütschlija, O. Hertwiga, Strasburgerja in drugih, o delitvi stanic in enakomerni porazdelitvi kromosomov na filialne stanice, so utemeljila Weismannu misel, da so kromosomi nosilci dednosti, torej idioplazma. Rouxova opazovanja ter njegov princip o medsebojnem boju stanic in organov v organizmu, so vplivala na Weismanna, da je razširil nauk o naravnem izboru

* Predavanje v zoološkem inštitutu ljubljanske univerze, dne 9. novembra 1922. Proslava stoletnice rojstva Mendela.

tudi na dele idioplazme ter tako zamislil hipotezo o germinalni selekciji. Citologija je postala poleg eksperimenta eksaktna osnova nauka o dednosti.

Botaničar de Vries je uvedel v biologijo teorijo o intercelularni pangenezi; tu se prvič pojavi ideja moderne hipoteze o samostojnosti faktorjev. Opazovanja, da nove vrste ne nastajajo sukcesivno vsled neznatnih variacij, ampak da se porajajo nove oblike spontano vsled večjih, nenadnih sprememb, mutacij, so obogatila descendenčni nauk z de Vriesovo mutacijsko teorijo.

V ti ogromni biološki kompoziciji z vsemi njenimi konsonancami in disonancami se oglašajo trije osnovni toni, tri bistvena vprašanja: problemi variacije, prilagoditve in podedovanja. Jasno si moramo predstaviti, da-li se pojavljajo premembe vrst, pasem itd. in v katerem obsegu? Kateri so vzroki izpremenljivosti organizmov? Naloga je, izslediti jih eksperimentalno.

Če obstoja taka nova oblika, nas zanima njeno razmerje do okolice, vpliv zunanjih činiteljev na njen razvoj, njen odpor napram njim in njena prilagoditev. Zanima nas, kako vpliva izbor med skupinami več ali manj prilagojenih oblik.

Vse prednosti, ki so se pojavile v borbi življenja, bodisi na ta ali oni način, pa imajo pomen le tedaj, če se podedujejo. In to je oni tretji osnovni ton, »kardinalna točka«, centralni problem vse biologije, kakor pravi Goldschmidt.* Kaj se podeduje, kako se podeduje? Zakaj so otroci podobni staršem? Zakaj so nekateri otroci različni od svojih bratov in sester? Zakaj imajo nekateri poteze prastaršev? Ista vprašanja pri živalih in rastlinah!

Materijalni del, izhodišče nasledstva je iskati v spolnih stanicah roditeljev, v jajčni stanici samice in moškem semenu — ne oziraje se na nespolno razmnoževanje. Oplojeno jajčece vsebuje vse činitelje za lastnosti poznejšega organizma.

To je v nekoliko potezah stanje nauka o premenljivosti in podedovanju, osnovah filogenije v času, ko so botaničarji H. de Vries, C. Correns in E. Tschermak, poslužujoč se eksaktnih eksperimentalnih metod, potrdili pravilnost Mendelovih, do tedaj nepoznanih zaključkov, ter uvedli v biologijo Mendelove metode in pravila podedovanja. S tem pa je bila dana možnost motriti najrazličnejše biološke probleme z enega vidika.

Poleg teh splošnih smeri descendenčnega nauka omenim nekatere Mendelove predhodnike, ki so kakor on, skušali pojasniti važna

* R. Goldschmidt: *Einführung in die Vererbungswissenschaft*. Leipzig 1913.

vprašanja razvoja eksperimentalno in so se v razlagah približali Mendelovemu stališču. Bili so to Koelreuter, Gärtner, Knight, Wichura, Sageret, Jordan, Godron, Naudin, Lecoq, Goss, Herbert in še drugi.

Goss* je bastardiral (križal) rumenosemeni grah s zelenosemenim. Dognal je, da prevlada v nasledstvu rumena barva, da se pojavi rumeno in zeleno seme v istem stroku, da ostanejo rastline iz zelenega semena nespremenljive, medtem ko so one iz rumenega le deloma stalne.

Charles Naudin** je decembra 1861 predložil Pariški akademiji svoja raziskovanja (*«Nouvelles Recherches sur l'hybridité»*). Naudina je predvsem zanimalo razmerje odnošajev vrstnih in variacijskih bastardov. Najti je hotel v tem izhodišče v vprašanju vrst. Dejstvo, da se pojavijo med potomci bastardov zopet parentalne oblike, je privedlo Naudina do naziranja, ki je kaj blizu Mendelovemu pravilu o razcepitvi. Pojav povratka oblik roditeljev je hotel pojasniti s pomočjo delitve dveh specifičnih snovi (*disjonction des deux essences spécifiques*) v parentalnih spolnih stanicah (prašnih in pestičnih cvetov). Po njegovih mislih sta v bastardu (hibridu) združeni obe različni specifični snovi, ki sta v medsebojni borbi in se skušata vedno ločiti. V zarodku sta obe snovi še difuzno razdeljeni na najmanjše delce bastarda, v višjih razvojnih stadijih pa je hibrid že mozaik delov, katerih vsak pripada z ozirom na specifično snov tej ali oni vrsti staršev. Višek ločitve je dosežen v spolnih stanicah. Gotov del spolnih stanic hibrida ima le materni, ostali le očetovi specifični snov. V nekaterih stanicah pa delitve sploh ni ali pa je nepopolna. To velja za prašne in pestične cvete. Ako se torej združita spolni stanici z istovrstno specifično snovjo, se razvije iz oplojene stanice prvotna, istovrstna parentalna oblika, bodisi materina ali očetova. Če se združita različni specifični snovi, bo oblika seveda vmesna, intermediarna. Ako pa se spoji nepopolno ločena specifična snov s popolno ločeno, nastanejo nove oblike. Pri vsem odločuje, od druge generacije dalje, slučaj.

Naudinova raziskovanja so izšla leta 1863. Mendel je bil takrat s svojimi eksperimenti in najbrže tudi z zaključki že gotov.

(Dalje prih.)

* C. Correns: Etwas über Gregor Mendels Leben und Wirken. Die Naturwiss. X. Jhg. 1922.

** Correns, 1922.

IZ ŠOLSKEGA DELA.

E. KUKOVČEVA:

Smernice za jezikovni pouk v smislu samopridobitnosti.

Disterweg uči: »Navadi učenca, da mu ni drugače znano, nego da si sam iz lastnega razmišljanja in raziskovanja prisvoja znanje ter vežba svoje zmožnosti.«

Moderna šola je nazvala to smernico »samopridobitnost«. Toda to je le udarec z besedo, o katerem je treba napeto razmišljati, da ga moremo prestaviti v prakso.

Nepriročen v tem pogledu, vsaj navidezno, je zlasti jezikovni pouk.

Čitanje.

Najvažnejši pripomoček za samoizobrazbo je čitanje. Zato razne družbe in politične stranke, ki zasledujejo vzgojevalne težnje, ponujajo tudi najširšim narodovim plastem štivo, zlasti časopise, pa tudi knjige. Družba sv. Mohorja je Slovenijo tekom desetletij svojega obstoja naravnost preplavila z mnogimi, za narodovo izobrazbo večinoma zelo vrednostnimi spisi. Toda, kaj pomaga! Omalovaževane, prezirane leže te knjige kot šara brez vrednosti zaprašene na podstrešjih naših kmet-skih domov. Kvečjemu, da jih kdo ob priložnosti porabi kot ovijalni pa-pir ter pri tem ne prizanese niti Zg. sv. pisma niti »Življenju svetnikov«, kaj šele drugim posvetnim spisom.

Tu in tam je slišati kritiko iz kmet-skih ust. Pravil mi je nek želar: »Hodil sem v šolo. Naučil sem se čitati. Imam naročene mohorske knjige in jih časih prebiram. Pa kaj! ko so tako nerodno pisane, v samih ne-znanih besedah. Ne morem si »razbildati«, kaj berem. Malo berem, pa že zadremam.«

Knjižničarji podeželskih knjižnic opažajo, da ugajajo izposojevalcem le spisi plitve vsebine, dočim se spisi resnejše, znanstvene vsebine za-vračajo kot neumljivi in dolgočasni.

Bržkone je ta pojav zakrivila šola, ki ni prigojila čitateljem zmož-nosti, da bi se samostojno poglobljali v vsebino čitanih spisov. Pač si vestno prizadeva razjasniti učencem čitane spise in je v to svrho po-stavljena dolga vrsta točk, kakor: 1. sinonimi, 2. etimologija, 3. onoma-tika, 4. besedotvorba, 5. slovniške znamenitosti, 6. pravopisni primeri. 7. podobno se glaseče besede, 8. ljubezna imena, 9. stvarna vsebina, 10. etično jedro, 11. zveza stavkov, 12. risarska ilustracija, 13. primerjava s že znanimi spisi slične vsebine.

Toda pri učni obravnavi vodi razgovor vedno le učitelj. Vedno le on vprašuje, dočim učenci poslušajo, več ali manj topo in brezbržno

ter večinoma le prisiljeni odgovarjajo. Učitelju prepuščajo izbor besed, ki se pojasnjujejo. Brezmiselno sprejemajo nejasnosti, ki jih je učitelj prezrl. Razgovor, ki bi moral imeti značaj duhovite zabave, se vleče kakor mučna inkvizicija. Mnogi učenci menda občutijo ta razgovor kakor nepotrebno, toda neizogibno zlo, ki ga je treba potrpežljivo prenašati. Tako ostanejo lepe besede le na jeziku. Ne sežejo ne v glavo ne v srce. Knjiga ne postane učencem vir radosti, kakor to namerja učitelj.

V svrhu udejstvovanja samopridobitnosti je treba velikega preobrata v načinu učave. Učenec naj samodelavno iz lastne domišljije napolni vsako besedo, vsak stavek z vsebino. S pisateljem naj gleda, posluša, občuti, doživlja. Učitelj pa samo pobuja. To pa potom sledeče, doslej še malo običajne priprave:

Pred obravnavo dobe učenci nalogo: 1. imenovani spis prepisati, torej tudi tiho za-se prečitati; 2. nerazumete besede in rekla izpisati; 3. na srednji in višji stopnji se zahteva tudi samoizmišljena risarska ilustracija. Z izpisovanjem nerazumetih besed navadimo učence na vpraševanje. Nekaj dni pred obravnavo spisa pobere učitelj sezname nerazumetih besed in ilustracije. Služijo mu kot izhodišče razlage.

Najvažnejša točka priprave pa je prosti spis, v katerem učenec razodene svoje misli o povodu, ki je povzročil v spisu opisani dogodljaj. Pri pesmih naj učenec ugane tudi doživljaj, ki je pobudil pesnika k pesnitvi.

Primeri.

Ubegla ptica. Miško je bil nastavl v gozdu limanice. Črez nekaj ur gre pogledat, ali se je kaj ujelo. Ko pride do limanic, oj, veselje! Kaj vidi! Ujela se je bila krasna zebica. Miško je imel kletko s seboj. Spretno prime ptičko in jo dene v kletko. Pa hajd domov! Obesi kletko pri oknu, prav visoko, da ne bi mogla mačka do nje. Skrbno je stregel ptički. Vsak dan ji je večkrat nastavl konopljinega semena za hrano. Večkrat na dan je premenil vodo. Vtaknil je med žico sveže solatne liste, sveže jabolčne režnje, kosček sladkorja, kosček v mleko namočene zemlje. Še cvetic je natrgal ter postavil v okno, da ne bi ptička ničesar pogrešala. — A zebica ni bila zadovoljna. Ni se hotela udomačiti. Nobene stvari, ki jo ji je Miško ponudil, ni marala. Jezno se je zaletavala v žico, ki opleta kletko. Tako hudo se je zaletavala, da je imela kožo nad kljunčkom do kosti prebito in glavico krvavo. Nekoč Miško zopet odpre kletko in premenja vodo. Pusti za hipec dverca odprta. To je opazila bistrourmna zebica. Vš-š-š! Zletela je! Kmalu je bila zopet v zelenem gozdu. Še vsa razburjena in jezna se vsede na vrh najvišje bukve in se krega:

Zopet v širnem gozdu.....

Ciciban — Cicifu! Cicibanček je bil srčkan deček. Vsi smo ga imeli radi. Ali nekaj ni bilo v redu. Kadar je bilo treba se umiti, se je Cicibanček vselej branil. Nekoč se igra na cesti s prahom. Ves je bil umazan, v licu, po rokah, po obleki. To opazijo mati. Pokličejo: »Ciciban, pridl semkaj, da te umijem.« To pa Cicibančku ni ugajalo. Ni ubogal. Namesto v hišo, je tek el proč, dalje in dalje. Naposled pride v zeleni gozd. Tam ga je zagledala ptička sinička. Bila sta s Cicibančkom dobra prijatelja. Vsak

dan mu je klicala: Ciciban, dober dan! To pot pa je opazila, da je grd in umazan. Pokarala ga je: Cicifuj, Cicifuj! Cicifuj, Cicifuj! fej in fuj!

Pripovedka o nosku. Lončarjevim je povrgla krava. Zato imajo dosti mleka. Vse latvice so polne. Na mleku stoji vrhnje prst debelo. Pri Lončarjevih imajo majhno deklico, Mimico. Ni posebno pridna. Rada laže in tudi krađe. Sladkosnedna je. Kadar mame ni doma, stiče po shrambah in išče kaj dobrega. Včeraj so mati imeli ženjice. Nesli so jim predpoldnevnicco na njivo. Domov grede premišlujejo, kaj bi ženjicam dobrega pripravili za obed. Odločijo se, da bodo napravili prav masten presen štrukelj. K temu je treba smetane in sira. Pravijo sami pri sebi: »Saj imam dosti dojve. Latvice so polne. Smetano posnamem. Mleko postavim v toplo peč. Kmalu se osiri. Odcedim, pa bo!« Veseli hitijo v jedilno shrambo, kjer stoje latvice. Pa, o joj! Mleka je bilo dosti; smetane pa prav nič. Materi se lice zmračil. Jezni odidejo na vrt. Tam je Mimica pasla svojega zajčka. Mati reko: »Danes zopet mi posneta smetana je v skledi! Veš li, kdo jo je pojedel? Mimica povedi!« Mimica se prestraši. A, če je tudi še majhna, jedva 6 let stara, vendar se zna hliniti. Nedorljivo in sveto pogleda mater ter reče: »Jaz je nisem mama, res ne!«

Ječmenček. To so bili revni ljudje, kočarji. Niso imeli volov. Mama so sami izkapali in samotež vozili krompir. Neko jutro reko mati: »Danes je Terezino, Danes imajo botra god. Metka, praznje se opravi! Pojdeš botri voščiti za god! Ali še znaš voščilo, ki sem te ga bila naučila za botrin god?« Metka reče: »Znam! Majhna sem še in srčece je majhno, a velika je ljubezen!« Mati rekó: »Že prav! Le hitro se odpravi. Vzemí ta-le šopek in pojdi. In ne pozabi! Botri moraš poljubiti roko!« »Bom že,« pravi Metka in gre. Pri botri je dobro opravila. Dobila je veliko skodelico sladke kave in velik kos bidra. Potem so ji botra še povezali v robec 2 kosa bidra, 2 kosa orehove pogače, mesa in klobase. Nesla je materi zakusek. Ali dobra mati vzeli so le majhen kosček. Vse so pustili Metki, ki je jedla ves dopoldan, dokler je imela kaj. Seve je bila potem opoldne strašno sita. Zdaj pridejo oče domov. Vsi domači sedejo okrog mize. Metka tudi. Mati prinesejo za južno skledo ječmenčka na mizo. Vsem domačim gre ječmenček v slast, samo Metki ne. Bila je preveč sita.

Še par takih primerov in učenci so v tiru. Potem tekmujejo v izmišljanju. Z veselimi delomi pa pride veselje do čitanja in ljubezen do knjig.

Pri tem pa ni treba zanemariti etike in jezikoslovja.

Učni načrt za čitanje predvideva tudi čitanje mladinskih spisov v učni uri. K temu je treba, da imata vsaj po 2 učenca po 1 izvod. Družba sv. Mohora je v tem pogledu preskrbela vrsto dobrih knjig, ki jih ima malodane vsaka kmečka hiša na razpolago. Torej prav nič ne ovira kurzornega čitanja. Imenujem za srednjo stopnjo: Fr. Ks. Meško »Mladim srcem, I., II., III. del«; za višjo stopnjo: »Slovenske legende«, »Slovenske romance in balade«. Skrbno šolsko vodstvo pa naj preskrbi, četudi z mnogimi prošnjami, vsaj eden spis iz naše tiskarne. 30 komadov enega določenega iztisa menda zadostuje za najbolj obljudene razrede.

Pričakovati je, da bo po taki učni reformi mladina pričela čitanje smatrati kot resno duševno delo in vir samoizobrazbe. Ne trdim, da bodo takrat dandanes toliko priljubljeni romani kakor: »Strah na Sokolskem gradu«, »Ciganska sirota«, »Beračeve skrivnosti«, »Ljubezen in ma-

ščevanje«, »Mož Simone«, i. dr. prišli ob veljavo. Ali mladina bo zmožna, da se poglobi tudi v popularne znanstvene spise, s čemer bo pripravljena pot ljudski univerzi.

Memoriranje.

Prosti spis v naši šoli najmočneje udejstvuje načelo samodelavnosti in samopridobitnosti. Toda popolniti ga je treba z retoričnimi vajami proste, samoizmišljene vsebine.

Doslej smo gojili in še gojimo le memoriranje priučenih pesmi. Neoporečno so te pesmi za estetsko in tudi za etiško vzgojo visokovrednostne. Toda v preprostem, zlasti kmečkem domačem življenju za nje ni uporabe. Temu v nasprotju pa vsak tudi najpreprostejši človek pride v položaje, da mu je treba nastopiti kot govornik, na svatbah, kot odbornik pri raznih sejah in zborovanjih, kaj šele kot župan in predsednik. Kako je nerodno onim, ki niso vajeni, da si izmislijo primeren nagovor. Glas jim je slab in nesiguren in sicer samozavestne osebnosti se nam kažejo ob takih priložnostih nekoliko poparjene. Sicer pa v tem pogledu tudi učitelji, ki nam je govorjenje in razlaganje poklicno delo, nismo na boljšem. Malo jih je, zlasti med nami učiteljicami, ki se lahko uspešno udeležujejo debat pri naših organizacijskih zborovanjih, kaj šele pri drugih javnih shodih. Uvidevši potrebo govorniške izobrazbe so uvedle vse delavske organizacije govorniške tečaje.

Iz teh razlogov zahtevajo moderni pedagogi, naj se učenci osnovne šole vadijo v predavanju ne le priučenih pesmi, marveč tudi v predavanju samoizmišljene vsebine. Učenec spiše o kakem predmetu prost spis, nauči se ga na pamet ter ga potem prosto predava.

V prostem spisu, vsled tega tudi v prostem predavanju, se pokažejo marsikater napake, pravopisne, slovniške, stilistične, zlasti nelogika, enoličnost v izražanju in v zvezi stavkov.

Predočimo jih učencem, da tipične pismene izdelke dobesedno prepíšemo na šolsko tablo. Učenci skupnočitajo napis na tabli, poiščejo napake in narekujejo popravo, ki jo izvrši učitelj na napisu. Tako pobujamo učence, da si samodelavno »jezik očistijo peg«.

Kot primer navajam spis učenca iz 4. šolskega leta.

V nedeljo. V nedeljo so bili muzikanti. Bilo jih je devet. Prišli so od župnije. (—?) Gredoč so špili ali goli. Za njimi so prišli mašniki pod nebom. Potem so zvone blagoslovili. Botre so bile dve. Potem so jih potegnili v stolp. Zati večjega je bil Slepečki Vincenc. Ko so jih potegnili, so muzikanti špilali. In tudi so streljali z možnarci. Škripec je prinesel Slepečki Vincenc od Hamer v soboto. Potem je bila pridiga in sv. maša. Lecetar je bil samo eden. In eden je tudi imel blago. Jaz sem si kupil eno rožo.

Stoprce, 3. listopada 1923.

Maks Zakelšek.

Slovnica.

Doslej smo naslanjali slovniški pouk na jezikovne vadnice, Schreinerjeve, Brinarjeve, Končnikove. Tudi smo nudili snov kakor jo predpisuje taka vadnica, brez motivacije, brez stika z lokalnimi razmerami in vsakdanjim življenjem. Posledica je bila, da je vladalo v slovniški uri hudo dolgočasje in nepazljivost.

Treba je popolnega preobrata v učavi. Izhajališče slovniškega pouka bodi otrokov govor, ki zajema snov iz vsakočasnega otrokovega zanimanja. Kakor smo v računstvu odslovili računice, tako tudi pri slovniškem pouku ne potrebujemo jezikovnih vadnic, ki so samo učitelju kazalo slovniških oblik, predpisanih določni učni stopnji. Naloge v svrhu uporabe priučenih slovniških oblik naj učenci izvršujejo sami.

Kupljeno jezikovno vadnico naj nadomesti jezikovna beležnica, ki si jo spiše učenec sam. Obsega naj na raznih listih slovniške oblike, razvrščene v smislu napisov v jezikovni vadnici, n. pr.*

1. Izpeljava samostalnikov, (pridevnikov, glagolov).
2. Sestava samostalnikov, (pridevnikov, glagolov).
3. Prispevek: n. pr. ptica selivka.
4. Besedne družine.
5. Načini govorice: velelnik, (namenilnik, nedoločnik, druga oseba dvojine, pogojnik).
6. Deležnik pridevniški, prislovni.
7. Manjšalne besede: samostalniki, ljubezna imena, pridevniki (n. pr. srčkan), glagoli (n. pr. pihlja, stopica).
9. Posebnosti sklanjatve moške: zvon, tat, pastir, gospod, pes; ženske: gospâ, vodâ, gorâ; srednje: pero, dekle, ime.
10. Poraba veznikov.
11. Pravopis: lj, nj, šč, s ali z, na koncu g, v, d, b, z, ž, r kot samoglasnik. Razlogovanje.

Primere izpišejo učenci tekom enega ali več šolskih let iz čitalne snovi ter iz besedila stvarnega pouka. Brez te beležnice v osnovni šoli ni mogoče obvladati ogromne slovniške snovi.

Učni primeri.

Nižja stopnja.

Slovniški temeljni pojmi.

Osebe, živali, reči. Nedavno so ljudje hodili k Mariji Trošt. »Da!« pritrđijo otroci. »Kateri je bil tam?« Mnogo se jih oglasi. »Naštej, kaj si videl tam!« Otroci imenujejo, učitelj zapisuje na tablo: Cerkev, kramarje, lecet, pildeke, škiferce, petenošter, kičke, konjke, kokote, lajle, ringlšpil, komendijo, miši, opico, Hrvate, Hrvatice, peklerje, slepce, hromec, berglje. Mnogo ste videli. Zdaj pa hočemo napraviti red!

* Oblika teh napisov seve ni taka, kakor jo objavljamo tu iz ozirov na prostor, marveč, kakor pravi gdč. pisateljica »na raznih listih«. Kar pripominjamo posebe, da koga ne zavedemo v zmoto. — Uredn.

1. Pomnite: Kramarji, Hrvati, Hrvatice, peklerji, berači. To so ljudje, osebe.

Videli ste pri Mariji Tolažnici še druge osebe. Imenujte jih! — (Romarji, mašniki, žendarji, možje, žene, otroci, dečki, deklice).

2. Pomnite: Opica, miši (bele, ki lozajo, nosijo prerokbe na iističih). To so živali.

Pri Mariji Tolažnici drugih živali menda ni bilo. Ali gredoč ste videl. Pasle so se ob potu. Imenujte jih! (Krave, voli, svinje, veverica, kokoš, mačka, purice).

3. Pomnite: Cerkev, lecet, lajle, vrtiljak, kička, molek, igrača so reči.

Imenujte še druge reči, ki ste jih videli tam!

Čiščenje jezika: Iztrebijo se nemčisme.

Pravopis. Zakaj pišemo Hrvat, Hrvatica z veliko začetnico?

Kaj osebe, živali, reči delajo. a) Kramarji prodajajo. Hrvati in Hrvatice kupujejo. Berači prosijo. Mašniki mašujejo. Romarji molijo. Orožniki pazijo, mirijo, strahujejo. Fantje, dekleta, otroci se vozijo (na vrtiljaku). Možje in žene gledajo, pijejo in jejo.

b) Opica se obira. Miši lozajo. Krave, voli in svinje se pasejo.

c) Lajle godejo. Vrtiljak se suče. Cerkev stoji. Lecet diši. Molek visi. Kokot (leseni) piska.

To so stavki. Velika začetnica, na koncu pika, na sredi: Podčrtane besede povejo, kaj osebe, živali, reči delajo. To so glagoli. Čitaj glagole!

Kakšne so osebe, živali, reči. Hrvati so kradljivi. Kramarji so hudi. Berač je slep, hrom, kruljev. Orožniki so strogi. Romarji so pobožni. Mašniki so imenitni. Otroci so radovedni.

To so stavki. Podčrtane besede povejo, kakšne so osebe, živali, reči. To so pridevniki! Čitajte pridevnike!

Kaj so osebe, živali, reči. Kramarji so tržljani. Hrvati so kmetje. Berači so ubožci. Mašniki so gospodje.

To so stavki. Podčrtane besede povedo, kaj so osebe, živali, reči.

Pomnite: 1. Besede: kramarji, Hrvati itd. imenujejo osebe. To so samostalniki. — 2. Besede: opica, miši, krave, voli, svinje imenujejo živali. To so samostalniki. — 3. Besede: vrtiljak, cerkev, molek, lecet itd. imenujejo reči. To so samostalniki.

Obratno!

Samostalniki imenujejo osebe, živali in reči.

Vaja.

Izpišite iz berila »Skržat in vrabec« samostalnike.

Določite, ali imenujejo osebo, žival ali reč.

Izpišite iz berila »Skržat in vrabec« glagole.

Izpišite iz berila »Skržat in vrabec« pridevnike.

Pomnite!

Samostalni~~k~~ je o~~s~~e~~b~~e~~k~~. Pridevnik je p~~o~~v~~e~~d~~e~~k.

Glagol je p~~o~~v~~e~~d~~e~~k.

Osebek in povedek sta stavkova člena.

Po osebk~~u~~ vprašamo: kdo ali kaj?

Po p~~o~~v~~e~~d~~e~~k~~u~~ vprašamo: kaj dela? kakšen je? kaj je?

V jezikovnih vadnicah se snov ozira zgolj na obliko ter uvršča besede in stavke brez zmiselne zveze. N. pr. Schreiner, Slovenska jezikovna vadnica, stran 5: Krava, maček, konj, lipa, klasje, voda, zlato so stvari.

Istotam, stran 7. Kovač je rokodelec. Mirko je učenec. Mačka je domača žival. Ščuka je riba. Škorec je ptica. Kruh je jestvina.

Kakšna mešanica predstav! Ti primeri poodčitujejo najstrožjo izolacijo slovniške oblike. Take idejne vrste imenuje Gansberg »papirnatega zmaja«, ki je mrtvilo otroški duši.

Zato moderni pedagogi zahtevajo, naj se slovniški primeri kombinujejo v povestice, in sicer učitelj samo pobuja, kombinujejo učenci.

Stavek ima več oseb~~k~~ov, p~~o~~v~~e~~d~~e~~k~~o~~v. — Vejica, veznik.

Božič. Za Božič mati osnažijo vso hišo. Soba, čum nata, kuhinja, veža so bele. Okna, mize, stoli, pod so umiti. Srajce, hlače, kikirje, robci, rjuhe, predpasniki so oprani.

Spol samostalnikov.

A. Moški: Na podlagi povesti »Lepi hrast«. — Imenujem osebe iz te povesti. Oče, sin, ogljar, mesar, strojar. To so same moške osebe. Te besede so moški samostalniki. Spoznamo jih po besedica~~h~~ tisti, on.

B. Ženski. — Marica je bila bolna. Zbrale so se žene, da bi jo zdravile: mati, teta, babica, botra, soseda. Vezale so ji sir na prsi. Delale so ovitke. Kuhale so čaj. Mazale so z blagoslovljenim maslom. Kadile so z blagoslovljenimi rožami. Nič ni pomagalo. Prišla je bela žena smrt. Odnese~~la~~ je Marico v grob.

Ta povest imenuje same ženske osebe: Marica, žene, mati, teta, babica, botra, soseda, smrt. To so ženski samostalniki. Spoznamo jih po besedica~~h~~ tista, ona.

C. Srednji. — V ograji so bile same mlade živali: eno tele, eno žrebe, eno jagnje in eno prase. Potem še pride koklja in privede eno piščice. Jagnje se je paslo. Prase je rovalo. Tele se je lizalo. Žrebe je skakalo. Pomežilo je piščice. Strlo mu je tačico. Ubogo piščice!

Ta povest imenuje sama mlada bitja: tele, žrebe, jagnje, prase, piščice. To so srednji samostalniki. Spoznamo jih po besedici tisto, ono.

Vaja.

Poiščite iz berila »Ječmenček« vse samostalnike in določite spol.

Časi.

Pomnite! Časi so trije: pretekli, sedanji, prihodnji.

P r e t e k l i č a s. Jesen je. Spominjamo se poletja in spomladi. Ah, kako je bilo tedaj lepo! Na travniku so cvetele modre zvončnice, bele očnice in rumene zlatice. Pisani metulji so frleli od cvetice do cvetice. Kukavica je kukala. Kos je žvižgal. Solnce je toplo sijalo. Drevje je cvetelo.

S e d a n j i č a s. Kako se je vse spremenilo! Cvetice več ne cvetijo. Metulji več ne letajo. Kukavica ne kuka. Kos ne žvižga. Solnce ne sije toplo. Drevje ne cvete.

P r i h o d n j i č a s. Še slabše vreme se nam obeta. Sneg bo pokrival hrib in dolino. Mrzla burja bo pihala. Redkokdaj bo sijalo solnce. Dolge dneve bomo morali sedeti pri peči.

Določite v berilu »Ječmenček« čas, v katerem stoje stavki. Izpremenite čas!

Število samostalnikov.

Kot tipi služijo: *a)* moška sklanjatev: travnik, zajec, gospodar, kmet, zvon; *b)* ženska sklanjatev: riba, cerkev, gos, nit; *c)* srednja sklanjatev: okno, lice, pero, ime, tele. Snov podaja Schreinerjeva jezikovna vadnica, II. zvezek, stran 8—12. Preostaja le, da tamkaj navedene samostalnike posameznih točk združimo v povestico. N. pr.:

a) Mimo naše šole teče potok. Onstran potoka se razprostira travnik. Na travniku se pase konj. Mladenič pazi nanj. Zdaj prifrli lep, pisan metulj. Prihiti otrok. Ustraši se konja. Začne kričati. Mladenič ga tolaži. Zdaj pridejo gospod učitelji. Odvedejo otroka.

Pomnite! Podčrtane besede so samostalniki. Izpiši jih! Določi, kaj imenujejo! Določi spol! Dodeni primerne pridevnike in glagole. Prestavi stavke v dvojino in množino.

b) Na vrhu stoji cerkev. Okoli cerkve je zid. V stolpu je zvon. Ima močen glas. On se razlega čez gozd. Tam raste mah. Tam se dobi les. Pride po njega gospodarjev sin. Naloži les na voz. Doma bodo naredili plot okoli hiše. Opazili so namreč nek sled. Tega gotovo ni pustil duh marveč divji prašič. Zdaj je domače strah. Opazili so namreč, da ima divji prašič velik, zakrivljen zob. Požrl jim bo ves kostanjev sad.

Stopnjevanje pridevnikov (na podlagi primerjave).

S o l n c e in **l u n a**. Luna je okrogla, kakor solnce. Toda to je večje kakor luna. Tudi je svetlejša in topleje od lune. Luna pa je manjša, hladnejša in temnejša nego solnce.

Primerjajte: rž in pšenica, jabolko in hruška, kostanj in oreh, stol in miza, pes in maček, ovca in koza.

Manjšalne besede.

Videl sem dete. Ima glavico, ličece, usteca, očke, nasek, zobek, jeziček, bradico, telesce, ročico, nožico, prstek, srajčko, kapico, nogavičico, čreveljček i. t. d.

V predstojećem je začrtana propedeutika slovniškega pouka. Ostale točke kakor besedotvorbo, lastna imena, pravopis, najboljše prislono obravnavi čitalne snovi in stvarnemu pouku.

Srednja stopnja.

Daljšanje stavkov.

Angelica gre kupovat. Gredeč sreča teto. Ta vpraša: Ali so mama doma? Angelica odgovori: Da. Teta vpraša dalje: Kaj delajo? Angelica reče: Obrezujejo. Zopet vpraša teta: Kaj pa? Odgovor se glasi: repo!

Tukaj je odgovarjala Angelica na kratko. V šoli ne bi smela tako. Morala bi odgovoriti v celém stavku: Mama obrezujejo repo. Določimo stavkove člene! Kdo? Kaj delajo? Kaj obrezujejo? Osebek, povedek, dopolnilo v 4. sklonu.

Vaja.

Dopolnite sledeče stavke!

Na stavišču.

Zidar ometa —. Tesar teše —. Strežadž gasi —. Anton seje —. Joža meša —. Juri nosi —.

Stavkov člen razširjen v zavisnik.

Dosedanja metoda je odložila razširjanje stavkovega člena v zavisnik na zadnjo, najvišjo stopnjo pouka. To je bilo brez dvoma zakasnelo, kajti že v čitanki za nižjo stopnjo nahajamo mnogo raznovrstnih zavisnikov, ki jih ne moremo pri razlagi prezreti.

R A Z G L E D.

A. SLOVSTVO.

Vzgojeslovje s temeljnimi nauki o dušeslovju za učiteljska in sorodne šole. — Spisala dr. Janko Bezjak in prof. Dragotin Pribil. V Ljubljani 1923. Natisnila in založila Učiteljska tiskarna v Ljubljani. 279 str. Cena trdo vezani knjigi 56 Din.

»Hinter der Edukation steckt das grosse Geheimnis der Vollkommenheit der menschlichen Natur«, je globokoumno rekel Kant. Zato bi se, kadar gre za ocenjevanje moči kakega naroda, dalo reči: povejte mi, na kakšni stopnji se nahaja vaša pedagoška kultura, in povem vam — kdo ste. Omenjeno pa bodi, da ima pojem »ped. kultura« jako obširen obseg: vanj spadajo a) vzgojne naprave, v prvi vrsti razne šole in pa zavodi za zaščito dece in mladine, b) pedagoška literatura, c) nositelji ped. prizadevanja (znanstveni pedagogi, pedagoški pisatelji — tudi v leposlovnih oblikah, učiteljstvo, šolski zdravniki, mladinski sodniki, voditelji mladine itd.) Ped. kultura je torej sinteza ped. teorije in ped. prakse.

Inventarij naše ped. kulture se je nedavno tega pomnožil za prav izdatno postavko — z učbenikom »Vzgojeslovje«, ki sta ga spisala naša ped. veterana Bezjak in Pribil in ki sestoji iz dveh delov: predmet I. delu je dušeslovje, a II. vzgojeslovje.

Dušeslovni del (»temeljni nauki o dušeslovju«) te knjige je v svojem jedru bolj ob kratkem podan prikaz takozvane splošne ali generalne, to se pravi tiste psihologije, ki je danes v idejnem korenju svojega početja atomizirajoča, v posamične prvine drobeča analiza človeške duševnosti. (Povedati pa je treba, da predmet »splošne« psihologije, kakor se danes goji, ni vsa, to se pravi: ni tudi otroška, mladinska, starostna, ženska, nadin podnormalna... duševnost, ampak pretežno duševnost, kakor jo v posameznih

momentih svojega bitja in žitja izkazuje vsak normalni (= poprečni) in odrasli človek moškega spola tam kje med 25. in 55. letom). Nje temeljna in do nekih mej upravičena misel je ta, da skuša, po prirodoslovnem vzorcu (atomi!), celotne pojave duševnega življenja mehansko-razumovno graditi iz — psihičnih prvin ali elementov. Za izhodišče se sicer vzame kak celoten doživljaj, n. pr. ta ali oni del slišane melodije; vendar pa te vrste psihologa ne zanima celoten doživljaj kot tak (ta ali oni akord), marveč bi tak dušeslovec hotel v njem ugotoviti vse posamične »zadnje« sestavine ali elemente, oziroma odnose med posameznimi elementi, n. pr. med jakostjo posameznega glasu pa med čustvom ugodja ali neugodja, ki spremlja ta in ta glas ob različni jakosti njegovi. In tej »psihologiji elementov« ni nič mari, da se ob takih analizah smiselna celotnost doživljaja (n. pr. slišane akorda) razdrobi v manjše ali večje število elementov; pa tudi za ta faktum se ne brega, da je vsak s pomočjo analize dobljen psih. element pravzaprav — riba na pesku, tvorba tvoje abstrakcije, nekaj, kar nima samostojnega bitja, n. pr. čustvo ugodja, ki ti ni in ne more biti samo ob sebi dano, ampak ki ga istinito doživiš le tedaj, če recimo vzameš to in to jed v usta ali pa slišiš tako in tako vest.

Toda na poprišču psihol. prizadevanja se pravkar vrši velik preobrat. V nasprotju z razlagajočo psihologijo elementov, ki je, kakor sem že omenil, prirodoslovno orientirana, se v najnovejši dobi lepo in veliko obetajoče razvija umevajoča, oziroma umevati hoteča (geisteswissenschaftlich) ali »strukturna« psihologija, ki je ne zanimajo izolirani elementi, iz katerih sestoji ta ali oni tvoj lasten ali tuj doživljaj, ktera bi marveč hotela dojeti doživljaj — kakršnen je v svoji celoti. A celotno dojetje doživljajev je nekaj, česar psiholo-

gija elementov po svoji idejni usmerjenosti ne zmore. Kako neki naj doumem, kaj da nezakonska mati doživlja ob besedah »Meni nebo odprto se zdi, — kadar se v tvoje ozrem oči...«, ako ne čutim neposredno za njo (nachfühlen), temveč grem in začnem čustvo njene blaženosti, ki ima kot doživljaj samosvojo obliko ali »strukturo«, racionalistično razcefravati v njega intelektualne, emocionalne, volicionalne... prvine, recimo na temelju tega, kar sem že sam kdaj podobnega doživel! In kdor bi hotel kterečkoli ustvarjajočega umetnika (pesnika, slikarja, arhitekta, glasbenika...) kongenialno razumeti, ta mora vedno v mislih imeti, da je duhovno nastajanje umetnine v vseh svojih fazah — »enota, strnjenost, celota«.

Koliko novih, najplodovitejših vidikov da odpira jedva teoretski osnovana smer strukturne psihologije, to izpričuje klasična Sprangerjeva knjiga »Lebensformen« (Geisteswissenschaftliche Psychologie und Ethik der Persönlichkeit), iz ktere izvemo, kaj da je v svojem celotnem bistvu: teoretski, estetski, ekonomski, socialni, politični, religiozni tipus človeka. V tem oziru se mi Spranger dozdeva naravnost apokaliptičen mož, ki je postal »vreden, odpreti knjigo (duha) in odtrgati pečate njene«.

Ni dvoma, da tudi psihologija elementov lahko s pridom stopi v službo pedagogike. Samo tega ne smemo prezreti, da njena pomoč ne sega preko tistih, vsaj bolj ali manj samostojno izgledajočih in pa bolj na periferiji naše duševnosti zasidranih delnih funkcij, kakor so: raznih vrst občuti, asociacija, spominjanje, pažnja, elementarnejši utripi čustvovanja in hotenja, enostavnejši procesi sklepanja in podobno.

A prava pedagoška psihologija, ki nikar ni le pedagoška uporaba psihol. spoznatkov, temveč samostojno znanstveno področje s samosvojimi problemi, in ki ji danes niti glavne smernice še niso začrtane, bo morala pretežno sloneti na globlji in bolj univerzalni, strukturni psihologiji. Najgloblji, gonilni sil našega duha,

na katerih pač sloni vzgojevalni in izobraževalni proces, ne ujameš v zgolj razumovno zanko nobene analize. To ti postane brž razvidno, ako si v jedru doumel vse tiste činitelje, ki igrajo na področju vzgoje in pouka odločilno vlogo. Tako bi se n. pr. moralo uvaževati, da je učenec, s katerim kot učitelj recimo obravnavаш to ali ono fizikalno vprašanje, kaj »več nego agregat duševnih elementarnih funkcij«, to se pravi, da je taka in taka individualnost, celotna »struktura«. Ako hočeš uspeha, moraš njegov čisto individualni »jaz« umevati v celoti, nikar pa se loviti za odlomke njegove duševnosti (spomin, fantazijo, način mišljenja...). Pa tudi učitelj, v kolikor n. pr. nehote in nevede tako ali tako vpliva na razvoj učenčevega značaja, ni nikak psihol. mehanizem, temveč osebnost s tako in tako strukturo. In prav tako bo izobrazbena dobrina (Bildungsgut), bilo s kterečkoli področja (intelektualnega, ekonomsko-tehničnega, estetskega, socialnega, verskega...), plodovitih kali vzbudila le tedaj, ako jo učenec, pa tudi učitelj, dojame v njeni celotni strukturi: n. pr. ta ali ona oseba, ki se mladini stavi za vzor, duh časa, politični položaj... (Gl. Zeitschr. f. päd. Psychol. u. exp. Päd. XXIV., 7/8, str. 193 in sl.).

Ni mi znano, v koliko avtor našega »Dušeslovja« vodi račune o sedanjem stanju teorije na polju strukturne psihologije. In če jih sploh ne vodi, mu tega niti ne zamerim, saj se psihol. razvoj v zadnjih letih odigrava s toliko naglico, da ga še tozadevni teoretik v naših življenjskih razmerah s težavo dohaja. A vendar moram reči, da dr. Bezjaku lasten otrok daje lepo izpričevalo: čitajoč »Dušeslovje«, se nisem mogel obraniti vtisa, kako je pisatelj instinktivno slutil, da se z razlagajočo psihologijo elementov pri vzgojnem poslu, ki je oziroma bodi — oblikovanje celega človeka (»Budme celek, a ne drobtove!«, K. Havliček), ne da izhajati. In zato pač s finim taktom vsako novo poglavje začčenja z vrsto vprašanj, ki se obračajo do učenca, in tudi do učitelja!, ter

ga pozivajo k istinitemu doživljanju te ali one strukturne celote. Tako n. pr. vprašanja, oziroma pozivi: Kaj store učenci, ako naenkrat slišijo med poukom godbo blizu šolskega razreda? Kaj občuti mati, ki je izgubila sinka? Kakšnega se čuti kmet, ko ima petico pod palcem? Kako označuje Fr. Levstik popotnika v pesmi »Popotnik«? Opiši značaj nekterih oseb, ki jih poznaš iz čtiva! Ali ostajaš ravnodušen, če zadene ljubega prijatelja nesreča? Itd.

Naj bi učitelj, ki bo knjigo rabil, teh vprašanj in pozivov ne preskakoval, češ, kar je drobno tiskanega, »lahko izpustite«, marveč jih skrbno sam uvaževal in tudi učenca navajal k uvaževanju. Po tej poti dobljeno poznavanje celotne duševnosti bo bogato odtehtalo vse tiste analize in pravila v velikem tisku »Dušeslovja«, ki zadevajo psihične elemente in na podlagi katerih je pravo umevanje pedagoške in sploh vse duhovne kulture le v prav pičli meri mogoče ali pa večinoma celo — nemogoče.

Zato pa sem drobno tiskanih oddelkov te knjige, s katerimi je dr. B. znova posveščil svoj velik dar za spisovanje šolskih knjig, bil tako vesel, da mu prav rad odpustim vsa tista mesta v velikem, na psihologijo elementov se odnašajočem tisku, ki ne odgovarjajo več sedanjemu stanju takomenovane »eksaktne« psihologije. In naj si mu tudi tistih drobno tiskanih vprašanj pa pozivov morda ni velevala zavestna refleksija, ampak bolj prirodni čut, nič ne de — »wenn ihr 's nicht fühlt, ihr werdet 's nicht erjagen«!

II. del obsega »Vzgojeslovje«, to je sestav navodil, kako da bodoči učitelj učinkuj na čuvstvovanje, gonsko življenje in hotenje svojega gojenca, da ga nauči — živeti; kajti v teh, nerazumovnih, iracionalnih plasteh človeške duše leže glavni viri življenja: vest, socialnost, religija, umetnost...

Čitatelj, ki ima kaj pedagoškega čuta, se lahko ob vsakem poglavju Přibilovega Vzgojeslovja uveri, da tukaj registre prebira nekdo, ki svojih misli ni zajel iz knjig

ali ne samo iz knjig, temveč v prvi vrsti iz bogatega izkustva lastne vzgojne prakse. Zato pa kaj prida učitelju pedagogike ne bo težko, na podlagi tega učbenika v učiteljskem pripravniku vzbuditi oni čut odgovornosti do svojega gojenca, ki zasluži ime ped. vest in brez kterega si uspešne vzgoje sploh ni mogoče misliti. Samo enega mi je žal; da, podobno drugim avtorjem, tudi g. P. ni našel pravega sloga in da je i njegov učenik bolj »schulmeisterlich« počesan. Ker pa je vsa podoba, da bi ravno P., ki tudi jezik izborno obvladava, najbrž bil v stanu, nam podati kaj enotnega, zglednega, zato si dovoljujem, ga blagohotno opozoriti na Trüperjevo knjigo (oziroma na nje uvaževanje) »Theorie und Praxis in der Erziehung« (Ein Buch zur Vertiefung des pädagogischen Denkens), kjer se dobro osvetljuje podegovani greh dosedanje, praktičnim svrham namenjene ped. literature, češ: »Anschauliche Bilder der Erziehungspraxis brauchen wir, nicht immer nur gute Lehren und Ermahnungen. Berichte über tatsächlich gemachte Erziehungserfahrungen, die sollten unsere praktisch-pädagogische Literatur füllen, schlichte Berichte über das, was einer wirklich getan und erlebt, was einer innerlich gerungen und gefühlt hat, ohne jede Aufdringlichkeit und Verallgemeinerung«.

Sploh pa bi trebalo že enkrat izvesti strogo »ločitev« med obema čisto samosvojima in samostojnima področjema: med ped. teorijo in pa ped. prakso — v največjem interesu enega in drugega. In kdorkoli se tako ali tako ukvarja na obširnem področju ped. kulture, bi moral dobro držati vsaksebi, da je naloga ped. teorije, spoznavati vzgojno, oziroma izobraževalno dejstvovanje, a naloga ped. prakse, izvrševati vzgojno dejstvovanje. Med enim in drugim je razlika kakor dan in noč; to je klasično razbral Goethe, govoreč o sivi teoriji in pa o zelenem drevesu življenja. Iskati odgovora na vprašanje, v kakih odnošajih da je ped. teorija s ped. prak-

so, pa ni stvar pedagogike, temveč — kulturne filozofije. S teh vidikov bi se moral temeljito pregledati današnji delokrog pedagogike na učiteljsku; sedanje tozadevno stanje smatram za nevzdržno. (Gl. moja razprava »Načelne misli glede izobraževanja osnovnošolskih učiteljev« v Ped. Zborniku, 1923).

K. Ozvald.

France Veber: Etika. Prvi poizkus eksaktne logike nagonske pameti, 625 str. 8°. Založila Učiteljska tiskarna v Ljubljani, 1923. Cena 120 Din.

Vsebinska tega obširnega dela je sledeča: Kritičen pretres tradicijskih in modernih etičnih sistemov: O predmetu etike, etični individualizem in kriticism; kritika Kantove in novokantovske etike; empirično konstruktivni etični sistemi; kratek obris in kritika najvažnejših ostalih struj tradicijske in sodobne etike. Psihološki temelji etičnega udejstvovanja: O nekaterih načelnih ugovorih proti možnosti znanstvene etike; o etični sankciji — etika in psihologija; splošna karakteristika vrednostnega čustvovanja in stremjenja; o prisvojenih objektih vrednostnega čustvovanja; egoizem in altruizem; psihološki pojem vrednosti: prehod od psihološkega do apsihološkega pojmovanja vrednosti; o prisvojenih objektih vrednostnega stremjenja; psihološko in apsihološko pojmovanje dolžnosti. Etika — logika nagonskega razuma: Prehod od psihološke do logične pravilnosti ali nepravilnosti čustvovanja in stremjenja; načelni teoretični temelji logike umskega in logike nagonskega razuma; aksiomi nagonske logike. Končne misli: Empirični postulati; empirična verifikacija logike in logična verifikacija empirične vesti; končna definicija etičnega ali moralnega udejstvovanja; zadnji smoter človeškega življenja; etika in metafizika. — Zaključuje delo skrbno urejen vsebinski in pojmovni pregled.

V pričujočem delu razvita avtorjeva etika hoče biti na torišču človeškega čustvovanja in stremjenja, na torišču človeškega nagonskega doživljanja isto, kar imamo že davno v obliki tradicijske, Ari-

stotelove logike na torišču človeškega predstavljanja in mišljenja, na torišču človeškega umskega doživljanja. Delo je torej prvi poizkus, postaviti že od Aristotela ustanovljeni logiki predstavljanja in mišljenja, logiki »razuma« nasproti paralelno novo logiko čustvovanja in stremjenja, logiko »srca«. In kakor je veljavnost temeljnih aksiomov Aristotelove logike povsem nezavisna od vprašanja, kako je v istini bilo, je in bo vse človeško predstavljanje in mišljenje, tako je tudi veljavnost temeljnih aksiomov avtorjeve nove logike povsem nezavisna od vprašanja, kako je v istini bilo, je in bo vse človeško čustvovanje in stremjenje. Kakor pa mora vse istinito človeško predstavljanje in mišljenje, ako naj je »pravilno«, brezpogojno slediti temeljnemu aksiomom tradicijske logike »razuma«, tako mora tudi vse istinito človeško čustvovanje in stremjenje, ako naj bo »pravilno«, brezpogojno slediti temeljnemu aksiomom one nove logike »srca«. Avtor obenem pokaže, da ta njegova nova logika enostavno sovpade znanstveno etiko, v kolikor naj bo slednja sploh samostojna disciplina.

Preden avtor to svojo novo logiko efektivno izvede, nastopi trojno pot: V prvem delu knjige oriše vse najvažnejše dosedanje etične teorije in nazore ter pokaže njih znanstveno nezadostnost. V drugem delu knjige pa poda podrobno analizo človeškega čustvovanja in stremjenja ter dokaže, da je notranja struktura tudi te vrste človeškega doživljanja v bistvu enaka vsemu temu, kar je bilo doslej znano ali se tu še posebej odkrije samo na polju golega predstavljanja in mišljenja. Prav posebej še pokaže avtor v tem delu svojih raziskovanj, da nahajamo tudi pri čustvovanju in stremjenju vse vrste iste »pravilnosti« in »nepravilnosti«, »resničnosti« in »neresničnosti«, s katerimi enostavno stoji in pade tudi Aristotelova logika predstavljanja in mišljenja. Nato razbere avtor načelne fundamente Aristotelove logike in postavi tem fundamentom nasproti enako število drugih, vendar enakovrednih fundamentov, ki ga opravičujejo, da zgradi na njih svojo

novo logiko čustvovanja in stremjenja. Šele zdaj odkrije in navede vse one posebne aksijome in paaksijome, ki v svoji celokupnosti nič drugega ne tvorijo nego ravno v predgovoru zahtevano, v prvem delu knjige v dosedanji zgodovini človeške misli zaman iskano in v drugem delu knjige psihološko pripravljeno — logiko srca.

Vendar se loči avtor še enkrat od vseh svojih dosedanjih razmotrivanj ter poda v četrtem delu knjige tako tabelo tipičnih človeških dejanj in nehanj, ki jih označujemo že na podlagi svoje »vesti« kot »dobra«, oziroma »zla«. Že prvo primerjanje te golim izkušnjanskim potem dobljene tabele z avtorjevo logiko srca pa vede do presenetljivega zaključka, da je vse to, kar označuje že »vest« normalnega modernega človeka kot »dobro«, oziroma »zlo«, tudi s stališča one logike »pravilno«, oziroma »nepravilno«, »resnično« oziroma »neresnično« in narobe. Šele ta totalni paralelizem vede avtorja do prepričanja, da le njegova nova logika srca istovetna uprav z znanstveno etiko in da torej moramo tudi človeški razum ali človeško pamet popolnoma drugače pojmovati nego doslej: Naš razum ni nič drugega nego naša (večja ali manjša) dispozicija za »pravilno« doživljanje sploh; ta naš razum pa ima dve veji, izmed katerih tvori prvo naša (večja ali manjša) dispozicija za »pravilno« predstavljane in mišljenje — to je naš razum v ožjem in doslej edino znanem (Aristotelovem) smislu besede —, drugo pa naša (zopet večja ali manjša) dispozicija za »pravilno« čustvovanje in stremjenje — to pa je naša vest. Naša vest torej je naša druga pamet, ki ima lastno logiko in čije logika je istovetna uprav z znanstveno etiko.

Naslanjajoč se na te svoje izsledke izkuša avtor končno tudi pretresti in v načelih usmeriti vse človeško zasebno in javno, socialno in državno ter tudi umetniško, znanstveno in religiozno udejstvovanje. Posebno pažnjo posveča tudi onim konsekvencam svoje nove logike, ki osvetljuje glavno nalogo sodobnih narodnih vzgojiteljev in državnih voditeljev.

Knjigo toplo priporočamo vsakemu današnjemu omikancu, osobito pa onemu, ki po vzorcu nedavne preteklosti še vedno misli, da sploh ni objektivne razlike med »dobrim« in »zlim«, ali pa ki sicer to razliko priznava, a je še vedno mnenja, da se ne da tudi znanstveno utemeljiti.

Jurčič Josip, Spisi, X. zvezek. Uredil dr. Ivan Grafenauer. Slovenski svetec in učitelj, Veronika Deseniška. 1923. Založila Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani. Cena 20 Din, vez. 30 Din.

Grafenauerjeva izdaja Jurčičevih zbranih spisov se bliža svojemu koncu. Še dva zvezka in imeli bomo pred sabo vse zbrane Jurčičeve spise, zakaj sedanji X. zvezek je zopet korak bliže izpopolnitvi te vrzeli, ki vlada na naši slovenski mizi. Dr. Prijateljova klasična izdaja le počasi napreduje, izdaja Narodne tiskarne je že davno razprodana, zato moramo biti Grafenauerjevega Jurčiča tembolj veseli.

V »Slovenski svetec in učitelj« nas popelje Jurčič nazaj v staroslovensko zgodovino, v čase sv. Cirila in Metoda. Ista iskrena domovinska ljubezen, ki je rodila Jurčičevo pero v Tugomeru, veje tudi tu iz vsake strani te knjige.

Veronika Deseniška obravnava v dramski obliki kos iz zgodovine Celjskih grofov. To snov prav sedaj obdelava Oton Zupančič tudi v dramski obliki. Tri dni pred smrtjo je dokončal Jurčič svojo Veroniko, lahko rečemo, da je bil rokopis ob njegovem mrtvaškem odru še moker. Opiliti tega dela ni mogel. Zato pa ne bomo gledali s preveč kritičnim očesom na pomanjkljivo karakterizacijo oseb in na pomanjkanje pile, temveč z vso pieteto bomo brali to zadnje dovršeno delo Jurčičeve muze in sklonili glave pred veličastvom smrti. Iz Veronike Deseniške seje slovenski duh, kos slovenske grude se drži tega dela in zato bomo z veseljem segli po X. zvezku Jurčičevih spisov, da se iz njega napijemo velike ljubezni pisatelja do vsega, kar je slovanskega in slovanskega.

Ilka Wašketova: Mejaši. Povest iz davnih dni. Odrasli mladini napisala Ilka Wašketova. — Ljubljana 1923. — Tiskala in

založila Učiteljska tiskarna v Ljubljani. — Cena vez. knjigi 25 Din.

»Povest iz davnih dni«: za Šilihovo »Nekoč je bilo jezero« druga mladinska iz staroslovenske zgodovine. In sicer iz kraja in dobe, koder in ko so mejašili naši pradedi na zahodu z Langobardi in ko se jim je obečalo, da prejmo sveti krst iz Ogleja. Vsebina »Mejašev« je razdeljena v tri dele. Prvi del pripoveduje, kako sta bili iz domačega Trudopolkevega gradišča v Soški dolini ugrabljeni devojkji Vedrana in Godeslava ter privedeni v nemaški grad blizu Forumjulije, kjer si je graščak Grimuald prilastil lepo Vedrano za ženo. Drugi del govori o bojih Slovenov z Langobardi; v tem boju pade tudi Grimuald, ki ga je Vedrana vzljubila ter mu rodila sina Marcijana in hčerko Miljenko, med Langobardi zvano Rualdo. Padec Grimualdov je Vedranina smrt. Njunega sina vzgaja poslej barbanski opat, Miljenka pa je pod njegovim nadzorstvom še izročena oskrbi Godeslavini. Obe vleče nazaj med Slovence, kamor tudi skrivoma pobegneta. Že v drugem delu pripravljena vojna Slovenov proti Langobardom se v tretjem razvije in skupne vojske sile vseh Slovenov udarijo proti zahodu. V stiski se hočejo langobardski vojvodi pobotati in skleniti mir ter pošljejo k Slovenu Trudapolku baš njegovega vnuka Marcijana, sedaj že meniha. Mir se sklene, Miljenka gre za vitežkim Olomirjem, ki je nekoč ljubil njeno mater, Marcijan pa obljubi, da prinese Slovenom blagovest:

Kakor je videti v tem prav kratkem pregledu, je vsebina zasnovana za zgodovinski roman z vsemi pritlikajočimi zapletki; da se ti niso razvili mogočno, kakor bi jim bilo prav, je znabit krivo to, da je bila povest že ob zamisli namenjena »mladini«. Rekel bi pa, da bi široki razvoj zlasti »odrasle mladine« ne motil; kar posebej pristavljam, ker se spominjam, s kakim užitkom smo celo kot »nedorasla mladina« čitali »Z ognjem in mečem«, in ko vem, kako so me vedno neprijetno dirnile kak »za mladino prikrojeni« »Quo vadis«. Prepričan sem celo, da bi se v takem mladinskem romanu nihče ne izpodtikal nad

izvedenejšimi prizori v ljubezni med mladci, kajti Waštetova je pokazala, s koliko nežnostjo zna obravnavati taka čustva. Ali ozadje povsem odgovarja zgodovinskimi dejstvom, ne vem: če ne, ni v mladinski zgodovinski povesti nikaka nesreča; kakor tudi ne to, ali so osebe vse docela zgodovinske. Želeti pa bi ji bilo, da bi bila še bolj poglobljena v takratnem življenju, da bi vsa dejstva nepretrgoma stala v miljeju kakor je skraja opis lova ali poznejši badnjega večera, da bi čitatelj tako bil popolnoma prenešen v dobo, ki jo povest opisuje. Tega občutka žalibog človek nima ob čitanju te povesti, kar je posebno pri taki knjigi za mladino, ki hoče živeti v pripovedanju tam in prav tako, kakor so morali živeti takrat povestini junaki. To pa bi dosegla epična razširjenost. Vzlic temu nedostatku pa sem prepričan, da bo mladina rada segala po knjigi, ker je pisana dovolj gladko in je nizanje prigodkov dokaj živahno; zato si tudi želimo, da bi to delo Waštetove ne bilo poslednje te vrste.

Še dve, tri v zunanji obliki. O primernosti risbe na naslovnem listu bi dvomil; nepomemben okrasek je in nima vsebinske skupnosti s knjigo, kar pa naj bi z ozirom na idejnost v zunanji obliki bilo; v nasprotnem slučaju mi je ljubši preprost napis. Kar pa knjigo kazi, so mnogi tiskovni pogoški, katerih zlasti mladinska knjiga ne sme imeti; najmanj pa takih, da bi bile zamenjane kar cele vrste (na pr. na str. 78.), kar napravi mladini vsebino docela neumljivo.

Pavel Flerč.

Ivan Belle: Sadjarstvo. 430 str. 8°, v tekstu 147 slik, v prilogi 18. — Ljubljana 1923. — Natisnila in založila Učiteljska tiskarna v Ljubljani. — Cena vez. knjigi 85 Din.

»Za časa najhujše svetovne vihre sem se lotil tega spisa, ki je namenjen za dobo miru«, pravi pisatelj začetkom uvoda v to svoje delo, zakaj »vojna je zopet dokazala, da je posebno važno prej že nekoliko omalovaževano kmetijstvo«. S tem bi nekako hotel povedati, da se je v »najhujši svetovni vihr« zatekal v mir, da dela za bo-

dočo dobo. In vendar vzlic temu lepemu namenu, sem takrat, ko sem dobil to obsežno delo in samo povrhu pogledal, dejal v naglici: »Spomladi M. Humkovo strokovno knjigo v sadjarstvu in še v istem letu Belletovo. Ali ni to preveč naenkrat za naš knjižni trg?« Čimbolj pa sem knjigo pregledoval, tembolj je ginilo to nazaranje. Gledal sem sestavo in ne da bi hotel primerjati obe deli — saj smo svoj čas opozorili v »Pop.« tudi na Humkovo in ga priporočili —, ali... Humek je zbral in izbral strokovne spise, Belle je samostalen, samosvoj. To je prva prednost tega dela: ulita je iz enega kova, ki je vsestransko teoretično poznanje stvarine («Spoznal sem domače pa tudi inozemsko sadjarstvo temeljito», pravi Belle v uvodu), praksa in samostojni poizkusi («V svoji petintridesetletni praksi sem mnogo potoval, primerjal in preudarjal... v oporo so mi mnogoletne lastne izkušnje»). Iz lastne teorije in prakse mu je bilo »največ do tega, da prilagodi(m) tvarino znanstvenim gospodarskim načelom, odločilnim v današnjem splošnem kmetijstvu.«

Raz to stališče govori pisatelj v svojem delu o sadjarstvu kar najpodrobneje in je razdelil vsebino v glavnem na šest delov. V prvem obravnava sadjarstvo v splošnem iz ozirov na njega koristi in pogoje, na njegove smeri in načine nasajanja, v pogojih za uspešno sadjarstvo in sicer v zemlji, legi, oziroma podnebjju, o sadnih plemenih vseh vrst, primernih za naše podnebje, v izboru plemen in vrst ter ga zaključuje s praktičnega kupčijskega stališča. Drugi del podrobno obdeluje drevvesničarstvo v ožjem pomenu besede, kjer govori v raznih načinih množitve in odgoje dreves. Tretji del razpravlja o napravi in oskrbovanju nasadov, četrti o oskrbovanju drevja in o tem, kako hranimo sadno drevje raznih boleznih, raznih škodljivcev in drugih neugodnih vplivov. Peti del pogovarja razne vrste sadnih plemen tako drevvesnih kakor grmičastih, šesti pa nas uvaža v praktično porabo sadja.

»Strokovni pisatelj mora biti pripravljen na posebno strogo sodbo«, pravi pisatelj sam. Našemu listu ni smer taka, da bi mu jo mogli nuditi; pripomniti pa smem, da sem z ust strokovnjakov, ki so imeli knjigo v roki, slišal, da ji ni izlepa najti para niti med večjimi slovstvi, ki imajo pač na razlago znatno bolj odgovarjajoče strokovno književnost, in da jo še posebno odlikuje preizkušeno poznanje domačih gospodarskih prilik.

In oblika? Za zunanjo je skrbela Učit. tiskarno s priznano svojo spretnostjo, nazornost ji dajejo obilne slike, glede sloga pa samo to: Kdor pozna g. kmet. svetnika Belleta še izza dobe, ko je hodil po spodnještajerskih trgih in vaseh kot potovalni učitelj za sadjarstvo, je poslušal njegova poljudna predavanja in videl njegova praktična uvažanja v sadjarstvo po deželi, kdor ga je imel priliko opazovati kot ureditelja in ravnatelja državne kmetijske šole v Št. Jurju ob južni želez., temu je lahko povedati, da je tudi v tej knjigi isti njegov stvarni besedni slog: kratek, prevdaren in poljuden.

To bi bilo kratko, nestrokovno poročilo v obsežni knjigi; posebe priporočati je pač ni treba. Začetnik in praktik jo bosta rabila s pridom, zato pa bo moralo tudi učiteljstvo, ki mu je kmetijski pouk predpisan z uradno naredbo in z načelom praktično-življenskega delovanja med našim kmetiskim narodom, seči po njej, jo spraviti v vsako šolsko domačo učiteljsko knjižnico ter jo priporočiti interesentom, našim kmetovalcem.

Flerè.

B. ČASOPISNI VPOGLED.

I. Pedagoško-znanstveni članki.

K. Enders: *Heimat- und Lebenskunde in der Gesangstunde*. (Qu. 9, 10/1923). Narodna pesem je cvet narodove kulture, je pa tudi najmočnejši steber narodnega čustva. Modernizacija, ki se polašča tudi tega področja, postane lahko usodna; krije v sebi veliko nevarnost, na narodno pesem izpodrine. Ravno učiteljeva naloga je, da to prepreči. Prihaja z narodom v neposredne stike, razen tega mu je dana možnost, da

podaja narodno blago neposredno nastopajočim generacijam. Posvetiti pa se je treba študiju zakonov, ki je na njih zgrajena narodna pesem dotičnega ljudstva, da moremo ločiti bisere od kamenja. Pisec deli muzikalno življenje v dve veji: ritmično in melodično. K prvemu prišteva: 1. delovne ritme obrtnikov (kovač, tesar, mlatiči itd.); 2. ritme v naravi (mlinsko kolo, železnica, ura, zvon itd.); 3. narodni plesi. Z vsemi temi ritmičnimi pojavi veže narod kaj rad pesmi, ki se naslanjajo v svoji ritmiki in rimi kar najtesneje na dotične pojave. K melodični veji prišteva: 1. razne klice (loncevezec, nočni čuvaj, vabljenje živine in živali); 2. vriskanje in jodlanje; signali (poštni rog, požarni rog); 3. živalski glasovi in njih »stiliziranje«. Podajanje tega blaga v izbrani obliki v šoli ni samo dolžnost, temveč je tudi nad vse hvaležno delo, ker je deca zanj neizmerno dovzetna. Najnižji stopnji ugajajo najbolj motivi iz prva, t. j. ritmične skupine. Najlažje je to delo na kmetih. Gojenje narodno-muzikalnega življenja je ena glavnih nalog nove šole.

Tluchoř - Sonnleitner: *Geschlechtliche Erziehung*. (Qu. 11, 12/1923). Prizadevanje pobornikov seksualne vzgoje gre v splošnem v smeri, kako uvesti mladino primernim potom v razumevanje spolnih odnošajev. Doslej še v tem vprašanju ni prišlo do nespornih sklepov, znak, kako težaven je ta problem. Prevladuje pač mnenje, da je bolje, če izve mladina te odnošaje od avtoritativnih oseb kot pa iz slučajnih znanstev. Tluchoř pa vidi jedro tega vprašanja drugod: v preprečevanju zgodnje spolne dozorelosti. Eno sredstvo za ta namen je zdrava hrana in zdravo stanovanje, dovolj gibanja, sploh higienske okolnosti. Znano je namreč, da bolelni otroci nagibajo k predčasnemu spolnemu dozorenju. Drugo sredstvo je bolj duševne narave: zaposlovati otroka z dejanji, ki okupirajo njegovo zanimanje, n. pr. s primernimi igrami. S tem se odvaža njegova pozornost od morebitnih spolnih občutkov, ki se porajajo v njem. Istočasno treba otroka neopazeno

uvajati v naravni pomen spolnosti, t. j. porajanje potomstva, da se do takrat, ko se zaveda lastne spolnosti, razvije smisel za dalekosežni pomen tega naravnega pojava, in s tem seveda čut odgovornosti. V ta namen dobro služi nega in reja kuncev, kokoši. Treba ga seznaniti z oplojevanjem rastlin, žuželk in drugih živali.

S temi izvajanjem je — kakor razvidno — predstavljeno težišče spolne vzgoje iz šole na dom! Razume se pa, da ostane velik del te naloge vendarle šoli. In domača vzgoja? Ali jo moremo slepo prepustiti staršem? Ne: tam mora vzgajati potom staršev — učitelj! — Dr. Margarethe Streicher: *Frauenbewegung und Frauenturnen*. (Qu. 11, 12/1923). Pri ženski se nega telesa navadno podcenjuje; ne skrbi se za dovoljno gibanje, ne gleda se na držanje telesa, dnevno umivanje od nog do glave najdeš le tuintam. Na drugi strani pa se zopet pretirava: pri obleki in pri kosmetičnih sredstvih. V zadnjih letih se je začela važnost gibanja upoštevati: ženske se udeležujejo pri raznih športih in zahajajo v telovadnice. Pri vseh teh pojavih se določno vidi težnjo: posnemati moške. To se pač da iz celotnega kulturnega okvirja čisto lahko razumeti: odkar je žena pokazala, da se more zdržati v življenju sama z lastnim delom, je naravno začelo težiti za tem, da postane v vsem ravnopravna z moškim. To stremljenje je pravilno, prekoračilo pa je svoje meje tam, kjer hoče zabrisati razlike med moško in žensko naravo sploh. In tak slučaj imamo v obstoječi žen. telovadbi in mnogih športih. Danes imamo tudi že številne telovadne sisteme, ki zasledujejo čisto drugo smer: napraviti žensko v njenih oblikah in kretnjah prikupno moškim. Namen? Zbuditi v moškem simpatije in — voljo do zakona. Jasno, da je to za žensko ponižujoče. Ne, za žensko ne sme biti merodajno mnenje moških ali njih zgled; ona si urédi nego svojega telesa po načelih, ki se podajajo iz njenih lastnih fizičnih posebnosti in njene lastne duševnosti!

II. Iz šolskega dela.

Sprejem šolskih »rekrutov«. Vstop v šolo pomenja za otroka začetek novega razdobja. Ta korak spremlja navadno strah pred novimi, neznanimi razmerami, ki ga še povečujejo orasli. Na eni osnovnih šol v Leipzigu so letos priredili učenci nekega višjega razreda svojim novodošlim tovarišem lep sprejem; pobudo jim je dal njihov razrednik. Šolska soba malčkov je bila prijazno okrašena, na vsakem prostoru je ležala ljubka slika, predstavljajoča priziv iz bajke, lepo nalepljena na karton. In to sliko je smel vzeti vsak s seboj domov. Ta načrt so napravili učenci več ali manj sami in ga tudi sami izvedli. Začel so takoj koncem starega šol. leta; slike so izrezali iz nekega kataloga in v delavnici se je nato privežalo in prilepljalo. Težko je reči, kje je bil dobiček večji: ali pri malih novodošlih občaninih, ki so takoj ob vstopu začutili prijetno vzračje šole, ali pri večjih učencih, ki so iz lastnega nagiba delali za svoje male tovariše. (N. B. 10/1923). — Zur Reform des Schreibunterrichts. (Qu. 9. 10/1923). — V dunajskih ljudskih šolah so napravili letos s 1. in 2. razredi široko zasnovan poskus, katera pisava da boljše rezultate; ali s 4 črtami, ali s 1 črto, ali brez črt. Uspehe z eno črto je daleč nadkrillil druga načina. Štiričrtna podlaga otroka utesnjuje; ne more obrniti cele pažnje črki sami; zato so bili tu rezultati najslabši. Brezčrtna podlaga povzroča pri otrokih nesigurnost; pač pa je ta podlaga najbolj pravna za početni pouk; saj je znano, da se otrok v prvih začetkih pisanja črt sploh ne drži, ker posveča vso pozornost obliki črk. Na podlagi teh rezultatov bodo iz dunajskih šol sploh odpravili štiričrtne podlage. Za začetni pisalni pouk bodo služile brezčrtne tablice in papir; ko bodo otroci znali pisati že stavke, dobe enočrtne podlage.

Priporočljivo pedagoško slovstvo.

K članku »Tluchof: Geschlechtliche Erziehung«. Dr. Oker Blom: Martha beim Onkel Doktor; Pichler, Wien (prevod iz švedščine).

Tluchof-Sonnleitner: Die Grille (za šoli odrasle deklince). Verlag für Jugend und Volk, Wien.

Tluchof-Sonnleitner: Der Universalerbe (za šoliodrasle dečke). Verlag für Jugend u. Volk, Wien.

Ta dela so primeri, kako uvajati mladino v spolni problem s povestmi. Sledi še nekaj dobrih knjig za samoizobrazbo učitelja v tem vprašanju:

Förster: Sexualerziehung.

Förster: Sexualethik.

Forel: Die sexuelle Frage.

Rohleder: Grundzüge der Sexualpädagogik.

Gruber: Hygiene des Geschlechtslebens.

Klara Muches: Was hat eine Mutter ihrer erwachsenen Tochter zu sagen?

Dr. Charlotte Bühler: Das Seelenleben der Jugendlichen; Fischer, Jena. — Vrednost tega dela obstoja posebno v tem, da razkriva vezi med fiziološkimi spremembami in duševnostjo. Deševne pojave pri mladini, ki so doslej veljali kot abnormalnosti, opisuje kot naravne posledice pubertetnega procesa; njim mora vzgojitelj posvečati posebno pažnjo.

Delovna šola:

Dr. J. Kühnel: Schularbeit und Arbeitsschule; Huhle, Dresden 1922 (131 str.) Avtor, izkušen pedagog-praktik dobrega slovesa, daje smernice za preosnovo šole v smislu delovne šole.

Isti: Drei Vorträge über Arbeitsschule (Sachunterricht u. Deutsch); Beltz, Langensalza 1923 (66 str.)

Dočim pri gornjem delu ostaje pri splošnih smernicah, se spušča tu v podrobno obdelovanje posameznih področij

Dr. W. Popp: Die muttersprachliche Bildung in Lern- und Arbeitsschule; Zickfeldt, Osterwieck 1922 (87 str.)

Pisec dokazuje, kako se danes jezikovni pouk podaja po nenaravnih »receptih«; tudi reformirane metode so večalimani taki recepti. Podaje nove smernice, ki temelje v najširšem upoštevanju otroške duše.

Fröhlicher Arbeitsunterricht in der Landschule; Haase, Wien 1923 (70 str.) — To je zanimiv prinos k delovnemu pouku; tu pusti namreč učitelj pripovedovati svoje učence o njihovih vtisih, ki so jih dobili pri delovnem pouku.

F. Vogt: Individueller und schöpferischer Schreibunterricht; Zickfeld, Osterwieck 1922 (76 str.) — V zmislu novih nazorov o pisalnem pouku. Ne zahtevati pisave brezpogojno po šabloni; upoštevati treba učenčevo individualnost in navajati kratkoma k smotru, lahko čitljivi in priročni pisavi, ki očituje enoten, sklenjen stil.

F. Vogt: Schöpferischer Gesangsunterricht; Ziechfeldt, Osterwieck 1922 (78 str.) — Princip tega dela je: Učitelj zbujaj učenčeve produktivne sile tudi pri petju! Razumljivo, da stavi takšen pouk na učitelja velike zahteve, tako v psihološkem, kakor v glasbenem oziru. Pisec podaja lepa praktična navodila.

C. TO IN ONO.

Pedagoške smernice waldorfske šole v Stuttgartu.¹

Človeku, ki se dandanes pripravlja na poklic učitelja-vzgojitelja, nudijo višje šole mnogo lepih načrtov, ki naj jih v življenju, v pouku in v vzgoji pridno uporablja. Ne dvomim, da dokažejo mnogi, ki so jim poverili tako nalogo, resno voljo, da uporabljajo te načrte. Ali nezadovoljnost v tej panogi življenja je le preočita, da bi jo mogel prezreti. Novo zasnovane smernice se pojavljajo; nastajajo ustanove, ki naj bi bolje uveljavljale zahteve človeka in podajale verneje sliko socialnega miljeja od onih, ki so vzrasle iz vseobče civilizacije novega človeka. Krivično bi bilo, ako bi ne priznal plemenitih, idealnih mož, ki jih je dalo minulo stoletje pouku in vzgoji. Samovzgoji učitelja-vzgojitelja nudijo bogat zaklad pedagoške modrosti in bodreča navodila. Ne bi mi uspelo, da utajim velikim pedagogom,

ki so nas doslej vodili, idej, ki bi gotovo opomogle sedanji napaki v pouku in vzgoji, ako jim učitelj-vzgojitelj le sledi. Učitelj-vzgojitelj tedaj skrbno goji vedo o vzgoji; in dobre volje v vzgoji mu tudi ne morem kratiti. Vendar ga uspehi ne utešijo. Tudi preprostega človeka izučí življenje o neuspehu.

Tako čustvovanje prešinja one, ki so ustanovili waldorfsko šolo v Stuttgartu. Njen ustanovitelj Emil Molt, kakor tudi pisatelj tega članka, ki je podal vzgoji in pouku v tej šoli smernico in ki mu je dano, da jo nadalje zasleduje, oba hočeta v tej šoli rešiti vzgojno in socialno nalogo.

Če sem hotel rešiti vzgojno nalogo, sem vedel, da se ne morem izogniti vprašanju: kje tiči vzrok, da uspehi v vzgoji nikakor ne odgovarjajo vodilnim vzgojnim zamislim, da celo v največji meri odpovedo tem dobrim zamislim. — Priznavajo na primer vsesplošno, da treba upoštevati individualnost v razvoju otroka, da naj ta individualnost odločuje o vzgoji in pouku, da naj tedaj vzgojo otroka določa njega individualnost v razvoju. Dokazujejo na mnogoteran način, da je ta misel pravilna. Pozabljajo pa na važne ovire, ki ne dovoljujejo, da se jim posreči njena udeležitev, predvsem pa na to, da jo more resnično uveljaviti le oni, ki je spoznal pravo duševno bitje človeka. Svetovni nazor, ki dandanes ovladuje duhovno izobrazbo, ne vodi do tega spoznanja. Oslanja se namreč na trdne temelje le takrat, ko gradi splošno veljavne zakone. tedaj take, ki jih moreš izraziti v strogih pojmi in ki jih moreš potem uporabiti v posamnem slučaju. Če si se strokovno izobrazil v naših višjih šolah, nehoti stremiš za njimi, a tudi mišljenje onih, ki so se izobraževali v vedah o vzgoji, se nehoti suče v okvirju takih zakonov. Duševnega bitja človeka pa ne moreš spoznati, če ga ujemaš vanje, zakaj tako moreš ujeti samo naravo. Ako pa hočeš spoznati lice duše, moraš spojit v spoznavanju znanstveno zakonitost z umetniško oblikovitostjo. Kdor želiš dojeti duševnost, bodi spoznavalec in oblikovatelj umetnik obenem. Moreš mi ugovarjati: tako spoznanje ni pravo; kajti z njim se udeležuje tvoje osebno doživljanje umevanja stvari. Tak ugovor pač lahko opreš ob logične predsodke; deistvo pa, da nikakor ne moreš spoznati duševnosti ne da bi se tega spoznanja udeleževalo notranje-individualno tvorbo umevanje, se temu in takemu ugovoru ne podreja. Zbojiš se tega individualnega udeleževanja, ker pač meni, da se tako neizogibno udajaš osebni samovolji usojanja. Gotovo te premaga sa-

¹ O waldorfski šoli izdaja Waldorf-Astoria Zigarettenfabrik posebne »Waldorf Nachrichten«, glede katerih se je obrniti na »Der kommende Tag A.-G. Verlag« v Stuttgartu. O pedagoških načelih antropozofa R. Steinerja pa nametavamo v tekočem letniku »Pop.« večkrat poročati. — Uredn.

movolja, če se nisi povzpel na potu skrbne samovzgoje do notranje objektivnosti.

Tako sem označil pot, po kateri se poleg spoznavanja narave drzne uveljavljati pravo spoznavanje duha. Le to in tako spoznavanje edino more doumeti bitje duše in nanj se mora opirati resnična umetnost vzgoje in pouka. To spoznavanje vodi vzgojitelja do spoznanja človeka, to zopet mu podaja živoplastične ideje, katere more takoj upodobiti v nazoru posamne dečje individualnosti. Le oni, ki to zmore, doume pomen naloge, da naj v vzgoji in pouku uveljavlja otroško individualnost.

V naši dobi intelektualizma in priljubljenih abstrakcij bodo skušali to, kar tu navajam, odklanjati z izgovori: samoumevno, da treba v posamnem slučaju individualizirati tudi ono splošno veljavno idejo o bitju človeka, ki nam jih je podarila izobrazba našega veka. Toda, da prav individualiziraš, da moreš posebno dečjo individualnost voditi vzgojno, treba da te spoznanje duhovnosti nauči, v posamnem slučaju samem zreti zakon tega posebnega slučaja. Ni treba, da posamen slučaj utesniš v splošen zakon; spoznavanje duha, ki se o njem menimo, ne sledi spoznavanju narave v upodabljanju vsesplošnih idej, ki naj se potem uporabljajo v posamnem slučaju, spoznavanje duha marveč vzgaja človeka v duševni sprejemljivosti, da posamni slučaj nazorno doživlja v njegovi posebnosti. Duhovna veda zasleduje razvoj človeka v otroški in mladeniški dobi. Nagon oponašanja (imitacija) na pr. je klica, iz katere se razvija otroška natura v dobi od rojstva do zobkanja (dentacije). Karkoli dete ugleda, karkoli čuje itd., zbudi v njem nagon oponašanja. V obdobju zobkanja se dečje doživljanje popolnoma izpreobrne. V otroku se pojavi nagon, da dela ali misli to, kar dela ali misli človek, ki mu to delo, to misel odobrava, ki torej otrok v njem zasluži avtoriteto. V prvem veku dete oponaša, da upodobi v svojem bitju okolico; v drugem veku ne oponaša samo, temveč kolikor toliko zavedno sprejema tuje bitje v svoje. Poleg nagona, da sledi avtoriteti, pa ohrani do približno 9. leta tudi nagon oponašanja. Pojavi teh nagonov, ki obvladujeta obe obdobji detinstva, ti kmalu odkrijejo drugo tajno dečje narave. Z izsledovalnimi metodami, ki postopno prevečajo zgolj zakonito misel v umetniški nazor, spoznaš živo-plastični razvoj detinstva.

Opazujš li tu v mejah spoznavnosti, kakršna ti rabi v naravoslovju, ti najvažniji zakon uide. Le ono opazovanje, ki sem ga omenil, obvelja v tem slučaju; le ono ti da nazor o individualnem dečjem bitju. Tedaj

ne zreš v otroku več posamnega slučaja in tudi ne iščeš okvirja za ta posamni slučaj; otrok ti je individualna uganka, ki jo rešuješ.

Na to mi ugovarjajo: s takim nazornim zanimanjem za posamnega otroka učitelj-vzgojitelj ne uspeva v razredu z večjim številom otrok. Ne priporočam razredom večjega števila otrok, pripominjam pa, da učitelj, ki si je osvojil spoznanje duševnosti, lažje opravi tudi z množico učencev. Svoje spoznanje namreč izraža učitelj-vzgojitelj v značaju in v kretnjah; slednja beseda, slednji ukrep je pomemben; njegovo vodstvo vzgaja v deci notranjo aktivnost. Ni mu treba, da nasilno vzgaja posamnika v aktivnosti; s svojim značajem vpliva na posamnega otroka.

Spoznaš dečji razvoj, pa doženeš tudi stvarni učni načrt, stvarno učno metodo. V prvih šolskih letnikih ugotovi križanje onih dveh nagonov (impulzov): oponašanja (imitacije) in nasledovanja avtoritete, pa izveš na primer, kako naj v teh prvih letnikih urediš pouk v lepopisju. Ako staviš ta pouk na temelj zgolj intelektualnosti, tedaj se upiraš silnemu nagonu oponašanja: zvest si dečjemu razvoju le tedaj, če ta pouk uvažaš z risanjem, ki ga postopno prevajaš v pisanje. Dečji razvoj sam ti tako podaja celotni učni načrt. Le tak in enak učni načrt je v prilog rasti in razvoju človeka, ker ga krepi; drugačni načrti ga slabe in te slabosti se tudi v življenju ne reši.

Le veda o duhovnosti, da torej spoznanje duševnosti more v svojih vzgojnih temeljih uvaževati individualnost dečje narave, podaja pedagogu dobro gradivo, s katerim uveljavlja v življenju one lepe vzgojne zamisli, ki so mnogi tako vneti zanje, a jih je le malo, ki bi bili deležni daru, da jih uveljavljajo nehoti. Spoznanje duhovnega bitja človeka naj tedaj oplodi vzgojo in pouk v waldorfski šoli. Preden sem šolo otvoril, sem v tečaju pedagogike in didaktike poveril svojim učiteljem smernice v smislu vede o duhovnosti. Podal sem skico vzgojne naloge, ki jo je deloma rešila ta šola. Z waldorfsko šolo nam je Emil Molt dal tudi ustanovo, ki naj bi zadostila socialni zahtevi dobe. To šolo obiskuje v prvi vrsti deca delavcev tovarne Waldorf-Astoria v Stuttgartu, pošiljajo pa vanjo svojo deco tudi drugi sloji. Ohranila je tedaj značaj enotne šole. To je pač največ, kar zmore danes posameznik. Socialne preuredbe bodočih dob bodo reševale to socialno nalogo v širjem smislu: uredile si bodo solstvo, prežeto z duhom, ki se je dandanes v waldorfski šoli kolikor toliko uveljavil.

Izvajal sem, da naj se vzgojna umetnost sploh naslanja na dušeslovje, ki je strogo individualno, nerazdružno z osebnostjo učitelja - vzgojitelja. Vzgojiteljeva osebnost bodi v vzgojnem ustvarjanju svobodna. To svobodo vzgojnega ustvarjanja pa more zjamčiti le avtonomna uprava šolstva. Le učitelj-vzgojitelj naj nadzoruje delo učitelja vzgojitelja. Kdor nisi pedagog, si tujec v upravi šolstva, podoben si občanu neumetniku, ki daje smernice umetniku. Bitna je zahteva vzgojne umetnosti, da naj prevzame učitelj-vzgojitelj poleg vzgoje in pouka upravo šolstva. To in tako upravo ovladuje potem duh vseh učiteljev-vzgojiteljev, ki so se spojili v učni in vzgojni kolegij. V tem kolegiju bodo obveljali le izsledki dušeslovja.

Tak kolegij pa se more udeleževati le v trojnem socialnem organizmu, ki združuje svobodno duhovnost z demokratično državnostjo in s samostojnim gospodarstvom. Šola, ki jo vodi učitelj-vzgojitelj sam, ni mesta v duhovnosti, ki je pastorka politične uprave in gospodarskih činiteljev. Le svobodna šola vzgaja državni upravi in gospodarskim činiteljem ljudi, ki v življenju uveljavijo vse svoje darove.

Pomen šole, ki ne sloni na nazorih strank, temveč na dobrinah, ki jih delijo družbi pojavljajoče se generacije iz zakladnice Duha, pač uvidi oni, kdor se zaveda, da ustvarja socialni red v resnici edinole človek, ne pa neznajni gospodarski činitelji. Le svetovni nazor, ki sem ga v tem poizkusu označil, spoznava in goji tak socialni red. To dejstvo utemeljuje globoki socialni pomen pedagogike, sloneče na vedi o duhovnosti. Tako pedagogika si v marsičem vstvari svoje lastno mnenje. Navajam na primer, da sem v waldorfsko šolo uvedel euritmijo, ki naj tekmuje s telovadbo. Euritmijo sem imenoval oduševljeno kretanje: udje človeškega telesa, človek sam in človek v skupini izvajajo kretnje, izražajoče duševne zakonitosti. Te kretnje so tedaj izraz duševnosti, kakor govor in glasba. Oduševljena umetnost kretanja, ki sem jo imenoval euritmijo, izraža in vzgaja, s telesom vred inicijativno volje, dočim vpliva telovadba, ki vzgaja in krepi le telo, na pravno krepost le od strani. V euritmiji je človek ves, kakor je s svojo telesnostjo, duševnostjo in duhovnostjo.

Vzrokov današnje krize evropske civilizacije ni treba iskati zgolj v neurejenih vnanjih uredbah, ki jih kaj lahko preurediš, temveč v mišljenju, čustvovanju in stremljenju človeka. Edino prava pot, ki vodi do ozdravljenja našega socialnega življenja, je tedaj vzgoja mlade generacije. Waldorfska

šola je to vzgojo poizkusila: išče sredstev, da ž njimi v življenju uveljavi svoje krasne načrte in svojo resno voljo. Waldorfske šole ne prištevaj »reformnim šolam«, ki želi popraviti napake te ali one vzgojne in učne metode. Zakaj porodila jo je misel, da z vsemi krasnimi načrti in z vso resno voljo uspe le, kdor je spoznal bitje človeka. Ni hče ga ne spozna preje, dokler se ni udeležil celotnega socialnega človekovnega življenja; s smislom za bitje človekovo sprejme v svoje lastno doživetje tudi vso njegovo bolest in vso radost človeka. V učitelju pa, ki pozna človeka, vpliva celotno socialno življenje na mlado generacijo, njegova šola nam daje ljudi, ki se znajo v življenju krepko uveljavljati.

Rudolf Steiner, poslov. Edwin Šerko.

Pedagogika in umetnost.

Vzgojna umetnost se naslanja lahko le na temeljito spoznanje človeka. Tako spoznanje, ki se zadovolji z zgolj umevanjem, ne more biti popolno. Z zgolj pasivnim znanjem ne moreš spoznati človekovega bistva. O človeku ne veš še ničesar, ako ne doživljaš te vede vsaj nekoliko s svojim lastnim tvornim čustvom, in ako je ne dočustvuješ s svojo lastno voljo vede in hote. S takim znanjem o človeku nikakor ne oplodiš vzgoje in pouka, ker uvajaš z njim le vnanje udeleževanje, ki pa ni nič manj vnanje, če ga navajaš le nase.

Vzgojitelj naj v svoji notranjosti oživi tako znanje o človeku, da se nanj oslanja vzgoja: kakor doživlja zakonito dihanje, zakoniti krvni obtok v svojem lastnem zdravju, tako naj v svojem lastnem bitju doživlja tudi slednje misel o človeku. Vzgojitelj-učitelj naj tedaj spoznanje človeka samoumevno spaja z dejanjem. Samoumevno naj dete vzljubi. Tu ne uspe s tem, da bi najprej pasivno spoznal človeka in po vnanje premislil: dete je tako pa inako, ukreni to pa ono. Treba je marveč neposredno doživeljenega spoznanja, ki obvelja samo po sebi. Tedaj šele vzgaja človeka v ljubezni, v ljubezni doživlja otroka. Z živim znanjem o človeku vzprejme dečje bitje kakor sprejema oko barve.

V naravoslovju se uveljavi tudi teorija; v teoriji o človeku doživlja zdravo čustvovanje le svoje lastno ogrodje. V spoznavanju človeka nezmislno razlikuješ teorijo od prakse. Spoznanje namreč, ki ga ne moreš udeleževati v življenju, ti nudi le kopo predstav, ki jih komaj nejasno doumevaš, ki se pa človeka nikakor ne dotikajo. Neplodno je pa delo življenja, ki ga spoznavanje človeka ne oplodi.

V vzgojitelju s takimi in enakimi nazori se pojavlja gojencem živi, vseoživljajoči človek, ki zbujajo v njih samih rastočega človeka. Pravi vzgojni nazor je pa najbistvenejši del vzgojnega delovanja.

Tak nazor zre v pojavih dečjega bitja zarodke zbujačega se vsečloveka. — Vsečlovek naj se udeležuje v delu, ne da se zaslužni njegovemu mehanizmu. Dečje bitje je željno dela, ki se v njem javlja človek; želi si delovanja, ki je bistveno človeku. Odrasli človek naj nudi sveto strogo dovršeno delo, rastoči človek v otroku stremi za delovanjem, ki naj mu ustvarja zarodek dela.

Kdor more s pravim spoznanjem človeka slediti dečjemu bitju v igri, ki naj ga uvajajo v delo življenja, zasledi, kaj je poučevanje, kaj učenje. Otroku je namreč igra resni pojav notranjega stremjenja za udeleževanjem, ki je človeku bistveno. Lahko miselne so besede: deca naj se »uči igrati«; po taki govorici bi vzgajali le človeka, ki mu je življenje slejkoprej igra. — Le vzgojitelj, ki zbujajo v otroku zmisel za resno učenje, kakor je zbuja v obdobju igranja zmisel za resno igro, izpolnjuje ideal vzgoje in pouka. Vzgojitelj-učitelj bo s tem in takim spoznanjem utiral pot umetnosti, poverjal ji važno mesto ter jo pridno gojil.

Dečje bitje je željno umetnosti; oblikuje, pa tudi glasbene, in jo goji lahko kjoli v prvi šolski dobi. Vzgojitelj naj ne meni: ta pa ona umetnost je v prilogi tej pa oni zmožnosti človeka. Umetnost zadošča pač sama sebi. A vzgojitelj naj ljubi umetnost in naj ne odreka njenega doživljanja rastočemu človeku.

Potem uvidi stopnjo, ki se je do nje povzpeli rastoči človek-otrok v doživljanju umetnosti. Umetnost zbujajo razum in resnično življenje. Zavest dolžnosti zori v umetniško-svobodnem nadvladovanju nad materijo. Vzgojitelj-učitelj podeli šoli s svojim umetniškim darom značaj: poln radosti je v resnobi, poln značaja v radosti. Razum doumeva pač naravo, a doživlja jo le umetniško čustvovanje. Z živim pojmovanjem vzgajaš dečje »zmožnosti«, z umetnostjo dečje »ustvarjanje«; v »zmožnostih« se človek le izčrpa, v »ustvarjanju« rase v svojih »zmožnostih«. In bodiš, da je otrok še tako neroden v modelovanju ali v slikanju, zbudi v svojim delovanju duševnost, in otrok, ki ga uvajaš v glasbo in v pesem, dočustvuje zavzetje človeka v ideji. V njem vzgojiš drugega človeka.

V vsem tem pa ne uspeš, ako ti je umetnost le predmet v vrsti drugih predmetov in je nisi utelesil v pouku. Pouk in

vzgoja naj tvorita celoto; spoznavanje, izobraževanje, vaje v spretnostih naj se združujejo v umetnosti; umetniško doživljanje pa bodi željno učenja, opazovanja, spretnosti.

R. Steiner, poslov. E. Šerko.

Kulturni program češke vlade za leto 1924.

Praški listi objavljajo polslužben komunikat o kulturnem programu češkoslovaške vlade v letu 1924. Iz zanimivega poročila povzemamo sledeče interesantne podrobnosti:

Šolstvo. Izda se novela k zakonu o ustanavljanju in vzdrževanju šol ter o šolskem obisku. Pripravlja se nov zakon o organizaciji narodnih šol in o učiteljski službeni praksi ter nov enoten red glede vzgoje in pouka gluhonemih in slepih otrok. Upravni odbor bo razmotril važno vprašanje glede nadaljnjega ustanavljanja šol na Slovaškem in v podkarpatski Rusiji. Za učitelje na nemških šolah izide priročna knjiga o občanskem nauku in vzgoji. Istotaka knjiga izide tudi za slovaške, poljske in madžarske učitelje. Šolska oblast se bo posebno zanimala za pouk in vzgojo gluhonemih, slepih kratkovidnih otrok in za nagluho deca. V srednjem šolstvu se pripravlja prenova izpitnega reda za srednješolske učitelje glasbe in petja.

V strokovnem šolstvu pojde za podražavljenje trgovskih šol. Vlada se bo zanimala za tekstilne šole ter bo začela rekonstruirati steklarske in keramične šole. V Pragi se ustanovi državni keramični zavod, v Olomucu strokovna šola za obdelovanje lesa, v Přerovu na obrtni šoli pa poseben oddelek za precizno mehaniko.

V visokem šolstvu se uredi pravno razmerje visokošolskih asistentov, reformira se habilitacijski red, uvede se enotna kolegijna za vse visoke šole ter se sestavi enotna pravila glede oproščanja od kolegijne domače in tuje slušatelj. Urede se zahteve privatnih docentov in začne se pripravljati dela za reformo pravnega in zdravniškega študija. Prosvedno ministrstvo namestila ustanoviti tudi novinarske tečaje v Pragi.

Narodna prosveta. Predložena bo osnova zakona glede čuvanja spomenikov in flore. Za registracijo državnega umetnostnega imetja se uvedejo državni arhivni inštruktorji. Literaturna podjetja in državna gledališča se podpro z državnimi subvencijami. Glasbeni odsek bo skrbel za dostojno proslavo stoletnice skladatelja Smetane. Za povzdigo ljudske izobrazbe se priredijo v

vsaki občini najmanj štiri izobraževalna predavanja letno. Tudi ustanavljanje knjižnic, zlasti na Slovaškem, bo vlada podpirala in bo skrbela za to, da se jih ustanovi čimveč. Skrbelo se bo dalje za šolske in kulturne stike s tujino. Vlada bo naklanjala svojim dijakom izdatne štipendije. Posebno pozornost bo v tem oziru posvečala onim, ki študirajo v Oxfordu, Cambridgeu in Glasgowu.

Končno se pripravlja potrebna organizacija za srednješolsko socialno skrbstvo. V ta namen se osnuje društvo »Srednješolsko socialno skrbstvo« s sedežem v Pragi.

Drobne pedagoške novice.

Osnovno šolstvo v Španiji. Španska revija »Revista de Pedagogia« ga sama karakterizira tako: »... Dočim so že vse važnejše države v Evropi in Ameriki premagale najtežje ovire v razvoju šolstva, še mi komaj začenjamo s tem delom. Prelagamo rešitev važnih problemov iz leta na leto in vedno najdemo novih povodov za zavlačenje: najprej državljanska vojna, nato kolonialna vojna, za tem Maroko, potem svetovna vojna in zdaj — spet Maroko. Kdaj pridemo iz tega kroga krvi in ognja?« »La escuela moderna« piše: »... Strmeti moramo nad konzervativnim duhom, ki obvlada naše osnovno šolstvo. Ne pridemo nikamor naprej. Pri tem zvrčamo krivdo drug na drugega: mi obtožujemo učiteljska in inspektorje, učitelji milje itd. Vsi skupaj pa obtožujemo politike, kajti v njihovih rokah je vodstvo naroda. Pravzaprav pa smo odgovorni vsi«.

Uvedena je sicer šolska obveznost, ki traja do 12. leta, a vendar zraste danes od 3 milijonov otrok pol milijona brez vsakega pouka. Španija ima v celoti blizu 50% analfabetov, provinca Malaga zase šteje 79%! Od 45.000 občin jih je 30.000 brez šol, in vendar so l. 1921. zaprli 300 šol; bile so namreč že življenju nevarne. Na eno učno osebo pride povprečno 100 otrok. Osnovno učiteljstvo se bori predvsem za trije: za razširjenje šoloobvezne dobe do 14. leta, za razširjenje lastne strokovne izobrazbe in za izboljšanje gnotnega položaja. Po sedanjem statutu je razdeljeno v 9 razredov (med 2000 in 9000 pezetami), razdelitev pa je taka, da je $\frac{1}{3}$ učiteljstva v najnižjem razredu, v najvišjem jih je pa v celem 50. Šolstvo je v upravnem in nadzorstvenem oziru strogo centralizirano; temu ravno pripisuje vzrok usodnega zastoja, kajti center ima reševati vsako šolsko zadevo in je zato preobložen s delom; prednost je edino v tem, da obvaruje šolo škodljivega vpliva lokalnih

oblastnikov. Vendar pa se tudi v Španiji — četudi osamljeno — uveljavljajo nove pedagoške smeri, tako pred vsem delovna šola. (N. B. 10/1923).

Osnovno šolstvo v Nemčiji. Skupno število osnovnih šol je znašalo l. 1922. 52.779, te šole obsegajo 207.493 razrede z 8.898.320 učenci (4.467.513 dečkov in 4.430.807 deklic); učnih oseb je bilo 196.170. Kakor razvidno, odpade z ozirom na vso državo na razred povprečno 43 otrok; najmočnejše zasedene razrede imata Bavarska in Württemberg, najmanj Badenska, Saksonska in nekatere manjše dežele. Od učnih moči je 25% žensk.

Reforma stenografije. Da je stenografija za prakso velike važnosti, o tem ni več dvoma. Res pa je, da dela učenje stenografije in njena praktična uporaba mnogo težav; o tem pričajo tudi mnogoštevilni poskusi, kako poenostaviti prvotni Gabelsbergerjev sistem. Uspeh je pa bil pri vsakem poskusu tak, da je sicer morda nekaj prejšnjih pomanjkljivosti odpravil, zato pa napravil nove. J. Pfau, ki se je pečal domala z vsemi temi sistemi in skoro vse obvlada, ter predelal tudi tozadevno literaturo, izdaja v »Quelle št. 11, 12/1923« sledeče:

Glavna napaka stenografskih sistemov je veliko število samoznakov in pravil. Kljub temu pa si je človek često na nejasnem. Skoro izključno je, da bi mogli dati v tiskarne stenografske rokopise, ker stavci po večini ne morejo obvladati obstoječih stenografskih sistemov. Za sam »i« je n. pr. pri Gabelsbergerju treba poznati 34 posebnih pravil; samoznakov si treba zapomniti 289, razven tega nešteto drugih okrajšav. Tem hlbam obstoječih sistemov se da izogniti edino na ta način, da uporabljamo pri stenografiji popolno pisavo, t. j. da izpisujemo vse glasove. Ta ideja ni nova; prof. Faulmann jo je že l. 1875. vzel za podlago svojemu sistemu, a takrat ni našel razumevanja. Danes sta med Nemci najbolj razširjena sistem Gabelsberger in Stolze-Schrey. Po dolgotrajnih lastnih poskusih je Pfau dognal, da je med vsemi sistemi Faulmannov najuporabnejši. Kljub temu, da Faulmann ne rabi samoznakov, je njegov sistem krajši od drugih. Njegovi deli »Geschichte der Stenographie« in »Historische Grammatik der Stenographie« sta najboljši, kar imamo tozadevne literature. Od Faulmannovih časov je psihološka in fiziološka znanost napredovala in se da njegov princip danes izvesti do visoke popolnosti. Na podlagi lastnih izsledkov smatra Pfau za sestavo novega sistema po Faulmannovem principu potrebna sledeča načrta: 1. steno-

grafiški znaki morajo rabiti najmanjše število gibov; 2. najpogostejši glasovi morajo imeti najprikladnejše znake; 3. glasovi, ki pogosto nastopajo v medsebojni zvezi, se morajo dati posebno lahko spajati; 4. samoglasniki naj nimajo lastnih znakov; naznačuje se jih na primeren način s soglasniki; 5. pisava mora biti fonetična. — Najprimernejši stenografski sistem naj vlada uvede naredbenim potom kot edino — veljaven.

Pisec je celo mnenja, da bi naj stenografija zamenjala frakturno pisavo in postala splošna narodna pisava; kajti, če je priprosta, da je to lahko izvedljivo. Za poklicne stenografe se lahko uvedejo gotove okrajšave, n. pr. izpuščanje končnice, druženje pogostih besednih skupin i. dr.

Srednješolske javne tekme v Avstriji. Da povzdignejo telesno vzgojo po srednjih šolah, so uvedli Avstrijci vsakoletne javne tekme srednješolcev cele države. Letos so se te tekme vršile tretjič in je uspeh že sedaj viden. Načela: Vaje morajo biti primerne starostni dobi; le učenci iste starostne dobe smejo tekmovati (ločeni so v 3 starostne stopnje: 13. in 14. leto, 15. in 16. leto, starejši); vsaka šola se jih mora udeležiti s čim več gojenci, boljšimi in slabšimi, ker se more le tako presoditi nje-
no delovanje. Igre: tek, skoki, metanje žoge, kopja in diska, narodne igre, plavanje. Za prvenstva se dele darila, a ne posameznikom, temveč šolam; darila reprezentirajo moralno vrednost, ne materijelne. Korist teh prireditvev pa leži v nemali meri tudi v medsebojnem spoznavanju in zbliževanju mladine. (Qu. 7, 8./1923.)

FILOZOFSKI SLOVAR.

(Sestavlja dr. Fr. Derganc.)

(Dalje.)

Korenine racionalizma segajo v davnino predfilozofskega človeka, v prvo razvojno stopnjo duha, v mladostno, mistično dobo čustvene fantazije in nazorno konkretnega mišljenja, ko so se začele kresati prve iskre abstraktne logike in jecljati prvi glasovi duhovno vsebino prenašajočega jezika. Nimamo sicer neposrednega poročila, a razvojna in dogodna ritmika v življenju in prirodi, zakonito se ponavljajoča enakomernost in podobnost nam podaja zanesljivo metodo. Iz ostankov pisanih in predmetnih kulturnih starin, po analogiji razvoja individualne duše (otroška psihologija), prirodnjaka in živali si moremo ustvariti približno podobo, ki jo s posebno jasnostjo osvetljuje takozvani biogenetični princip (ontogenija je samo okrajšana rekapitula-

cija filogenije). Živo nam odseva iz nje tudi ideja razvoja; kakor le polagoma rasteta pri posameznem človeku duh in telo ter se stopnjema diferencirata in razvijata, a ne nahajamo v strukturi klice (Keimzelle) nikako apriorne oblikovne skladnosti z aposteriornno obliko gotovega organizma, istotako se razvija tudi kultura skozi razdobja zgodovine. Celo apriorizem dispozicij je postal dvomljiv, primarna dispozicija velja samo za malo število elementov, iz kojih nastajajo pod aposteriornim vplivom zunanjih činiteljev sekundarne dispozicije. Mor-
da pa so celo primarne dispozicije le aposteriorni učinki in refleksi zunanje konstelacije na neko živo, plastično, vsemu prilagodno, apriori amorfnno substanco.

O geografskogeološki in kozmični okoličini človeškega razvoja smo precej poučeni in vemo, da so elementi te okolice ostali v glavnem neizpremenjeni in da so se udeleževali, kakor se udeležujejo danes, namreč neodvisno od spoznavne sposobnosti človeka. Proti veletoku prirodne dogodnosti se ima človek kakor v deroči reki se igrajoča riba, preko in mimo katere drve valovi v svojo, od nje neodvisno smer.

Ako smemo predmetnost in dogodnost prirode z ozirom na kratkotrajnost človeškega rodu smatrati za neizpremenljivo, odkod izvirajo različne in nasprotujoče si slike o nji, kakor nam jih kažejo razna verstva in filozofije? V glavnem iz različnosti človeškega dojemanja, odvisnega od razvojne stopnje duha (samozavednosti) in notranje kulturne organizacije, v drugi vrsti stoprav odločuje podnebje in okolica bivališča (antropogeografija). Vse drugače se zrcali svet v aktivnem, logično in etično šolanem duhu, ki se vzvišeno čuti za gospodarja slepe prirode, nego v strahopetnem životarcu na stopnji pasivne toposti z afektivno, mehanično logiko, s primitivno biološko etiko brez slutnje pojma zakonitosti in dolžnosti.

Socialne enote ne tvori posameznec, ampak rodna skupina. Tako je nastopal tudi primitivni človek v družinah, zadrugah, stoječih v sovražnem razmerju boja vseh proti vsem. Simpatija (altruizem) se je omejevala na lastno skupino, tujim skupinam je odgovarjalo srce z antipatijo (sovrastvom) in razun tega trepetalo v neprestanem strahu pred orjaškimi zverinami, ki so krvoločno gospodarile na zemlji kot najmogočnejša bitja. Njegovo iluzivno zaznavanje z reflektorično asociacijo podobnosti je enakomerno poživilo vso prirodo (doba vivifikacije), čutil se je za nižje živo bitje, odvisno od višjih, gospodujočih

bitij, h kojim je brez razlike prišteval navedene zverine, vse silne prirodne pojave (nebo, sonce, luna, oblaki, blisk, strela, vihar, ogenj itd.) in duše umrlih prednikov (dobri in zli duhovi, pozneje povišani v bogove). Ta primitivni vivizem je videl samo dvoje, substanco (materijo) in življenje, ki se nikoli ne more popolnoma in za vedno ločiti od materialne osnove (snovoživnost, hilocizem). Dualizem primitivnega vivizma se imenuje z enako pravico spiritualistični (idealistični) realizem ali realistični idealizem, je torej nekaj duomonizem, sožitje protislovij, enota v dveh, pravzaprav le konkreten slučaj splošnega plurimonizma, faktučne svetovne harmonije različnih prvin. Stoprav poznejši racionalizem je po refleksiji rãzdvojil prvotno enoto, prisvajajoč tudi logičnim operacijam neko višjo bitnost. Kar je abstraktivni razum umetno, a samo logično v mislih ločil, to je moralo biti ločeno tudi v pristni istini. V tej zmoti je potrjevala racionalizem jezikovna osobitost, izražajoča pridevnike v obliki samostalnikov. Preprosto sklepanje: vsak istini predmet ima svoj samostalni in narobe, vsakemu samostalnemu — torej tudi samostalnemu pridevniku — odgovarja istinit predmet.

Za najvišje vrline (kreposti) moža je cenila primitivna etika telesno moč in spretnost v zavratnem boju, v laži in tatvin. Človeški razum je zagledal luč sveta v zibelj zvičajnosti. Tisočletja se je navduševal primitivni človek za ideale po naših pojmih zločinske etike, niti materialno visoka kultura Homerjevih junakov je ni mogla prerasti: Hermes (Merkur) je bil bog tatvine in dialektike (hermenevtike), pri žrtvah so mu darovali jezik živali. Kogar so bogovi posebno ljubili, so mu naklonili najvišjo vrlino zvičajnosti, spretno tatvine in laži, varave pregovornosti in zgovornosti.

S kulturo ognja in orožja je človek premagal zverj in zagospodoval zemlji, njegova pasivna, strahopetna samozavest je postala aktivna, pogumno podjetna in skoro ga je prevzela s tako jačino, da se je ošabno proglasil za vrhovnega gospodarja sveta, za središče in krono stvarstva, za najvišje merilo stvari (doba antropomorfizma, personifikacije). Tako se je legitimno priznala nenormalna, pretirana človeška samoljubnost. Racionalistična sankcija osebnih trme in domišljavosti je premaknila normalno stališče jaza napram družbi in prirodi, tako da se je opravičeno smatral odslej nenormalni človek za smoter, a ne več za sredstvo socialnega razvoja (solipsizem). Istočasno se je pojavila sposobnost

logičnega, abstraktnega mišljenja. Človek se je prvič začudil bogastvu jezika, njegovemu čudovitemu in sugestivnemu vplivu na sočloveka, ostrmel je ob spoznanju, da je beseda uspešnejše orožje nego meč. Nastanka jeziku še ni mogel razložiti, ker njegova otroško šibka abstraktivna sila še ni zaslutila skrivnosti razvojnega pojma, skrivnosti splošne geneze in stopnjevitega napredka. Tudi njegova pozornost je v prvem začudenju nekako okorela, da ni zapazila prehodov in je vsa trda obtičala v gotovih, dovršenih oblikah.

Razvoj človeškega duha je začel prehajati iz mladostne in pasivne dobe mističizma v zrelo, možko dobo racionalizma, v aktivno dobo borbe in dela. Racionalizem je povzročil prvo socialno diferenciacijo, prvo delitev telesnega in duhovnega dela, delitev skupine v ljudsko maso in inteligenco (vodstvo), v začetku istovetno s stanom duhovnikov, ki so skrbno prikrivali svoje višje, racionalistično spoznanje pred ljudstvom kot skrivnost svojega najuspešnejšega orožja v socialnem boju, kot neizčrpen studenec dohodkov brez dela in napora. Skrivnost besede, sugestije in ekstaze (joga) se je strogo čuvala v družini, se dedovala od očeta na sina ter se samo z jamstvom dogrobne molčečnosti zaupavala drugim v tajnih društvih misterijev. Še dandanes so nepristopni deli sv. pisma ljudstvu, njih poznanje velja za privilegij gotovih oseb; še dandanes zapirajo iznajditelji svoje izume pod ščitom patenta in tvorniške tajnosti, celo preprosti obrtnik prikriva svoj »furtelj« kot vir izrednih dohodkov.

Nadaljni razvoj nam najrazvidneje kaže konkreten primer, morda najstarejša kultura Indije, dežele pravljirnega bogastva in lepote, kamor je gnalo zapadne in severne azijske narode isto hrepenenje kakor evropske v Italijo. V Indiji so v pomnoženih meri delovali pogoji, da se ob svobodnem izkustvu in tekmovanju razvije harmonična, prirodo in življenje ljubeča kultura, nadkriljujoča grško v Atiki in na egejskih otokih, visoko prekašajoča v zadnjem razmahu moderno evropsko prirodoslovje in tehniko. Zgodilo se je nasprotno, kakor da je neusmiljen in sovražen čar razdružil objem rodovitne zemlje z oplojavnim nebom. Ledina je ostala jalova, žalostno poraščena s starikavim osatom in plevelom vraževnosti. Namesto dežja in solnca je nadnjo privršal racionalizem bramanske duhovščine kakor žgoči veter iz peščenih puščaj. V brazdah speče klice ustvarjajočega življenja je zadušilo zagonetno prokletstvo, ki ga še danes ne mo-

rejo razjasniti filozofi kulturne zgodovine. Dve dejstvi nam izporoča zgodovina, da je v Indiji bramanska duhovščina obsenčila ljudsko dušo s spekulativnim in dogmatičnim racionalizmom, da se je ljudstvo pod vodstvom bojevityh bramanov (Drona in sin Ašvataman) dvignilo proti vojaškemu plemstvu in po ljutih, neskončno krvavih, neusmiljenih bojih zatrla njegovo moč, za tisočletja je zmagala duhovniška kasta. Samo dva žarka, a svetlobe dovolj za jasnost in vidnost razvoja.

Ljudska duša je prišla v novo dobo obremenjena s tovorom večtisočletne mistične kulture. Samo v glavah premišljujočih duhovnikov bramanov se je začelo svitati in vzhajati spoznanje dialektičnega racionalizma, da je resnica moč, da je resnično samo to, kar hoče in ukazuje močni, zmagoviti človek, da nudi sugestivna fantazija vsa nadomestila za istino posvetnih dobrin. Končno je usmerila prvotni, tava-joči racionalizem splošno veljavna, primitivna etika nasilja in zvljačnosti, ker tedaj še ni bila znana višja in za vse sloje obvezna etika dobrote in pravice. Prirodno medskupinsko sovraštvo se je preselilo v notrino diferencirane skupine in pojavilo se je bojno razpoloženje med stanovi lastne skupine. Simpatija se je ogradila na ozki krog družine in stanu (kaste, razreda). Socialna diferenciacija in notranja napetost je naraščala z razplodom ljudstva in vojskami, ki so dovajale vedno nove množice zarobljenih tujcev. Zgodaj so nastopili pogoji borbe za obstoj (Darwin), zgodaj se je izkazala potreba organizovane obrambe primitivne države pod enotnim stalnim vodstvom. Pridružila so se bridka izkustva življenja (epidemije, slaba letina, prirodne katastrofe) in spoznanje, da rodovitnost zemlje ni enaka v proizvajanju hrane in ljudi, da zaostaja množina hrane daleč za naraščajočim številom ljudstva (Malthusov zakon), da torej nikakor ni mogoče zemskih dobrin enakomerno razdeliti, ker bi bili enaki deli premalo za življenje, a preveč za smrt. Nujno so se razvile iz spekulativnega racionalizma navedene socialne razmere, povsod in enako odvisne od stanu (razreda), ki si je v družbi osvojil politično moč in zagotovil vladno. Povsod in enako se je obnesel racionalizem kot filozofski utemeljitelj materialističnega egoizma, skrivajočega se po principu nasilne in zvljačne etike za krinko dialektičnega idealizma. Skozi stoletja izključno negovani racionalizem je povzročil na eni strani lipertrufijo hladno računajočega razuma, a na drugi atrofijo čustvenosti in sočutnosti. Kot zadnja posledica organizovanega racionalizma je nastopila vedno doba brezsrč-

nega, brezčutnega materializma (kapitalizma) in brezobzirnega razrednega separatizma (solipsizma), doba analitične in separatistične duhovnosti, doba krvavih revolucij, kulturnega in socialnega razkroja, doba svetovnega požara (ekpiroze) stikov. Človekoljubnost je bila racionalizmu vedno le taktično sredstvo za doseg zadnjega namena, diktature kapitalizma in materializma. Svobode in rešitve ni bilo prej, dokler ni zavladovalo sočutje etike nad računom logike, dokler ni vroče, sočutno srce vpreglo ledenega racionalizma v jarem socialne pravičnosti.

Tudi bramanski racionalizem je podlegel primitivnemu začudenju nad abstraktivno silo razuma in v navdušenju hevrstičnega afekta raztrgal enoto istine (duomonizem) na dve polovici, od kojih je prvo razširil in razblinil v neskončno vsemirje, a drugo stlačil in pogazil v prazen nič iluzije. V praznino nič je izginila tudi realna človeška družba z medsebojno etiko, realna priroda z metodo realnega spoznavanja, z metodo izkustvenega prirodoslovja. Najivni racionalizem nam govori iz sv. knjig bramanov (Veda) in uči, da biva samo ena pristna istina (realnost, substanca), imenovana brama (braman) ter istovita vesoljstvu in človeški duši (atman). Enotna istina je neskončna in večna, neizpremenljiva, negibljiva, brezčasna in brezprostorna ter se razodeva v človeškem razumu v obliki apriornih pojmov in logičnih zakonov. Nasproti svetu pristne istine stoji lažna istina čutil in nazorne zaznave, prihajajoča potom izkustva iz časovnega in prostornega sveta, iz prirode in življenja. Drugi izkustveni svet slučajnih, posamičnih predmetov, množine, izpremenljivosti, nastoja in razvoja, gibljivosti in dejavne moči je irealen, samo iluzija, samo prevara (maja), podobna bedočim sanjam, bežnim, mavričnim slikam, ki se prelivajo in utrinjajo v guboviti tančici boginje Maje. Razmerja med pristno in lažno istino potemtakem sicer ni mogoče misliti, a pristna istina razuma je vsekako višja, popolnoma neodvisna od lažne, tako da more biti nekaj istinito, kar v izkustvenem svetu prirode in življenja ne biva ali sploh bivati ne more. Nasprotno, izkustvena nebitnost in nemožnost je samo znak višje, pristne istine. Tako so dokazovali bramani ljudstvu višjo istinitost fantastičnih, iz mistične, vraževerne dobe podedovanih dobrih bogov in zlih demonov.

Na Grškem je pognal dialektični racionalizem iz šole eleatov. Že stari poročevalci so se čudili miselni sorodnosti eleatizma in bramanske spekulativne filozofije, tudi novejša filozofska historija (Röth, Gladisch)

dokazuje vpliv orijenta. V dobi grških prosvetašev so zofisti izvili orožje dialektične metode iz rok eleatov ter ga obrnili v obliki dialektičnega skepticizma, nihilizma in materijalizma proti njihovemu dogmatičnemu racionalizmu. Priznati moramo zofistični dialektiki vsaj eno dobro stran, da je tvorila stalno vajo objektivnega mišljenja z izčrpno vzporeditvijo obeh vrst razlogov za in proti, tako da je ostal ob enaki dokazni jakini obeh vrst problem neodločen.

Na razvalinah dialektičnega skepticizma zofistov je vstal kot grandiozen, vekotrajen spomenik ljudski filozof Sokrat. Njegov etični racionalizem je na novo usmeril filozofijo ter, predejavši nje težišče iz spekulacije v praktično stran življenja, postal mejnik na razdobju dveh stopenj kulturnega razvoja. Sokrat je osvobodil človeštvo iz verig primitivne živalske etike nasilja in prevare s tem: 1. da je proglasil istovetnost logike in etike, razuma (resnice) in kreposti; 2. da je postavil namesto individualnih, od posameznika najdenih pojmov sotrudne, objektivne pojme, torej tiste, ki so jih v objektivnem in skupnem delu našli organizovani strokovnjaki. Sokrat je učil, da je krepost resnica, torej istovita sposobnost spoznanja, razuma ali modrosti. Kdor je razumen, moder in dela po razumu, spoznanju, je kreposten. Krepost je znanost. Ker pa je vsaka znanost učna (lehrbar), privzgojna, je tudi krepost učna in privzgojna. Sokratova praktična filozofija v zvezi s Platonovim izborom najboljših (evgenika) podaja možnost izboljšanja človeškega rodu. Doslej se je Sokratov etični racionalizem pojmoval preveč enostransko in ni težko dokazati, da Sokrat ni zahteval enostranske logične ali intelektualne vzgoje, ampak da je enakomerno uvaževal celega človeka, razum, čustvo, voljo in telo. Grški vzgojni vzor je bila harmonična vzgoja duha in telesa, klasični človek se je vzgajal po trosmerni metodi logike, etike in estetike. Logične vaje so vzgajale bister razum, etične vaje (psihagogika, psihoplastika) toplo čustvo in požrtvovalno voljo, gimnastika lepo in zdravo telo.

S posebno odločnostjo in bojevitostjo je nadaljeval borbo proti dialektičnemu materijalizmu zofistov njegov učenec Platon. Razvil je proti njemu stari prapor spekulativnega idealizma in dialektičnega racionalizma, kojemu je posvetil vse sile zrele moške dobe. V pozni starosti se je izvršila v njegovem duhu metamorfoza, v pozni starosti je našel pravo resnico ter zavrgel zmoto mladeniške in moške dobe, zmoto dogmatično okorelih, samujočih, ne-

dejavnih, neizpremenljivih, od izkustva neodvisnih idej (dijalog »Sophistes«). Njegovemu spoznanju se je odprl nov svet živih, tekočih, v zmislu rasti in razvoja izpremenljivih idej, stoječih v neločljivi, aktivni medsebojnosti z izkustveno naravo. Tako je stari Platon prvi zaslužil temeljno spoznavnokritično resnico noturizma. Bilo je prepozno, starost in smrt sta prehitela najbolj tragičnega filozofa zgodovine, da ni imel več časa in moči, prekrojiti, prenoviti svoj sistem v duhu novih, životvornih idej, v duhu organizovane, kulturne solidarnosti ter ga podati morda v »Filozofu«, v zadnjem, žal nenapisanem delu trilogije (Apelt). Aristotelov sistem nam predstavlja prvi poizkus univerzalnega kritičnega racionalizma.

Elemente Platonovega spekulativnega idealizma in Aristotelovega kritičnega racionalizma je prevzelo krščanstvo in jih združilo v dogmatičnem, heteronomnem racionalizmu (intelektualizmu) sholastike. Sholastična filozofija odreja spoznavno sposobnost avtonomnemu, individualnemu razumu in opira možnost spoznanja na dogmo in avtoriteto.

Renesansa je otvorila borbo proti sholastiki in oče moderne filozofije, R. Descartes, je končno osvobodil človeški razum heteronomnega dogmatizma ter ustanovil gospodstvo avtonomnega racionalizma. Sledila sta mu Spinoza, Leibniz in drugi. Avtonomni racionalizem je pokrenil v Evropi 18. veka svobodomiselnost in človekoljubno gibanje »ljudske prosvete« s posledicami francoske revolucije, z zmago modernega demokratizma, z odpravo srednjeveške vraževernosti in čarovniških procesov.

Vrhunec prosvetne dobe označuje kritični racionalizem J. Kanta*, logično najgloblje prodirajočega in etično najresnejše čutečega nemškega misleca. Njegov kategorični imperativ je nemško, pod težo politične in ekonomske bede omagajočo dušo poživil in napolnil z novo, svežo energijo ustvarjajočega življenja. Kakor Sokrat je spoznal tudi Kant primat praktičnega razuma (nagonske pameti) pred teoretičnim spekulativnim razumom, tudi Kant je poudarjal prvo človeško resnico, da je samo od naše etične zavesti odvisen družabni obstoj in kulturni napredek, da je etična zavest tista trdna

* Ob tej priliki se spoštljivo spominjamo dvestoletnice največjega nemškega filozofa, kritičnega in transcendentalnega racionalista Imanuela Kanta, rojenega v Königsbergu (Vzhodna Prusija) dne 22. aprila 1724.

Arhimedova točka, s koje moreš obrniti svet. Človeka, države ne obvaruje niti kultura najpopolnejše znanosti in najboljše organizovane moči, ako ne korenini v trdi in strogi etični zavesti.

Anglež Hume je prebudil Kanta iz »dogmatičnega sna«, da završi krizo v trdnjavi dogmatizma, ki jo je započel Descartesov avtonomni racionalizem. V državi duha je vladal absolutizem dialektičnega racionalizma brez konstitutivnega sodelovanja prirode in izkustva. Še vedno je predstavljala človeška zavest (razum) edino in pristno istino brez časovnih in prostornih mej, poleg nje ali za njo ni bilo gostoljubnega kotička lažni istini izkustvenega sveta. A Kantovo kritično oko se ni moglo trajno zapirati pomenu izkustvenih dejstev za vsako pristno znanost. Tudi njemu je bila evidenca sama ob sebi najboljši dokaz, ki ne potrebuje nobenega logičnega dopolnila. Čeprav si njegov v apriorizmu vzrasli in dozoreli duh ni mogel sam izpodrezati vseh korenin racionalizma, vendar je znal evidenco dvojne, enakopravne istine prirode in duha. Preko mej človeških zavesti, zunaj in poleg istine človeškega duha biva še druga, svojevrstna, od čutnosti in miselnosti neodvisna istina prirode in življenja, imenovana »Ding an sich« (stvar ob sebi, obsebnost). Z enako istino biva zunanji svet prirode in izkustva kakor notranji svet predstav in misli. Trdo je potrkal Kantov kritičizem na vrata filozofije. Zbegani spekulativni filozofi so zaslužili zmagovitega nasprotnika in zadnjemu združenemu dialektičnemu naporu se je posrečilo, dokazati lažno evidenco obsebnosti.

Zastrto obzorje edine istine zavesti, edino pristne istine razuma in logike, se je zopet razširilo v neskončnost, odprla se je zopet prosta pot navdušenemu, svobodnemu razmahu in poletu starega, v novi mladosti oživelega dialektičnega racionalizma: (Pichte, Schelling, Hegel). Takozvana pristna istina pojmovnega in logičnega sveta je zmagala nad lažno istino izkustvenega sveta, kakor da je od mrtvih vstal spekulativni duh starih bramanov. Absolutno je zopet zavladala resnica enovečne istine zavesti; resnica razumnosti, istovetnosti s prirojenimi pojmi in logičnimi zakoni; brezčasna in brezprostorna resnica apriorizma, neodvisna od izkustva, ali jo je kak človek že doživel, jo doživlja ali jo šele doživi; splošno veljavna resnica brez ozira na lažni svet slučajnih in posamičnih predmetov; nujna resnica, ki si z neodoljivo silo matematike ukloni vsakega človeka; resnica s kriterijem logične (dialektične) evidence. Izkustvo nam prikazuje samo ireal-

ni svet časa in prostora, zaznave in iluzije, videza in prevare, svet nenujnih ali nesposlošnih, slučajnih ali posamičnih predmetov; v svetu izkustva se vse izpreminja od danes do jutri, je vse slučajno in nestalno, izkustvena lažna znanost sloni na samih domnevah, potrebnih neprestane korekture in revizije. Zavest ustvarja prirodo sama iz sebe po svoji podobi, po svojih apriornih, večnih in neizpremenljivih zakonih oblike in organizacije (strukture). Zato nam nudi samo umstvena znanost zanesljivo in pravo spoznanje, eksaktno in evidentno, splošno in nujno kakor matematika. Istina zavesti je istovita mišljenju, istinito je samo to, kar se da misliti in obratno: kar se da misliti, je istinito že zaradi tega, ker je sposobno miselnega izraza. Merilo izkustvene aposteriornosti, bitnosti in možnosti ne velja za to edino pravo istino, nasprotno, baš apriornost, izkustvena nebitnost in nemožnost je znak pristne, višje istine.

Spekulativni, dialektični racionalizem je obnovil tudi svojo metodo: racionalno (intelektualno) intuicijo, dialektiko, zmotoslovje (pseudologia) vseh vrst: 1. zmotno psihologijo (iluzivna zaznava, sugestivna razvidnost); 2. zmotno logiko (paralogizem, zofizem); 3. zmotno izrazoslovje (tavtologija in sinonimika, ekvivokacija in homonimika). Ker pa filozofi po različnem značaju in vzgoji različno umevali zavest, so tudi filozofi spekulativnega idealizma vzeli različne elemente zavesti za izhodišče svojim sistemom, na pr. Fichte absolutni jaz, Hegel absolutni razum, istoveten absolutnemu bitju (Sein), Schelling, Bardili, Frohschammer fantazijo, Schopenhauer voljo, Hartmann nezavest. Ta različnost in protislovnost deduktivnih premis nam samo dokazuje ničnost racionalistične trditve o prirojenem človeškem nagonu po enoti, monizmu. Brez ozira na prozorni namen velja o prirojenem monizmu isto kakor o vseh prirojenih kategorijah. Česar se človek izza mladosti železno navadi v mišljenju, čustvovanju in življenju, to ima za prirojeno kategorijo.

V reakciji proti metafiziki in spekulativnemu idealizmu je senzualistični materializem sredi 19. veka dvignil glavo z napredkom prirodoslovja (Darwin, Haeckel), tehnike (industrije), demokratske samozavesti (Marx) in nacionalnega imperializma (Bismarck). Polje znanosti so si razdelile pozitivne, izkustvene stroke in v defenzivo potisnjena filozofija se je udala, da ne ostane praznih rok in ne izgubi pravice do obstoja, pozitivizmu ter prevzela za svoj predmet eksperimentalno psihologijo in filo-

zofsko historiko. Tudi ujeti in s prestola pahnjeni racionalizem se je začasno potuhnil, da neopaženo zasledi izhod iz novega sveta težke in pozitivne materije, skozi vrzel psihologije mišljenja in spoznavne teorije je vtihotalpil lestvico logike, da zopet spleza najprej v kritično, nazadnje pa v spekulativno nebo.

Že pred koncem 19. veka sta povzročila materializem in naturalizem s kultom mase in materije nevarno kulturno in socialno krizo, začele so se zopet gibati omalovaževane duhovne sile razuma, fantazije, čustva in etike, v nemški filozofiji se je oglasila posebna struja logicizma (Meinong, Husserl) proti psihologizmu, ki je kratkoma proglasil vso filozofijo za psihologijo (Lipps). Od druge strani se je pridružil boju proti materializmu racionalistični neokritizizem (novokantovstvo) z obema glavnima četama marburške (Cohen, Natorp, Cassirer) in badenske (Windelband, Rickert) šole. Obe sta izločili Kantovo obsebnost (Ding an sich) in s tem seveda zavrgli vsako metafiziko. Težišče filozofije sta prestavili zopet v mišljenje (logiko) ter tako na stežaj odprli vrata vračajočemu se spekulativnemu idealizmu (Fichte, Schelling, Hegel). Natorp smatra etiko za logiko najstva (nagonske pameti). V logiki se uveljavljajo novi kriteriji resnice, Brentano hoče Aristotelovo logiko nadomestiti z novo, vrednotoslovci uvajajo v problem

spoznavanja pojem vrednote (najstva), ne da bi slutili, kako se po ovinkih vračajo v materializem pragmatizma.

V odločilno borbo sta stopila dva ekstrema, senzualistični materializem in racionalistični idealizem, obe nasilno raztrgani in ločeni polovici duomonistične enote. Ali naj zmaga materija prirode in za vedno izključi duhovne vrednote, ali naj zavlada absolutni duh in razvrednoti materijo žive prirode?

V svetovni vojni je zmagal materializem in v človeški duši zatrl vse potrebe duhovnih vrednot, materijalizacija duš je vzela človeštvu sposobnost uživanja idealnih vrednot. A tudi racionalizem nas ne reši iz usodne krize, grozeče obstoju narodov in kulture. Absolutni racionalizem onemogoča vsako znanost, etiko in umetnost, ker taji istinitost prirode, življenja in čutnih oblik. Dogmatični racionalizem postavlja človeštvo s trditvijo nemogoče izpremembe na neznosno stališče fatalizma in obupa, jemlje najdražjima socialnima vrednotama dela in borbe vso vrednost.

Proti obema ekstremoma se dvigajo nasprotniki iz taborov filozofije in pristne, dejstvoslovne in učinkoslovne znanosti. Filozofske struje se zbirajo pod skupnim imenom iracionalizma, najjačja med njimi pa je tista, ki smatra filozofijo za patozofijo, za etično modrost o ljubezni in trpljenju.

(Dalje prih.).

Hranilnica in posojilnica „Učiteljskega konvikta“ v Ljubljani

registrovana zadruga z omejenim jamstvom.

Zadružnik zadruga postane lahko vsak, kogar sprejme načelstvo. Delež 50 K se vplača naenkrat in se obrestuje po 5%.

Vstopnine se plača 2 Din.

Hranilne vloge se sprejemajo od vsakega, če tudi ni zadružnik. Obrestna mera je 5%. Obrestovanje se pričinja s 1. in 16. vsakega meseca.

Posojila se dajo le zadružnikom na osebni kredit po jako ugodnih pogojih.

Informacije pošilja zadruga vsakomur franko, kdor vpošlje 4.—Din v znamkah. Na prošnje brez vpošiljatve navedenih znamk se principijelno ne odgovarja.

Zadružni lokal je v Ljubljani, Frančiškanska ulica št. 6.

Uradne ure za stranke so izvzemši praznikov vsak četrtek in soboto od $\frac{1}{2}$ 17. do $\frac{1}{2}$ 18. ure.

Cenjenemu učiteljstvu in slavnim okrajnim šolskim svetom priporočamo v obilna naročila vse predpisane šolske tiskovine po najnovejših vzorcih, najnovejše mladinske spise lastne in druge zaloge, poštne in druge tiskovine za šolsko uporabo na ljudskih, obrtnih in meščanskih šolah, učne načrte, razne napise na lepenki itd. - Zahtevajte cenik, ki se pošlje brezplačno in poštne prosto. - Vsako leto izide „Ročni zapisnik“ z osebnim statusom in imenikom vseh šol po slov. deželah.

UČITELJSKA TISKARNA V LJUBLJANI

registrov. zadruga z omej. zavezo

Frančiškanska ulica 6.

